

GMINA SANOK

**Program Ochrony Środowiska
dla Gminy Sanok
na lata 2010-2013
z perspektywą do roku 2017**

grudzień, 2009 r.

Wykonawca:

EKOSTANDARD

Pracownia Analiz Środowiskowych

ul. Wiązowa 1B/2

62-002 Suchy Las

www.ekostandard.pl

e-mail: ekostandard@ekostandard.pl

tel. 505 006 914; (0-61) 652 23 80

Zespół autorski:

mgr Robert Siudak

mgr Natalia Springer

mgr Paweł Walczewski

Spis treści

1. Wstęp	7
1.1. Podstawa prawna opracowania.....	7
1.2. Koncepcja programu ochrony środowiska	7
1.3. Cel i zakres opracowania.....	8
1.4. Metodyka i tok pracy	8
1.5. Struktura programu.....	8
2. Założenia wyjściowe programu	10
2.1. Uwarunkowania prawne wynikające z dyrektyw UE oraz z polityki krajowej	10
2.1.1. Zasady polityki ekologicznej	10
2.1.2. Podstawowe założenia Polityki Ekologicznej Państwa w latach 2009-2012 z perspektywą do roku 2016.....	11
2.1.3. Strategia rozwoju kraju 2007-2015.....	13
2.2. Uwarunkowania wynikające z wojewódzkich programów strategicznych.....	14
2.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego do 2020 roku	14
2.2.2. Program Ochrony Środowiska dla Województwa Podkarpackiego na lata 2008-2011, z uwzględnieniem lat 2012-2015.....	17
2.2.3. Regionalny Program Operacyjny dla Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2013	18
2.3. Uwarunkowania wynikające z powiatowych programów strategicznych	18
2.3.1. Strategia Rozwoju Powiatu Sanockiego	18
2.3.2. Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Sanockiego na lata 2004-2015.....	19
3. Stan środowiska oraz zasobów naturalnych	20
3.1. Podstawowe dane gminy Sanok.....	20
3.1.1. Położenie	20
3.1.2. Powiązania komunikacyjne	21
3.1.3. Sytuacja demograficzna.....	23
3.1.4. Gospodarka	24
3.1.5. Rolnictwo.	26
3.2. Charakterystyka i ocena aktualnego stanu środowiska oraz zasobów naturalnych	26
3.2.1. Warunki środowiska geograficznego	26
3.2.2. Warunki geologiczne terenu.....	27
3.2.3. Zasoby kopalin	27
3.2.4. Tereny osuwiskowe.....	28
3.2.5. Warunki glebowe	29
3.2.6. Warunki klimatyczne	29

3.2.7. Zasoby przyrody	30
3.2.7.1. System obszarów i obiektów prawnie chronionych.	30
3.2.7.2. Europejskie uwarunkowania systemu ochrony przyrody ECONET-PL	32
3.2.8. Zasoby leśne	33
3.2.9. Stosunki wodne i jakość wód	33
3.2.9.1. Wody powierzchniowe	33
3.2.9.2. Wody podziemne	34
3.2.10. Gospodarka wodno-ściekowa	36
3.2.10.1. Zaopatrzenie w wodę.....	36
3.2.10.2. Odprowadzanie i oczyszczanie ścieków.....	37
3.2.11. Jakość powietrza.....	38
3.2.12. Zaopatrzenie w gaz i ciepło	39
3.2.13. Emisja komunikacyjna	39
3.2.14. Hałas	39
3.2.14.1. Hałas komunikacyjny	40
3.2.14.2. Hałas przemysłowy (instalacyjny)	40
3.2.15. Pola elektromagnetyczne	40
4. Najważniejsze kierunki ochrony środowiska w gminie Sanok	42
4.1. Główne zagrożenia środowiska - podsumowanie	42
4.2. Priorytety ochrony środowiska	43
5. Strategia ochrony środowiska do roku 2017	45
5.1. Wprowadzenie	45
5.2. Cel nadrzędny	45
5.3. Cele systemowe	45
5.3.1. Zasoby przyrody	46
5.3.2. Zasoby wodne	47
5.3.3. Powietrze atmosferyczne	49
5.3.4. Powierzchnia terenu i środowisko glebowe	50
5.3.5. Edukacja ekologiczna	51
6. Aspekty ekonomiczne wdrażania Programu	53
6.1. Koszty wdrożenia przedsięwzięć przewidzianych do realizacji w latach 2010 – 2013	53
6.2. Struktura finansowania	53
6.3. Źródła finansowania inwestycji w ochronie środowiska	53
6.3.1. Krajowe fundusze ekologiczne.....	53
6.3.1.1. Fundusze Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej	53
6.3.1.2. Terenowy Fundusz Ochrony Gruntów Rolnych	57

6.3.1.3. Fundusz Leśny	57
6.3.1.4. Fundusz Termomodernizacji.....	58
6.3.2. Fundusze Unii Europejskiej	59
6.3.2.1. Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko na lata 2007-2013	59
6.3.2.2. Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego 2007-2013.....	61
6.3.2.3. Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej na lata 2007-2013	62
6.3.2.4. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) na lata 2007–2013	62
6.3.2.5. Fundusz LIFE+	67
6.3.3. Instytucje i programy pomocowe	67
6.3.3.1. Norweski Mechanizm Finansowy i Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (NMF i MF EOG)	67
6.3.3.2. Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa	73
6.3.3.3. Departament Generalny XI Komisji Europejskiej.....	74
6.3.3.4. Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej.....	74
6.3.3.5. Ekofundusz.....	75
6.3.3.6. Fundusz na Rzecz Globalnego Środowiska	76
6.3.3.7. Fundacja na rzecz rozwoju wsi polskiej „Polska Wieś 2000” im. Macieja Rataja	76
6.3.3.8. Fundacja Wspomagania Wsi.....	76
6.3.3.9. Fundacja Partnerstwo dla Środowiska – Fundusz Partnerstwa	77
6.3.4. Banki	78
6.3.5. Instytucje leasingowe.....	78
6.3.6. Fundusze inwestycyjne.....	78
6.4. Adresy jednostek finansujących	79
7. Harmonogram rzeczowo-finansowy	82
8. Zarządzanie Programem Ochrony Środowiska.....	90
8.1. Wprowadzenie	90
8.2. Uczestnicy wdrażania Programu.....	90
8.3. Instrumenty realizacji Programu	90
8.3.1. Instrumenty prawne.....	90
8.3.2. Instrumenty finansowe.....	91
8.3.3. Instrumenty społeczne	91
8.3.4. Instrumenty strukturalne	92
8.4. Monitoring środowiska	92
8.5. Kontrola, monitoring i zarządzanie Programem	93
8.5.1. Kontrola i monitoring Programu.....	93
8.5.2. Wdrażanie i zarządzanie Programem.....	93

8.6. Harmonogram wdrażania Programu	94
8.7. Mierniki realizacji Programu.....	95
8.8. Ocena i weryfikacja Programu. Sprawozdawczość.	97
8.9. Upowszechnianie informacji o stanie środowiska i realizacji Programu.....	97
Literatura.....	100

1. Wstęp

1.1. Podstawa prawna opracowania

Ustawa Prawo ochrony środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 w art. 17 w celu realizacji założeń Polityki Ekologicznej Państwa obliguje organ wykonawczy gminy do sporządzenia gminnego Programu Ochrony Środowiska.

Przedmiotem opracowania jest aktualizacja Programu Ochrony Środowiska dla gminy Sanok w celu wypełnienia obowiązku nałożonego przez Prawo Ochrony Środowiska.

1.2. Koncepcja programu ochrony środowiska

Program ochrony środowiska przygotowany został w oparciu o założenia zawarte w następujących dokumentach:

- Ustawa Prawo ochrony środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 r.;
- „Polityka ekologiczna państwa na lata 2003-2006 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2007 – 2010”;
- „Polityka ekologiczna państwa w latach 2009-2012 z perspektywą do roku 2016”;
- „Wytyczne sporządzania programów ochrony środowiska na szczeblu regionalnym i lokalnym” opracowane przez Ministerstwo Środowiska.

Zgodnie z ustawą Prawo ochrony środowiska niniejszy Program zawiera cele ekologiczne, priorytety ekologiczne, rodzaj i harmonogram działań proekologicznych, środki i mechanizmy niezbędne do osiągnięcia wyznaczonych celów.

Program ochrony środowiska definiuje cele długookresowe (8 lat) i zadania dla najbliższych czterech lat, monitoring realizacji programu oraz nakłady finansowe potrzebne na wdrożenie założeń programu. Zgodnie z dokumentem „Polityka ekologiczna państwa na lata 2003-2006 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2007 – 2010” cele i zadania zostały opracowane w kilku blokach tematycznych:

- cele i zadania o charakterze systemowym,
- zasoby przyrody,
- zasoby wodne,
- powietrze atmosferyczne
- powierzchnia terenu i zasoby glebowe
- edukacja ekologiczna.

Program Ochrony Środowiska spełnia wymagania zawarte w opracowanym przez Ministerstwo Środowiska dokumencie „*Wytyczne do sporządzania programów ochrony środowiska na szczeblu regionalnym i lokalnym*”. Oznacza to, że w przygotowanym programie uwzględnione zostały:

- zadania własne gminy tzn. te przedsięwzięcia, które będą finansowane w całości lub częściowo ze środków będących w dyspozycji gminy,
- zadania koordynowane, tzn. finansowane ze środków przedsiębiorstw oraz ze środków zewnętrznych, będących w dyspozycji organów i instytucji szczebla powiatowego, wojewódzkiego i centralnego, bądź instytucji działających na terenie gminy, ale podległych bezpośrednio organom powiatowym, wojewódzkim bądź centralnym.

Ponadto podczas opracowywania programu uwzględniono założenia zawarte w wojewódzkim i powiatowym programie ochrony środowiska, strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz gminnych programach sektorowych i istniejących planach rozwoju.

Cele i kierunki działań w zakresie gospodarki odpadami nie zostały ujęte w Programie, gdyż zawiera je „Plan Gospodarki Odpadami dla Gminy Sanok”. Dokument ten należy traktować jako integralną część Programu ochrony środowiska.

1.3. Cel i zakres opracowania

Nadrzędnym celem programu ochrony środowiska jest długotrwały, zrównoważony rozwój gminy, w którym kwestie ochrony środowiska są rozważane na równi z kwestiami rozwoju społecznego i gospodarczego.

Celem opracowania jest stworzenie dokumentu „Program ochrony środowiska dla gminy Sanok na lata 2010 – 2013 z perspektywą do roku 2017”. Opracowanie oraz uchwalenie dokumentu przez Radę Gminy, przyczyni się do poprawy i uporządkowania zarządzania środowiskiem na terenie, poprawy jakości środowiska naturalnego, poprawy jakości życia mieszkańców i zrównoważonego rozwoju gminy.

Aby osiągnąć wyznaczony nadrzędny cel w opracowaniu zawarto diagnozę stanu środowiska naturalnego na terenie gminy Sanok, główne problemy ekologiczne oraz sposoby ich rozwiązania łącznie z harmonogramem działań i źródłami ich finansowania.

1.4. Metodyka i tok pracy

Dla osiągnięcia zamierzonego celu przyjęto określony tok pracy, na który składało się kilka zasadniczych etapów.

W pierwszej kolejności przeprowadzono prace przygotowawcze polegające na zgromadzeniu materiałów źródłowych oraz danych dotyczących aktualnego stanu środowiska w gminie. Dane pozyskiwano głównie z dokumentów posiadanych przez gminę oraz z opracowań GUS, a także raportów z nadrzędnych instytucji samorządowych i wyspecjalizowanych jednostek zajmujących się problematyką ochrony środowiska (WIOŚ, WSSE, RZGW itp.).

Drugi etap prac wiązał się z opracowaniem charakterystyki aktualnego stanu środowiska gminy. Następnie na podstawie jego oceny i analizy określono priorytety ekologiczne dla terenu gminy, które stanowiły punkt wyjściowy dla wyznaczenia celów strategicznych Programu.

Kolejny etap to proces planowania i określenia celów strategicznych oraz kierunków działań zmierzających do poprawy stanu środowiska. Zarówno cele, jak i zadania strategiczne zostały określone tak, aby były zgodne z opracowaniami wyższego szczebla, tzn. z wojewódzkim i powiatowym programem ochrony środowiska.

Zgodnie z zaleceniami zawartymi w „Wytycznych sporządzania programów ochrony środowiska na szczeblu regionalnym i lokalnym”, podczas tworzenia Programu Ochrony Środowiska duży nacisk położono na proces planowania, który miał charakter jak najbardziej otwarty. W procesie planowania został uwzględniony udział społeczeństwa, który polegał na konsultacjach ze społeczeństwem poprzez zgłaszanie wniosków, uwag i opinii.

1.5. Struktura programu

Struktura Programu ochrony środowiska nawiązuje do struktury dokumentu „*Polityka ekologiczna państwa w latach 2009-2012 z perspektywą do roku 2016*” i zawiera następujące elementy:

- racjonalne użytkowanie zasobów naturalnych,
- poprawa jakości środowiska,
- harmonogram realizacji i nakłady na realizację programu,
- narzędzia i instrumenty realizacji programu,
- kontrola realizacji programu.

Treść opracowania została podzielona na następujące rozdziały:

Rozdział 1. Wstęp

- Podstawa prawna opracowania
- Koncepcja programu ochrony środowiska
- Cel i zakres opracowania
- Metodyka i tok pracy
- Struktura programu

Rozdział 2. Założenia wyjściowe programu

- Uwarunkowania prawne programu wynikające z dyrektyw UE oraz z polityki krajowej
- Uwarunkowania wynikające z wojewódzkich programów strategicznych
- Uwarunkowania wynikające z powiatowych programów strategicznych
- Uwarunkowania wynikające z gminnych programów sektorowych

Rozdział 3. Stan środowiska oraz zasobów naturalnych

- Podstawowe dane gminy Sanok
- Charakterystyka i ocena aktualnego stanu środowiska oraz zasobów naturalnych

Rozdział 4. Najważniejsze kierunki ochrony środowiska w gminie Sanok

- Główne zagrożenia środowiska - podsumowanie
- Priorytety ochrony środowiska

Rozdział 5. Strategia ochrony środowiska do roku 2017

- Cele i zadania o charakterze systemowym
- Ochrona dziedzictwa przyrodniczego i racjonalne użytkowanie zasobów przyrody
- Jakość środowiska i bezpieczeństwo ekologiczne
- Zrównoważone wykorzystanie surowców

Rozdział 6. Aspekty ekonomiczne wdrażania programu

- Ramy finansowe realizacji programu
- Koszty wdrożenia przedsięwzięć przewidzianych do realizacji w okresie 4 lat
- Potencjalne źródła finansowania

Rozdział 7. Harmonogram realizacji przedsięwzięć obejmujący okres 4 lat

- Lista przedsięwzięć wraz z określeniem terminów realizacji lub wdrożenia oraz jednostek odpowiedzialnych za ich wprowadzenie

Rozdział 8. Zarządzanie środowiskiem

- Instrumenty i narzędzia wdrażania, zarządzania oraz ewaluacji programu ochrony środowiska

2. Założenia wyjściowe programu

2.1. Uwarunkowania prawne wynikające z dyrektyw UE oraz z polityki krajowej

Najważniejsze dyrektywy unijne dotyczące ochrony środowiska zostały już transponowane do prawa polskiego głównie w Ustawie Prawo Ochrony Środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 r. Pozostałe przepisy zawarte są w wielu innych ustawach i rozporządzeniach. Program ochrony środowiska odzwierciedla pewne ogólne zasady, które leżą u podstaw polityki ochrony środowiska w Unii Europejskiej oraz odwołują się do polityki ekologicznej Polski.

Podstawę opracowania niniejszego Programu stanowi dokument "II Polityka Ekologiczna Państwa", "Program wykonawczy do II Polityki Ekologicznej Państwa na lata 2002 - 2010" oraz dostosowana do wymagań ustawy Prawo ochrony środowiska "Polityka ekologiczna państwa na lata 2003-2006 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2007 -2010" oraz „Polityka ekologiczna Państwa w latach 2009-2012 z perspektywą do roku 2016” będąca aktualizacją wcześniej przyjętych polityk.

2.1.1. Zasady polityki ekologicznej

Nadrzędną zasadą polityki ekologicznej państwa jest *zasada zrównoważonego rozwoju*, której istotą jest równorzędne traktowanie racji społecznych, ekonomicznych i ekologicznych, co oznacza konieczność integrowania zagadnień ochrony środowiska z polityką w poszczególnych dziedzinach gospodarki. Zasada ta uzupełniona jest szeregiem zasad pomocniczych i konkretyzujących, m.in.:

- *Zasadą prewencji*, która zakłada, że przeciwdziałanie negatywnym skutkom dla środowiska powinno być podejmowane na etapie planowania i realizacji przedsięwzięć. Zasada ta oznacza w szczególności:
  - zapobieganie powstawaniu zanieczyszczeń poprzez stosowanie najlepszych dostępnych technik (BAT),
  - recykling, czyli zamykanie obiegu materiałów i surowców, odzysk energii, wody i surowców ze ścieków i odpadów oraz gospodarcze wykorzystanie odpadów zamiast ich składowania,
  - zintegrowane podejście do ograniczania i likwidacji zanieczyszczeń i zagrożeń zgodnie z zaleceniami Dyrektywy Rady 96/61/WE w sprawie zintegrowanego zapobiegania zanieczyszczeniom i kontroli (tzw. dyrektywa IPPC),
  - wprowadzanie pro-środowiskowych systemów zarządzania procesami produkcji i usługami, zgodnie z ogólnosiłowymi i europejskimi wymogami w tym zakresie, wyrażonymi m.in. w standardach ISO 14000 i EMAS, programach czystszej produkcji i Responsible Care itp.
- *Zasadą integracji* polityki ekologicznej z politykami sektorowymi, oznaczającą uwzględnienie w politykach sektorowych celów ekologicznych na równi z celami gospodarczymi i społecznymi;
- *Zasadą zanieczyszczający płaci* odnoszącą się do odpowiedzialności za skutki zanieczyszczenia i stwarzania innych zagrożeń. Odpowiedzialność tę ponosić powinny wszystkie jednostki użytkujące środowisko a więc także konsumenci, zwłaszcza, gdy mają możliwość wyboru mniej zagrażających środowisku dóbr konsumpcyjnych;
- *Zasadą regionalizacji*, oznaczającą m.in. skoordynowanie polityki regionalnej z regionalnymi ekosystemami w Europie (np. Morze Bałtyckie i strefy przybrzeżne, doliny rzeczne i obszary wodno-błotne, szczególnie w strefach przygranicznych);

- *Zasadą subsydiarności*, wynikającą m.in. z Traktatu o Unii Europejskiej, a oznaczającą przekazywanie części kompetencji i uprawnień decyzyjnych dotyczących ochrony środowiska na właściwy szczebel regionalny lub lokalny tak, aby był on rozwiązywany na najniższym szczeblu, na którym może zostać skutecznie i efektywnie rozwiązany;
- *Zasadą równego dostępu do środowiska przyrodniczego*, która traktowana jest w następujących kategoriach:
  - sprawiedliwości międzypokoleniowej – tzn. zaspokajania potrzeb materialnych i cywilizacyjnych obecnego pokolenia z równoczesnym tworzeniem i utrzymywaniem warunków do zaspokajania potrzeb przyszłych pokoleń,
  - sprawiedliwości międzyregionalnej i międzygrupowej – tzn. zaspokajania potrzeb materialnych i cywilizacyjnych społeczeństw, grup społecznych i jednostek ludzkich w ramach sprawiedliwego dostępu do zasobów i walorów środowiska z równoprawnym traktowaniem potrzeb ogólnospołecznych z potrzebami społeczności lokalnych i jednostek,
  - równoważenia szans pomiędzy człowiekiem a przyrodą poprzez zapewnienie zdrowego i bezpiecznego funkcjonowania jednostek ludzkich przy zachowaniu trwałości podstawowych procesów przyrodniczych wraz ze stałą ochroną różnorodności biologicznej;
- *Zasadą uspołeczniania polityki ekologicznej*, która realizowana jest poprzez stworzenie instytucjonalnych, prawnych i materialnych warunków do społeczeństwa w procesie kształtowania modelu zrównoważonego rozwoju, z równoczesnym rozwojem edukacji ekologicznej;
- *Zasadą skuteczności ekologicznej i efektywności ekonomicznej* odnoszącą się do wyboru planowanych przedsięwzięć inwestycyjnych ochrony środowiska a następnie do oceny osiągniętych wyników. Oznacza to potrzebę minimalizacji nakładów na jednostkę uzyskanego efektu.

2.1.2. Podstawowe założenia Polityki Ekologicznej Państwa w latach 2009-2012 z perspektywą do roku 2016

Kierunki działań systemowych Polityki są następujące:

- uwzględnienie zasad ochrony środowiska w strategiach sektorowych – cel strategiczny: doprowadzenie do sytuacji, w której projekty dokumentów strategicznych wszystkich sektorów gospodarki będą, zgodnie z obowiązującym w tym zakresie prawem, poddawane procedurze oceny oddziaływania na środowisko i wyniki tej oceny będą uwzględniane w ostatecznych wersjach tych dokumentów
- aktywizacja rynku na rzecz ochrony środowiska – cel: uruchomienie takich mechanizmów prawnych, ekonomicznych i edukacyjnych, które prowadziłyby do rozwoju proekologicznej produkcji towarów oraz do świadomych postaw konsumenckich zgodnie z zasadą rozwoju zrównoważonego
- zarządzanie środowiskowe – cel: jak najszersze przystępowanie do systemu EMAS, rozpowszechnianie wiedzy wśród społeczeństwa o tym systemie i tworzenie korzyści ekonomicznych dla firm i instytucji będących w systemie
- udział społeczeństwa w działaniach na rzecz ochrony środowiska – cel: podnoszenie świadomości ekologicznej społeczeństwa, zgodnie z zasadą „myśl globalnie, działaj lokalnie”
- rozwój i postęp techniczny – cel: zwiększenie roli polskich placówek badawczych we wdrażaniu ekoinnowacji w przemyśle oraz w produkcji wyrobów przyjaznych dla

środowiska oraz doprowadzenie do zadowalającego stanu systemu monitoringu środowiska

- odpowiedzialność za szkody w środowisku – cel: stworzenie systemu prewencyjnego, mającego na celu zapobieganie szkodom w środowisku i sygnalizującego możliwość wystąpienia szkody. W przypadku wystąpienia szkody w środowisku koszty naprawy muszą w pełni podnieść jej sprawcy
- aspekt ekologiczny w planowaniu przestrzennym – cel: przywrócenie właściwej roli planowania przestrzennego na obszarze całego kraju, w szczególności dotyczy to miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, które powinny być podstawą lokalizacji nowych inwestycji
- ochrona przyrody – cel: zachowanie bogatej różnorodności biologicznej polskiej przyrody na różnych poziomach organizacji: na poziomie wewnątrzgatunkowym (genetycznym), gatunkowym oraz ponadgatunkowym (ekosystemowym), wraz z umożliwieniem zrównoważonego rozwoju gospodarczego kraju, który w sposób niekonfliktowy współistnieje z różnorodnością biologiczną
- ochrona i zrównoważony rozwój lasów – cel: dalsze prace w kierunku racjonalnego użytkowania zasobów leśnych przez kształtowanie ich właściwej struktury gatunkowej i wiekowej, z zachowaniem bogactwa biologicznego. Oznacza to rozwijanie idei trwale zrównoważonej i wielofunkcyjnej gospodarki leśnej
- racjonalne gospodarowanie zasobami wody – cel: racjonalizacja gospodarowania zasobami wód powierzchniowych i podziemnych w taki sposób, aby uchronić gospodarkę narodową od deficytów wody i zabezpieczyć przed skutkami powodzi oraz zwiększenie samofinansowania gospodarki wodnej. Naczelnym zadaniem będzie dążenie do maksymalizacji oszczędności zasobów wodnych na cele przemysłowe i konsumpcyjne, zwiększenie retencji wodnej oraz skuteczna ochrona głównych zbiorników wód podziemnych przed zanieczyszczeniem
- ochrona powierzchni ziemi – cel: rozpowszechnianie dobrych praktyk rolnych i leśnych, zgodnych z zasadami rozwoju zrównoważonego, przeciwdziałanie degradacji terenów rolnych, łąkowych i wodno-błotnych przez czynniki antropogenne, zwiększenie skali rekultywacji gleb zdegradowanych i zdewastowanych, przywracając im funkcję przyrodniczą, rekreacyjną lub rolniczą
- gospodarowanie zasobami geologicznymi – cel: racjonalizacja zaopatrzenia ludności oraz sektorów gospodarczych w kopaliny i wodę z zasobów podziemnych oraz otoczenia ich ochroną przed ilościową i jakościową degradacją
- środowisko a zdrowie – cel: dalsza poprawa stanu zdrowotnego mieszkańców w wyniku wspólnych działań sektora ochrony środowiska z sektorem zdrowia oraz skuteczny nadzór nad wszystkimi w kraju instalacjami będącymi potencjalnymi źródłami awarii przemysłowych powodujących zanieczyszczenie środowiska
- jakość powietrza – cel: dążenie do spełnienia przez RP zobowiązań wynikających z Traktatu Akcesyjnego oraz z dwóch dyrektyw unijnych
- ochrona wód – cel: przywrócenie dobrego stanu wód powierzchniowych i podziemnych w całym kraju, a także realizację Bałtyckiego Programu Działań dotyczącego walki z eutrofizacją wód Bałtyku
- gospodarka odpadami – cel: utrzymanie tendencji oddzielenia ilości wytwarzanych odpadów od wzrostu gospodarczego kraju (mniej odpadów na jednostkę produktów, mniej opakowań, dłuższe okresy życia produktów itp.), znaczne zwiększenie odzysku energii z odpadów komunalnych w sposób bezpieczny dla środowiska, zamknięcie wszystkich składowisk, które nie spełniają standardów UE i ich rekultywacja,

sporządzenie spisu zamkniętych oraz opuszczonych składowisk odpadów wydobywczych, wraz z identyfikacją obiektów wpływających znacząco na środowisko (obowiązek wynikający z dyrektywy 2006/21/WE oraz ustawy z dnia 10 lipca 2008 r. o odpadach wydobywczych (Dz. U. Nr 138, poz. 865), eliminacja kierowania na składowiska zużytego sprzętu elektrycznego i elektronicznego oraz zużytych baterii i akumulatorów, pełne zorganizowanie krajowego systemu zbierania wraków samochodów i demontaż pojazdów wycofanych z eksploatacji, takie zorganizowanie systemu preselekcji sortowania i odzysku odpadów komunalnych, aby na składowiska nie trafiało ich więcej niż 50% w stosunku do odpadów wytworzonych w gospodarstwach domowych

- oddziaływanie hałasu i pól elektromagnetycznych – cel: dokonanie wiarygodnej oceny narażania społeczeństwa na ponadnormatywny hałas i podjęcie kroków do zmniejszenia tego zagrożenia tam, gdzie jest ono największe. Podobny jest też cel działań związanych z zabezpieczeniem społeczeństwa przed nadmiernym oddziaływaniem pól elektromagnetycznych.
- substancje chemiczne w środowisku – cel: stworzenie efektywnego systemu nadzoru nad substancjami chemicznymi dopuszczonymi na rynek, zgodnego z zasadami Rozporządzenia REACH

2.1.3. Strategia rozwoju kraju 2007-2015

Priorytet 2: Poprawa stanu infrastruktury technicznej i społecznej

W zakresie ochrony środowiska wspierane będą przedsięwzięcia związane z oczyszczaniem ścieków, zapewnieniem wody pitnej wysokiej jakości, zagospodarowaniem odpadów i rekultywacją terenów zdegradowanych, ochroną powietrza, ochroną przed hałasem, drganiami i wibracjami. Wspierana będzie, zatem budowa oczyszczalni ścieków i systemów kanalizacyjnych, a także podjęte zostaną działania ograniczające odprowadzanie do wód szkodliwych substancji, w tym z rolnictwa. Wdrażane będą też działania zmniejszające emisje CO₂, SO₂, NO_x i pyłów pochodzących z sektora komunalno-bytowego oraz przemysłu, zwłaszcza energetyki, jak również przedsięwzięcia termomodernizacyjne.

Pożądane jest przygotowanie i wdrożenie wieloletnich programów rozwoju branż, przy zapewnieniu utrzymania lub redukcji emisji CO₂ na poziomie uwzględniającym potrzeby rozwojowe kraju i zobowiązania międzynarodowe.

Przewiduje się także wsparcie tworzenia nowoczesnych systemów utylizacji odpadów. Ze wsparciem publicznym realizowane też będą przedsięwzięcia z dziedziny ochrony przyrody i różnorodności biologicznej, w tym tworzenia europejskiej sieci obszarów chronionych NATURA 2000, ochrony i kształtowania krajobrazu, a ponadto rozwój parków narodowych i krajobrazowych jako wyraz dbałości o zachowanie dziedzictwa przyrody. Promowane będą również działania z zakresu ochrony przed katastrofami naturalnymi (zwłaszcza powodzią i ich skutkami), w tym o charakterze prawnym i organizacyjnym, oraz zagrożeniami technologicznymi, jak też dotyczące zwiększania zasobów leśnych. Techniczne działania w zakresie ochrony przeciwpowodziowej będą obejmować przede wszystkim inwestycje modernizacyjne i odtworzeniowe, a także rozwój małej, sztucznej retencji oraz budowy polderów. Będą one stanowić niezbędne uzupełnienie działań dotyczących retencji naturalnej.

Tabela 1 Wyciąg z podstawowych wskaźników realizacji Strategii rozwoju kraju

Cele i priorytety	Wskaźniki	UE 25		Polska	
		Wartość wskaźnika w roku bazowym (2005)		Zakładana wartość wskaźnika	
				2010	2015
Priorytet II Poprawa stanu infrastruktury technicznej i społecznej	Udział energii elektrycznej ze źródeł odnawialnych w ogólnym jej zużyciu (%)	13,7 (2004)	2,6	7,5	9,0
	Emisje zanieczyszczeń powietrza (kg na mieszkańca) - SO ₂ - NO _x	17 (2003) 24 (2003)	36 (2003) 21 (2003)	22 17	15 15
	Recykling odpadów opakowaniowych (% ogółu wprowadzonych opakowań)	-	28,3 (2003)	min. 38	55-80
	Odsetek mieszkańców obsługiwanych przez oczyszczalnie ścieków	-	60	75	85

2.2. Uwarunkowania wynikające z wojewódzkich programów strategicznych

2.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego do 2020 roku

Celem Strategii, zgodnie z zapisami w niej zawartymi – jest „Podniesienie krajowej i międzynarodowej konkurencyjności gospodarki regionu poprzez wzrost jej innowacyjności, a tym samym efektywności, która stworzy warunki do zwiększenia zatrudnienia oraz wzrostu dochodów i poziomu życia ludności.

Na układ zamierzeń rozwojowych przyjętych w Strategii składają się:

- cel główny strategii
- wizja rozwoju województwa podkarpackiego
- cele strategiczne
- priorytety rozwojowe.

Wizja regionu sformułowana w Strategii brzmi: „Województwo podkarpackie powinno stać się obszarem zrównoważonego rozwoju, integrującym cele społeczne, ekologiczne i gospodarcze oraz zapewniającym możliwości realizacji potrzeb społeczeństwa i osiąganie wysokiego standardu życia”.

W ramach celu strategicznego: "Tworzenie warunków dla wzrostu konkurencyjności gospodarki poprzez rozwijanie przedsiębiorczości, zwiększanie jej innowacyjności oraz podniesienie atrakcyjności inwestycyjnej regionu" wyznaczono następujące priorytety:

Priorytet 1: Rozwój przedsiębiorstw, szczególnie małych i średnich, poprzez wsparcie finansowe oraz instytucjonalne.

Priorytet 2: Budowanie regionalnego systemu innowacji poprzez rozwój rzeszowskiego obszaru metropolitalnego oraz powiązań między nauką i gospodarką.

Priorytet 3: Działania na rzecz podniesienia atrakcyjności regionu dla rozwoju inwestycji.

Priorytet 4: Turystyka jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego województwa.

Cel strategiczny dla Infrastruktury technicznej zdefiniowano jako: „Poprawa dostępności komunikacyjnej i infrastruktury technicznej województwa”.

Strategia w ramach tak określonego celu zakłada stworzenie warunków do wzrostu gospodarczego, poprawę jakości środowiska naturalnego, zwiększenie zainteresowania regionem potencjalnych inwestorów oraz poprawę warunków życia mieszkańców.

Dla powyższego celu przyjęto następujące priorytety:

Priorytet 1: Wspieranie inwestycji komunikacyjnych, drogowych, kolejowych i lotniczych.

Priorytet 2: Wspieranie inwestycji z zakresu gospodarki wodno-ściekowej podzielony na następujące kierunki działań:

- 1.Kierunek działania: Rozwój gospodarki wodnej.
- 2.Kierunek działania: Rozwój gospodarki ściekowej.
- 3.Kierunek działania: Rozwój i modernizacja systemów zaopatrzenia w wodę

W ramach priorytetu drugiego kładzie się szczególny nacisk na następujące elementy:

- zwiększenie retencji sztucznej i naturalnej,
- zmniejszenie zagrożenia powodziowego,
- zmniejszenie ilości nie oczyszczonych ścieków odprowadzanych do wód powierzchniowych i podziemnych,
- stworzenie możliwości dostępu do dobrej jakościowo i wystarczającej ilościowo wody do celów bytowo-gospodarczych i przemysłowych.

Priorytet 3: Zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego regionu.

Wyznaczono cztery kierunki działania w ramach powyższego priorytetu:

- 1.Kierunek działania: Rozbudowa elektroenergetycznego systemu zasilania wysokiego napięcia.
- 2.Kierunek działania: Modernizacja i rozbudowa układu rozdzielczego średniego i niskiego napięcia.
- 3.Kierunek działania: Budowa i rozbudowa infrastruktury związanej z energią odnawialną.
- Kierunek uwzględnia możliwość wykorzystania „zielonej energii” pochodzącej z potencjału wód płynących, energii słonecznej, energii geotermalnej, biomasy, biopaliw, siły wiatru.
- 4.Kierunek działania: Racjonalizacja zużycia energii cieplnej i ograniczenie „niskiej emisji”.
- 5.Kierunek działania: Rozbudowa i modernizacja układów gazowniczych.

Priorytet 4: Poprawa sprawności funkcjonowania regionalnego systemu usług telekomunikacyjnych.

Dla celu „Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich sprzyjający powstawaniu rentownych gospodarstw rolnych oraz kreowaniu pozarolniczych źródeł dochodów” wyznaczono następujące priorytety:

Priorytet 1: Rozwój pozarolniczych form działalności gospodarczej w warunkach zrównoważonego rozwoju z podziałem na następujące kierunki działania:

- 1.Kierunek działania Rozwój infrastruktury gospodarczej.
- 2.Kierunek działania Ochrona środowiska naturalnego.
- 3.Kierunek działania Aktywizacja społeczności wiejskiej w kierunku podejmowania pozarolniczej działalności gospodarczej.
- 4.Kierunek działania Różnicowanie działalności w celu zapewnienia alternatywnych źródeł dochodów oraz tworzenie warunków do powstawania i rozwoju MSP.

Priorytet 2: Odnowa wsi oraz modernizacja przestrzeni wiejskiej.

Priorytet 3: Wzrost konkurencyjności gospodarstw rolnych.

Priorytet 4: Rozwój rynku rolnego.

Cel strategiczny: „Poprawa jakości środowiska oraz zachowanie i ochrona zasobów przyrodniczych i wartości krajobrazowych” został podzielony na następujące priorytety i kierunki działań:

Priorytet 1: Ochrona wód i racjonalna gospodarka zasobami wodnymi.

- 1.Kierunek działania Zaopatrzenie w wodę uwzględniający:
  - realizację inwestycji infrastrukturalnych w systemach zbiorowego zaopatrzenia w wodę, podnoszących jakość i dostępność wody pitnej oraz zwiększających niezawodność i wodooszczędność systemów zaopatrzenia,
  - zwiększenie dostępnych zasobów wód powierzchniowych poprzez wzrost retencji powierzchniowej, szczególnie retencji naturalnej,
  - ochronę zasobów wód przed zanieczyszczeniami,
- 2.Kierunek działania Gospodarka ściekowa. Który zakłada
  - modernizację, rozbudowę i budowę oczyszczalni ścieków, zwłaszcza w ramach Krajowego Programu Oczyszczania Ścieków Komunalnych,
  - budowę, rozbudowę i modernizację systemów kanalizacyjnych,
  - budowę systemów kanalizacji deszczowej z oczyszczaniem wód deszczowych,
  - budowę przydomowych, indywidualnych oczyszczalni ścieków na obszarach zabudowy rozproszonej (w miejscach, gdzie wykonanie zbiorczych systemów kanalizacji jest ekonomicznie nieuzasadnione),
  - ograniczenie odpływu azotu ze źródeł rolniczych poprzez stosowanie racjonalnej gospodarki nawozami naturalnymi (gnojówka, gnojowica, obornikiem) oraz nawozami mineralnymi.
- 3.Kierunek działania Ochrona ludzi i mienia przed powodzią oraz suszą.

Priorytet 2: Ograniczanie ilości wywarzanych odpadów i wdrażanie nowoczesnych systemów gospodarki odpadami.

- 1.Kierunek działania Ograniczanie ilości wytwarzanych odpadów.
- 2.Kierunek działania Wspieranie działań i inwestycji związanych z selektywną zbiórką, segregacją, odzyskiem i zagospodarowaniem odpadów.
- 3.Kierunek działania Budowa i rozbudowa instalacji do zagospodarowania i unieszkodliwiania odpadów w układzie ponadlokalnym.

Priorytet 3: Zapewnienie jak najlepszej jakości powietrza i gleb oraz ograniczenie negatywnego oddziaływania na środowisko hałasu i promieniowania elektromagnetycznego.

- 1.Kierunek działania Ograniczanie zanieczyszczeń powietrza i przeciwdziałanie zmianom klimatu.
- 2.Kierunek działania Zmniejszenie uciążliwości hałasowej.
- 3.Kierunek działania Ochrona i racjonalne użytkowanie gleb oraz rekultywacja gruntów zdewastowanych i zdegradowanych.
- 4.Kierunek działania Ochrona ludności przed promieniowaniem elektromagnetycznym.

Priorytet 4: Zachowanie oraz ochrona różnorodności biologicznej i krajobrazowej.

- 1.Kierunek działania Doskonalenie funkcjonowania obszarów chronionych.
- 2.Kierunek działania Propagowanie i wspieranie na obszarach cennych przyrodniczo działań zapewniających ludności dochody z zachowaniem zasad zrównoważonego rozwoju.
- 3.Kierunek działania Wzbogacanie i racjonalne użytkowanie lasów.

Priorytet 5: Podniesienie świadomości ekologicznej społeczeństwa.

- 1.Kierunek działania Rozwój bazy i wspieranie programów edukacji ekologicznej.
- 2.Kierunek działania Promocja działań prośrodowiskowych.

Cel strategiczny :Wszechstronny rozwój kapitału społecznego, umożliwiający pełne wykorzystanie potencjału i możliwości rozwoju osobistego mieszkańców regionu” podzielono na następujące priorytety:

Priorytet 1: Poprawa jakości systemu edukacji jako warunek pogłębiania wiedzy i wzrostu kompetencji.

Priorytet 2: Wzmocnienie jakościowego rozwoju zasobów pracy regionu.

Priorytet 3: Rozwój kultury.

Priorytet 4: Wspieranie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego.

Cel strategiczny: „Wspieranie rozwoju gospodarczego regionu, wykorzystanie potencjału turystycznego i dziedzictwa kulturowego oraz ochrona wartości przyrodniczo – krajobrazowych” z podziałem na następujące priorytety:

Priorytet 1: Tworzenie warunków do podejmowania wspólnych przedsięwzięć gospodarczych i pozyskiwania inwestycji.

Priorytet 2: Współpraca na rzecz rozwoju turystyki, ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego.

Priorytet 3: Zachowanie obszarów cennych krajobrazowo oraz ochrona środowiska przyrodniczego z wyznaczeniem następujących kierunków działania:

- 1.Kierunek działania Podejmowanie działań na rzecz ochrony środowiska.
- 2.Kierunek działania Zachowanie i udostępnianie obszarów cennych krajobrazowo oraz ochrona środowiska przyrodniczego.

Cel strategiczny: „Bezpieczeństwo zdrowotne ludności” podzielony na priorytety:

Priorytet 1: Zmniejszenie zachorowalności oraz umieralności w społeczeństwie.

Priorytet 2: Koordynacja działań w zakresie ochrony zdrowia oraz poprawy bezpieczeństwa ludności.

Cel strategiczny: „Integracja działań w zakresie pomocy społecznej” z wyznaczeniem następujących priorytetów.

Priorytet 1: Wspieranie działań na rzecz osób zagrożonych marginalizacją i wykluczeniem społecznym.

Priorytet 2: Tworzenie warunków dla rozwoju rodziny i opieki nad dziećmi.

Priorytet 3: Rozbudowa i modernizacja infrastruktury pomocy społecznej oraz rozwój zawodowy kadr pomocy społecznej.

Priorytet 4: Propagowanie i rozwijanie obywatelskiego uczestnictwa w zaspokajaniu ludzkich potrzeb.

2.2.2. Program Ochrony Środowiska dla Województwa Podkarpackiego na lata 2008-2011, z uwzględnieniem lat 2012-2015

Naczelną zasadą przyjętą w Programie Ochrony Środowiska Województwa Podkarpackiego jest zasada zrównoważonego rozwoju, umożliwiająca harmonijny rozwój gospodarczy i społeczny wraz z ochroną walorów środowiskowych. Oznacza ona taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym w celu równoważenia szans dostępu do środowiska poszczególnych społeczeństw lub ich obywateli – zarówno współczesnego, jak i przyszłych pokoleń – następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych.

W kontekście powyższego, nadrzędnym celem Programu Ochrony Środowiska Województwa Podkarpackiego jest wdrożenie polityki ekologicznej państwa na obszarze województwa podkarpackiego. Nadrzędnym strategicznym celem polityki ekologicznej państwa jest „Zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego kraju (mieszkańców, zasobów przyrodniczych i infrastruktury społecznej) i tworzenie podstaw do zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego”.

Spośród wyznaczonych w Programie celów dokonano wyboru najistotniejszych zagadnień, których rozwiązanie przyczyni się w najbliższej przyszłości do poprawy stanu środowiska na terenie Województwa Podkarpackiego – tzw. priorytetów ekologicznych. Przedstawiają się one następująco:

- Priorytet 1. Ochrona wód i efektywne wykorzystanie zasobów wodnych
- Priorytet 2. Przeciwdziałanie zagrożeniom środowiska (w tym ochrona przed powodzią, poważne awarie, ograniczanie skutków zagrożeń naturalnych i chemicznych)
- Priorytet 3. Gospodarka odpadami
- Priorytet 4. Pozyskiwanie energii ze źródeł odnawialnych
- Priorytet 5. Ochrona różnorodności biologicznej i krajobrazu oraz zrównoważony rozwój lasów
- Priorytet 6. Ochrona powietrza atmosferycznego, klimatu i warstwy ozonowej
- Priorytet 7. Ochrona powierzchni ziemi i przywrócenie wartości użytkowej gleb
- Priorytet 8. Ochrona przed hałasem i promieniowaniem elektromagnetycznym
- Priorytet 9. Ochrona zasobów kopalin

2.2.3. Regionalny Program Operacyjny dla Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2013

Regionalny Program Operacyjny dla Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2013 jest dokumentem o charakterze operacyjnym, określającym główne kierunki rozwoju województwa.

Dla realizacji niniejszego gminnego Programu Ochrony Środowiska najistotniejsze znaczenie mają dwa priorytety:

Priorytet 1: Infrastruktura techniczna i informatyczna - w części dotyczącej rozwoju infrastruktury zapobiegającej degradacji środowiska przyrodniczego przez ochronę różnorodności biologicznej i wartości krajobrazowych województwa, racjonalne i efektywne gospodarowanie zasobami leśnymi, poprawę jakości powietrza, efektywności energetycznej oraz rozwijanie i znacznie szersze wykorzystywanie alternatywnych źródeł energii.

Priorytet 2: Konkurencyjna i innowacyjna gospodarka - w części dotyczącej zachowania, ochrony, rewitalizacji oraz zabezpieczenia przed zagrożeniami obiektów dziedzictwa przyrodniczego w szczególności parków narodowych, parków krajobrazowych, rezerwatów przyrody, pomników przyrody, obszarów chronionego krajobrazu, obszarów Natura 2000 itp.

2.3. Uwarunkowania wynikające z powiatowych programów strategicznych

2.3.1. Strategia Rozwoju Powiatu Sanockiego

W Strategii Rozwoju Powiatu Sanockiego określono misję rozwoju powiatu: „Powiat Sanocki - obszar zrównoważonego rozwoju opartego na walorach kulturowych, turystycznych i gospodarczych. Miejsce dobrobytu mieszkańców i zadowolonych gości”.

W Strategii zdefiniowano 4 uzupełniające się domeny strategiczne (wyższego rzędu). Dla każdej z nich określono cele strategiczne (niższego rzędu), z kolei w ramach celów strategicznych wyznaczono cele operacyjne. Poniżej przedstawiono te z celów, które w sposób pośredni lub bezpośredni mają wpływ na środowisko:

Domena strategiczna 1: Gospodarka lokalna:

Cel strategiczny: Aktywizacja terenów wiejskich powiatu sanockiego.

Cel operacyjny: Dostosowanie produkcji rolnej do uwarunkowań środowiskowych regionu i standardów europejskich.

Domena strategiczna 3: Infrastruktura Techniczna i Ochrona Środowiska.

Cel strategiczny: Wzrost dostępności infrastruktury technicznej służącej rozwojowi gospodarczemu i zwiększającej atrakcyjność zamieszkania w powiecie. Z wyróżnieniem następujących celów operacyjnych:

- Koordynacja rozwoju infrastruktury wodociągowej i kanalizacyjnej powiatu oraz gospodarki wodnej.
- Profesjonalizacja systemu gospodarki odpadami w powiecie.

Cel strategiczny: Zrównoważone wykorzystanie środowiska naturalnego powiatu. W ramach tego celu wyznaczono następujące cele operacyjne:

- Tworzenie warunków do zwiększenia wykorzystania źródeł energii przyjaznych środowisku
- Wzrost świadomości ekologicznej mieszkańców powiatu sanockiego
- Zwiększanie powierzchni terenów czystych ekologicznie
- Zachowanie i pielęgnacja krajobrazu wiejskiego

2.3.2. Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Sanockiego na lata 2004-2015

Podstawę do sformułowania priorytetów ochrony środowiska powiatu sanockiego stanowiła ocena stanu środowiska, tendencji zmian środowiska w zakresie poszczególnych jego elementów i uciążliwości oraz analiza zagrożeń w świetle przyszłościowego rozwoju społeczno-gospodarczego powiatu, przy jednoczesnym uwzględnieniu wymagań w zakresie ochrony środowiska i racjonalnego użytkowania zasobów.

Priorytety ochrony środowiska dla powiatu głogowskiego to:

1. Ochrona i poprawa jakości środowiska:

- Cel Nr 1: Gospodarka odpadami - ograniczenie ilości wytwarzanych odpadów oraz wdrożenie nowoczesnego systemu ich wykorzystywania i unieszkodliwiania,
- Cel Nr 2: Ochrona wód i kształtowanie zasobów wodnych,
- Cel Nr 3: Ochrona przed hałasem - zmniejszenie uciążliwości hałasowej w środowisku,
- Cel Nr 4: Ochrona przed klęskami żywiołowymi i minimalizowanie ich skutków,
- Cel Nr 5: Ochrona przyrody, krajobrazu i różnorodności biologicznej,
- Cel Nr 6: Ograniczenie zanieczyszczeń powietrza i przeciwdziałanie zmianom klimatu,
- Cel Nr 7: Promieniowanie elektromagnetyczne - przeciwdziałanie wprowadzaniu do środowiska źródeł promieniowania elektromagnetycznego.

2. Racjonalne użytkowanie zasobów środowiska:

- Cel Nr 1: Ochrona gleb i rekultywacja terenów zdegradowanych – zapewnienie ochrony najlepszej jakości gleb, racjonalne wykorzystanie ziemi (w tym rozwój rolnictwa ekologicznego),
- Cel Nr 2: Ochrona kopalni - racjonalne gospodarowanie zasobami kopalni, ich kompleksowe wykorzystanie,
- Cel Nr 3: Wzbogacanie i racjonalne wykorzystanie lasów - ochrona i zrównoważony rozwój lasów oraz regulacja lesistości,
- Cel Nr 4: Wykorzystanie energii odnawialnej - propagowanie korzystania z odnawialnych źródeł energii, wspieranie działań na rzecz wykorzystywania źródeł energii odnawialnej.

3. Edukacja ekologiczna, dostęp do informacji i poszerzanie dialogu społecznego.

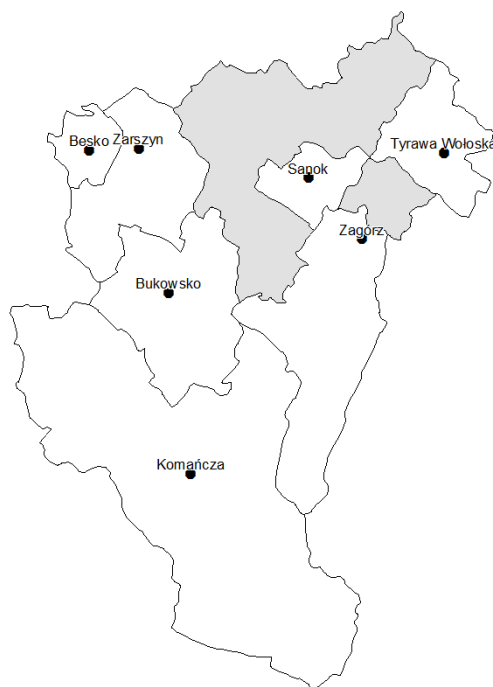
- Propagowanie idei ochrony środowiska oraz trwałego i zrównoważonego rozwoju (ekonomicznego, ekologicznego i społecznego) w społeczeństwie.

3. Stan środowiska oraz zasobów naturalnych

3.1. Podstawowe dane gminy Sanok

3.1.1. Położenie

Gmina Sanok to gmina wiejska położona na południowym-wschodzie województwa podkarpackiego, w powiecie sanockim. Gmina leży wokół miasta Sanok, które nie wchodzi w jej skład. Ponadto sąsiaduje z gminami: od północy Brzozów i Dydnia powiat Brzozów, od wschodu z gminą Bircza powiat Przemyśl, od strony południowej z gminami: Tyrawa Wołoska powiat Sanok, Lesko powiat Lesko, Zagórz i Bukowsko powiat Sanok, od strony zachodniej z gminą Zarszyn powiat Sanok.

Rysunek 1 Lokalizacja gminy Sanok w powiecie sanockim

Gmina zajmuje powierzchnię 231,71 km² (GUS, 2008). Na terenie gminy Sanok leżą następujące miejscowości: Bykowce, Czerteż, Dębna, Dobra, Falejówka, Hłomcza, Jędruszkowce, Jurowce, Kostarowce, Lalin, Liszna, Łodzina, Markowce, Międzybródź, Mrzygłód, Niebieszczany, Pakoszkówka, Pisarowce, Płowce, Prusiek, Raczkowa, Sanoczek, Srogów Dolny, Srogów Górny, Strachocina, Stróże Małe, Stróże Wielkie, Trepcza, Tyrawa Solna, Wujskie, Zabłotce, Załuż.

3.1.2. Powiązania komunikacyjne

Drogi krajowe:

- Droga krajowa nr 28 relacji Zator-Medyka na odcinkach od 266+145 do 271+218 oraz od 279+634 do 291+174. Droga ta jest elementem ciągu drogowego do przejścia granicznego w Medyce.

Drogi wojewódzkie:

- Droga wojewódzka nr 886 relacji Domardz-Sanok

Drogi powiatowe:

Tabela 2 Drogi powiatowe w Gminie Sanok

Numer drogi	Odcinek drogi	Długość [km]
2046R	Krzemienna-Raczkowa-Jurowce	7,224
2049R	Niebocko-Grabówka-Falejówka	1,740
2050R	Grabownica-Lalin	0,415
2053R	Humniska-Strachocina	6,485
2204R	Długie-Pakoszówka	4,236
2205R	Czerzeż-Strachocina	6,485
2223R	Grabownica-Lalin	3,500
2217R	Jurowce-Trepcza	4,666
2218R	Raczkowa-Mrzyglód	8,650
2219R	Hłomcza-Łodzina	1,689
2222R	Sanok-Liszna	3,127
2255R	Załuż-Wujskie	3,000
2220R	Mrzyglód-Tyrawa Wołoska	3,443
2235R	Sanok-Dobra	18,034
2207R	Pisarowce-Nowotaniec	2,340
2213R	Pisarowce-Markowce	2,572
2212R	Sanok-Bukowsko	4,405
2215R	Sanoczek-Płowce-Stróże	4,500
2229R	Prusiek-Niebieszczany-Wysoczany	8,000
2227R	Załuż-Lesko	2,551
Suma długości dróg powiatowych na terenie gminy		97,062

Drogi gminne:

Tabela 3 Drogi gminne w Gminie Sanok

Numer drogi	Odcinek drogi	Długość [km]
351R	Pakoszówka-Lalin	2,5
352R	Lalin-Falejówka	2
353R	Pisarowce-Kostarowce	1,7
354R	Pisarowce-Sanoczek	2,9

Numer drogi	Odcinek drogi	Długość [km]
355R	Kostarowce-Jurowce	1,8
356R	Jędruszkowce-Dudyńce	1,05
357R	Pisarowce-Dudyńce	2,7
358R	Markowce-Dudyńce	0,6
359R	Dębna-Raczkowa	3,7
360R	Hłomcza-Łodzina-Witryłów	1,8
361R	Dobra-Wola Krecowska	4
362R	Dobra-Brzeżawa-Lipa	3,5
363R	Olchowce-Liszna-Tyrawa Solna	4,35
364R	Wujskie-Liszna	1
365R	Siemuszowa-Wujskie	1,6
366R	Sanoczek-Stróże Małe	0,9
367R	Niebieszczany-Ratnawica	1,7
368R	Niebieszczany-Stróże Wielkie	4,2
Suma długości dróg gminnych		42

Stan drogi krajowej nr 28, wg analizy pomiarów Systemu Oceny Stanu Nawierzchni (SOSN), przeprowadzonych w roku 2008, na podstawie informacji z Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad Oddział w Rzeszowie (pismo z dnia 04.11.2009), przedstawia tabela nr 4.

Tabela 4 Stan drogi nr 28 na terenie Gminy Sanok

Klasy stanu drogi				
Parametr	A	B	C	D
Stan spękań	49,1%	29,6%	13,3%	8,1%
Równość podłużna	54,2%	44,8%	1,0%	0,0%
Koleiny	73,1%	19,7%	0,0%	7,2%
Stan powierzchni	67,6%	32,4%	0,0%	0,0%
Wł. Przeciwnoślizgowe	18,1%	58,6%	23,3%	0,0%

Klasa A – stan dobry; klasa B – stan zadowalający: nawierzchnie nowe, odnowione i eksploatowane niewymagające remontów,

Klasa C – stan niezadowalający: nawierzchnie z uszkodzeniami, wymagane zaplanowanie remontu,

Klasa D – stan zły: nawierzchnie z uszkodzeniami, wymagany natychmiastowy remont.

Źródło: Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad w Rzeszowie

Klasy A i B reprezentują tzw. pożądany poziom stanu nawierzchni, klasa C charakteryzuje poziom ostrzegawczy, natomiast klasa D to poziom krytyczny. Ostatnie badania natężenia ruchu na drodze krajowej nr 28 na terenie Gminy Sanok były wykonane w 2005 roku.

Tabela 5 Natężenie ruchu na drogach Gminy Sanok w 2005 roku w wg GDDKiA

Numer punktu pomiarowego	Nr drogi	Opis odcinka		Dł. [km]	Nazwa odcinka	Rodzajowa struktura ruchu pojazdów samochodowych							Ogółem pojazdy sam.
		Pikietaż				Motocykle	Sam. osob. mikrobusy	Lekkie sam. cięż.	Samochody ciężarowe		Autobusy	Ciągniki rolnicze	
		Pocz.	Kon.						bez przycz.	z przycz.			
81201	28	258	271,1	13,5	BESKO-SANOK	27	4962	656	247	186	111	9	6198
81202	28	271	276,8	5,7	SANOK/PRZEJŚCIE/	41	17342	1489	530	306	673	20	20401
81203	28	277	295,9	19,1	SANOK-TYRAWA WOŁOWSKA	7	2632	330	167	140	123	7	3406
81205	84	0	7,3	7,3	SANOK-ZAGÓRZ	42	10691	750	261	267	274	14	12299
81206	84	7,3	14,7	7,5	ZAGÓRZ-LESKO	22	6177	552	172	197	165	7	7292

Zródło: GDDKiA

Przez Gminę Sanok przechodzi linia kolejowa nr 108 w kierunku granicy z Ukrainą.

3.1.3. Sytuacja demograficzna

W 2009 roku gminę Sanok zamieszkiwały 16 933 osoby, co stanowi 17,8% ogółu mieszkańców powiatu Sanockiego. Gęstość zaludnienia wynosiła 73 osoby na km², przy 78 osobach na km² w powiecie. (dane z GUS na VI 2009)

Tabela 6 Ludność Gminy Sanok w latach 1999-2008 wg GUS (stan na 31.12.2008)

Rok	Ogółem	mężczyźni	kobiety
1999	16014	8042	7972
2000	16188	8118	8070
2001	16307	8165	8142
2002	16396	8192	8204
2003	16448	8229	8219
2004	16597	8316	8281
2005	16754	8418	8336
2006	16791	8432	8359
2007	16856	8470	8386
2008	16933	8537	8396

Źródło: Bank Danych Regionalnych - GUS

Tabela 7 Ludność Gminy Sanok wg miejscowości

Nazwa miejscowości	Liczba mieszkańców	Powierzchnia miejscowości
		[km ²]
Bykowce	783	5,64
Czerzeż	594	2,94
Dębna	259	6,31
Dobra	337	21,77

Nazwa miejscowości	Liczba mieszkańców	Powierzchnia miejscowości
		[km ²]
Falejówka	645	9,17
Hłomcza	340	4,32
Jędruszkowce	221	2,7
Jurowce	411	3,66
Kostarowce	766	9,28
Lalin	347	6,82
Liszna	344	5,94
Łodzina	281	5,17
Markowce	355	2,43
Międybrodzie	129	7,27
Mrzygłód	424	5,75
Niebieszczany	2219	19,4
Pakoszkówka	950	10,34
Pisarowce	817	5,14
Płowce	294	2,75
Prusiek	831	6,99
Raczkowa	345	5,62
Sanoczek	760	6
Srogów Dolny	334	3,52
Srogów Górny	567	4,9
Strachocina	1165	8,89
Stróże Małe	280	3,28
Stróże Wielkie	78	5,51
Trepcza	1043	9,13
Tyrawa Solna	390	15,53
Wujskie	379	12,36
Zablotce	412	2,07
Załuż	344	10,74
RAZEM	17 444	231,34

źródło-Urząd Gminy

3.1.4. Gospodarka

Wg danych GUS, w 2008 r. w gminie Sanok zarejestrowanych było 749 podmiotów gospodarczych ujętych w systemie REGON, w tym w sektorze publicznym 16, a sektorze prywatnym 733. Poniższa tabela przedstawia szczegółowe zestawienie liczby podmiotów gospodarczych wg sekcji.

Tabela 8 Przedsiębiorstwa w Gminie Sanok wg GUS (stan na 31.12.2008)

Liczba Podmiotów gospodarczych wg sekcji PKD 2004 [jed. gosp.]	procent ogółu przedsiębiorstw	
Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo	65	8,68%
Rybacktwo	1	0,13%
Górnictwo	0	0,00%

Liczba Podmiotów gospodarczych wg sekcji PKD 2004 [jed. gosp.]		procent ogółu przedsiębiorstw
Przetwórstwo przemysłowe	67	8,95%
Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz i wodę	3	0,40%
Budownictwo	94	12,55%
Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, motocykli oraz artykułów użytku osobistego i domowego	220	29,37%
Hotele i restauracje	16	2,14%
Transport, gospodarka magazynowa i łączność	74	9,88%
Pośrednictwo finansowe	24	3,20%
Obsługa nieruchomości, wynajem i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej	55	7,34%
Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe ubezpieczenia społeczne i powszechne ubezpieczenie zdrowotne	21	2,80%
Edukacja	18	2,40%
Ochrona zdrowia i pomoc społeczna	13	1,74%
Działalność usługowa, komunalna, społeczna i indywidualna, pozostała	78	10,41%
Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników	0	0,00%
Organizacje i zespoły eksterytorialne	0	0,00%

źródło Bank Danych Regionalnych GUS

W Gminie Sanok brak jest dużych przedsiębiorstw zatrudniających ponad 500 osób. Najbliższe duże zakłady to Sanockie Zakłady Przemysłu Gumowego "Stomil" SA oraz "AUTOSAN" SA w Sanoku. Wysoki udział osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w ogólnej liczbie przedsiębiorstw zarejestrowanych, oznacza rosnącą mobilność zawodową ludności w kierunku samozatrudnienia oraz tworzenia nowych miejsc pracy (źródło: Strategia Rozwoju Gminy Sanok na lata 2007-2015).

Tabela 9 Zatrudnienie w Gminie Sanok wg GUS (stan na 31.12.2008)

Pracujący*	
* W jednostkach o liczbie pracujących powyżej 9 osób; bez pracujących w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie	
ogółem	799
mężczyźni	446
kobiety	353
Bezrobotni zarejestrowani	
ogółem	725
mężczyźni	329
kobiety	396

źródło Bank Danych Regionalnych GUS

Wśród podmiotów gospodarczych prowadzących działalność gospodarczą najwięcej zajmowało się handlem i naprawami (29,37%), w budownictwie działalność prowadziło 12,55% podmiotów, a w przemyśle 8,95%.

Tabela 10 Podmioty gospodarcze w Gminie Sanok w 2008 roku wg GUS

Podmioty gospodarcze	Gmina Sanok
Sektor publiczny	
Podmioty gospodarki narodowej ogółem	16
państwowe i samorządowe jednostki prawa budżetowego ogółem	16
Sektor prywatny	
podmioty gospodarki narodowej ogółem	733
osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą	609
spółki handlowe	16
spółki handlowe z udziałem kapitału zagranicznego	5
spółdzielnie	3
stowarzyszenia i organizacje społeczne	46

źródło Bank Danych Regionalnych GUS

3.1.5. Rolnictwo.

Ogólna powierzchnia użytków rolnych wynosi 11 767 ha, co stanowi około 51% ogólnej powierzchni gminy (wg GUS, 2005).

Tabela 11 Użytkowanie gruntów w gminie Sanok (dane GUS, 2005r.)

Wyszczególnienie	Użytki rolne					Pozostałe grunty i nieużytki	lasy
	ogółem	grunty orne	sady	łąki	pastwiska		
	[ha]						
Gmina Sanok	11 767	8070	64	1993	1640	2802	8569

Źródło: Bank Danych Regionalnych GUS

Rolnictwo odgrywa jedną z kluczowych ról w tworzeniu struktury gospodarczej tego terenu. W uprawach dominują zboża i rośliny okopowe. Użytki rolne w podziale na klasy bonitacyjne:

- IV klasa bonitacyjna 52 %
- III 23 %
- V i VI 24 %.

Według ewidencji gruntów 69% użytków rolnych stanowią grunty orne, 31 % łąki i pastwiska. Intensywność produkcji rolnej jest wyższa niż średnia krajowa. W istniejącej strukturze gospodarstw rolnych indywidualnych przeważają gospodarstwa od 2 do 5 ha, jest ich 49,5 %. Gospodarstwa o areale poniżej 10 ha stanowią 90 %.

3.2. Charakterystyka i ocena aktualnego stanu środowiska oraz zasobów naturalnych

3.2.1. Warunki środowiska geograficznego

Pod względem morfologicznym teren gminy od strony zachodniej zajmuje fragment Dołów Jasielsko- Sanockich, w części środkowej fragment Gór Słonnych, w części północno-wschodniej

fragment Pogórza Dynowskiego, Gór Sanocko – Tuczańskich, a w części południowej wchodzi w Pogórze Bukowskie (wg J.Kondrackiego). Gmina położona jest w przedziale od 300 do 600 m wysokości n.p.m.

Gmina Sanok jest położona nad rzekami: San, Sanoczek, Pijawka, Tyrawka. Szerokość dolin rzecznych kształtuje się w następujący sposób:

- rzeki San – szerokość doliny 300-600 m, szeroka forma wklęsła z występowaniem teras zalewowych wyniesionych ok. 260,00-280,00 m n.p.m.,
- rzeki Osławy – szerokość doliny 400-700 m, płaskodenna, oddzielona od stoków stromymi skarpami 10-50 m,
- rzeki Sanoczek – szerokość doliny 400-100 m, płaskodenna, kręta, oddzielona od stoków stromymi skarpami,
- rzeki Pijawki – szerokość doliny 100 –400 m,
- rzeki Tyrawki – szerokość doliny 300 – 500 m.

3.2.2. Warunki geologiczne terenu

Gmina położona jest w południowo-wschodniej części Centralnej Depresji Karpackiej, rozciętej dwoma wypiętrzeniami o przebiegu NW-SE. Pierwsze wypiętrzenie leży na północ od Sanoka na linii Załuż- Międzybrodzie, Falejówka, Grabownica – nazywane jest fałdem Grabownicy. Drugie leży na linii Sanok, Zabłotce – Czerteż, Jurowce – Strachocina – zwane antyklina Strachociny (wg opracowania fizjograficznego wykonanego przez „Geoprojekt” Rzeszów, 1978r.).

W obrębie fałdu Grabownicy występują najstarsze wiekiem osady: piaskowce i łupki kredy dolnej. Dominują łupki i iłołupki (wsie Międzybrodzie, Liszna). Piaskowce występują w zachodniej części Międzybrodzia i w rejonie potoku Liszna. W obrębie antykliny Strachociny występują eoceńskie osady serii łupkowo-piaskowcowej. W podłożu dominują czwartorzędowe (oligocen) piaskowce i łupki warstw krośnieńskich dolnych, zbudowane przeważnie z piaskowców grubo-ławicowych (pasmo Niebieszczany, Prusiek, Kostarowce na Baranówkę i w rejonie Dolnego i Górnego Srogowa). Osady czwartorzędowe:

- zboczowe o miąższości 0,3-3,0 m (w strefach pod-stokowych lokalnie więcej), wykształcone w postaci pyłów, glin pylastych związanych z domieszką rumoszu skalnego, spoczywają na zwietrzelinach warstw skalnych

- akumulacji rzecznej: holocenne denne o miąższości 0,5-3,0 m i plejstoceńskie żwiry o miąższości 2,4-5,0 m oraz mady o miąższości 0,5-3,0 m.

Doliny rzek San, Sanoczek, Osława, Tyrawka zbudowane są ze żwirów. Są to osady gruboziarniste z domieszką otoczków o średnicy 5-30 cm. Mady w postaci glin pylastych związanych i pyłów są przewarstwione wkładkami namułów organicznych.

3.2.3. Zasoby kopalin

W rejonie Sanoka znaczenie mają piaskowce lgockie i gezowe. Ponadto w gminie Sanok znajdują się obszary perspektywiczne dla złóż kruszywa naturalnego - 3 na terenie przyszłego zalewu Niewistka, oraz 1 złoża piaskowców rozsypliwych w Łodzinie. Na obszarze gminy znajdują się 2 złoża surowców Międzybrodzie i Zabłotce i 2 obszary perspektywiczne (Trepcza i Sanoczek – Pobiedno).

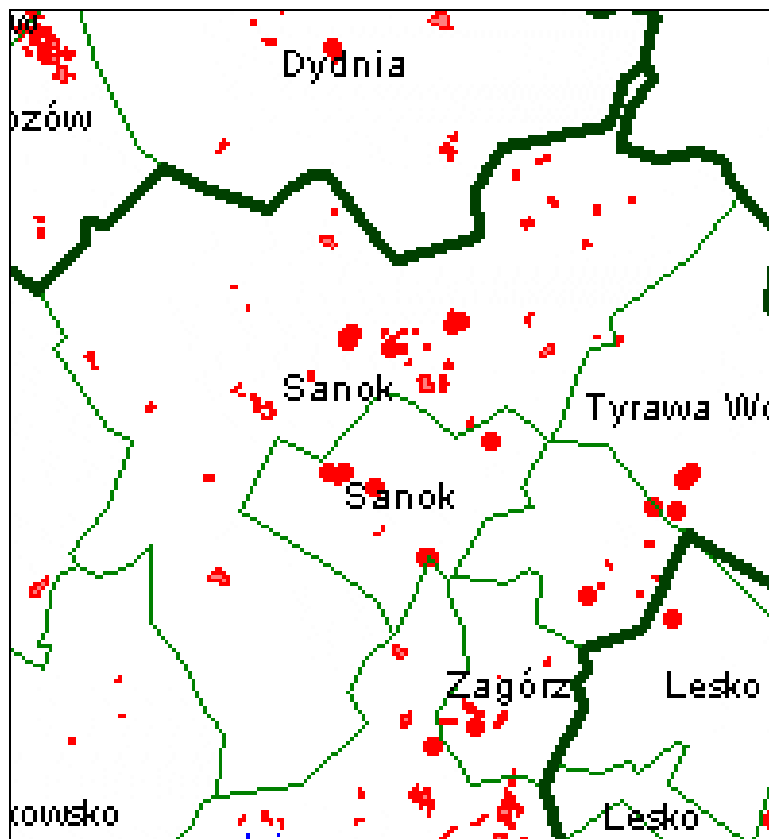
Tabela 12 Surowce mineralne w gminie Sanok (źródło: PIG 2008)

Lp.	Złoże	Surowiec	Jednostka	Zasoby		Wydobycie
				wydobywalne	przemysłowe	
1	Jurgowce-Srogów	Gaz ziemny	mln m ³	19,19	18,56	3,1
2	Sanok-Zabłotce	Gaz ziemny	mln m ³	180,81	25,19	3,41
3	Strachocina	Gaz ziemny	mln m ³	121,5	121,5	-
4	Trepcza (Międzybrodzie)	Bentonity	tys. t	8	-	zaniechane
5	Łodzina*	Piaski i żwiry	tys. t	1208	-	-
6	Łodzina**	Piaski i żwiry	tys. t	620	-	zaniechane
7	Dobra I	Piaski i żwiry	tys. t	191	-	-
8	Mrzygłód	Piaski i żwiry	tys. t	1454	-	zaniechane
9	Mrzygłód-Dobra	Piaski i żwiry	tys. t	1155	901	102
10	Zabłotce	Surowce ilaste	tys. t	2027	-	-

Źródło: PIG

3.2.4. Tereny osuwiskowe

Osuwisko to nagłe przemieszczenie się mas ziemnych, powierzchniowej zwietrzliny i mas skalnych podłoża spowodowane siłami przyrody lub działalnością człowieka. Jest to jeden z rodzajów ruchów masowych, polegający na przesuwaniu się materiału skalnego lub zwietrzelinowego wzdłuż powierzchni poślizgu. W przypadku gdy proces ten jest powolny, nazywa się go splezywaniem. Osuwiska występują najczęściej na stokach o nachyleniu 9-140. Do ich powstawania przyczyniają się duże opady zarówno śniegu, jak i deszczu. W gminie Sanok tereny zagrożone osuwiskami znajdują się głównie we wschodniej i północnej części gminy.

Rysunek 2 Tereny osuwiskowe w gminie Sanok (źródło: PUW)

3.2.5. Warunki glebowe

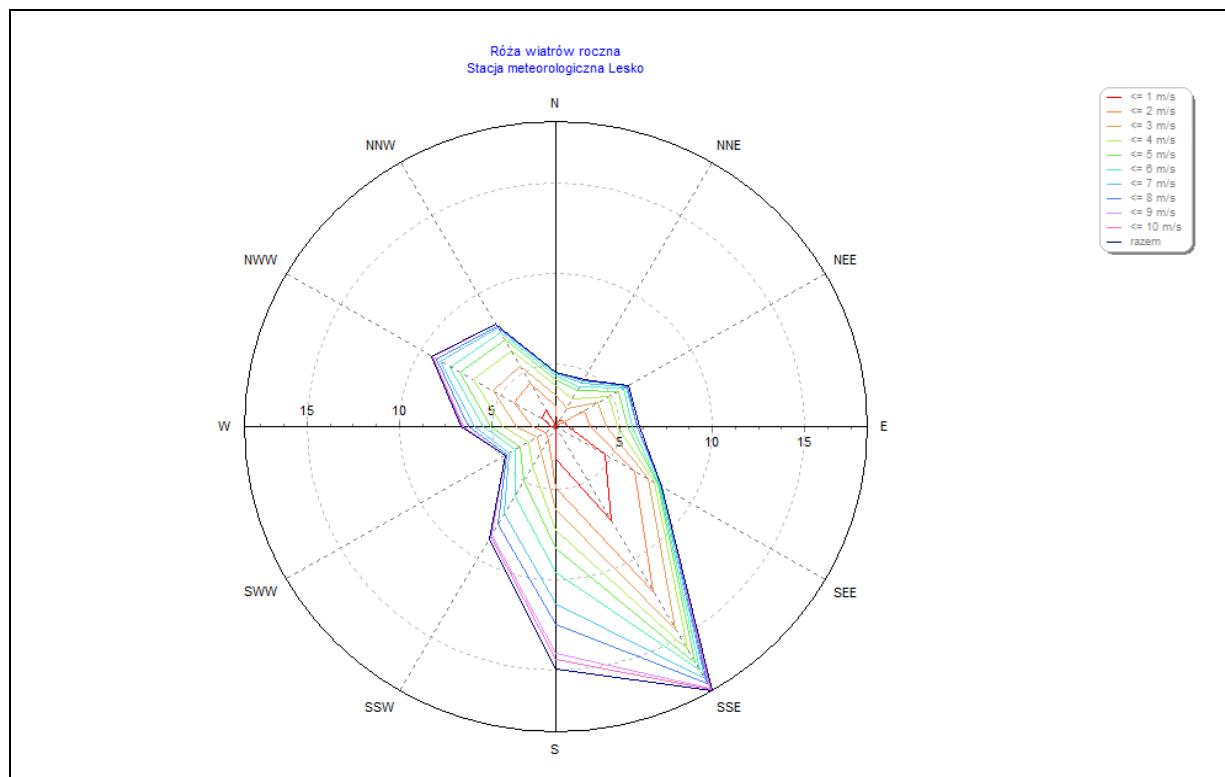
Na obszarze gminy występuje duże zróżnicowanie typów gleb. W paśmie Gór Słonnych występują gleby szkieletowe, w dolinie Sanu występują mady lekkie, ciężkie i średnie, są to gleby III i IV klasy bonitacyjnej. Na terenach o charakterze górskim dominują gleby brunatne i biellicowe, przeważnie są to gleby IV klasy bonitacyjnej. Gleby o najwyższej bonitacji znajdują się w miejscowościach Czerteż, Kostarowce, Zabłotce i Niebieszczyany. Na terenie gminy nie występują poważniejsze zagrożenia powierzchni terenu, występuje małe natężenie procesów zagrażających stanowi sanitarnemu gleb. We wsi Dobra ponad połowa użytków rolnych znajduje się na terenach o spadkach przekraczających 12° , co stwarza zagrożenie występowania erozji wodnej. Gleby na terenie gminy Sanok mają kwaśny odczyn, dodatkowo ich na skutek stosowania nawozów sztucznych ich zakwaszenie wzrasta.

W miejscowości Dobra znajduje się 7,17 ha gruntów wymagających rekultywacji.

3.2.6. Warunki klimatyczne

Na obszarze Gminy Sanok panuje klimat „górski i podgórski typu ząciszy śródgórskich krainy samborsko - sądeckiej” (wg klasyfikacji klimatycznej Romera). Wiosny charakteryzują się dużym zróżnicowaniem temperatur, lata są upalne, jesień długa i dość ciepła, a zimy surowe i śnieżne. Najcieplejszym miesiącem jest lipiec ze średnią temperaturą, powyżej 17°C , a najchłodniejszym styczeń (średnia temperatura około -4°C). Średnia temperatura roczna wynosi $7,7^{\circ}\text{C}$. Suma rocznych opadów waha się pomiędzy 737 a 912 mm. Największe opady obserwuje się w czerwcu, lipcu i sierpniu między 76 a 155 mm, najmniejsze w lutym – 23-36 mm. Lokalny klimat charakteryzuje się dużą zmiennością warunków atmosferycznych,

wynika ona ze ścierania się oceanicznych i kontynentalnych mas powietrza. Długość okresu wegetacyjnego wynosi około 209 dni.

Rysunek 3 Roczna róża wiatrów dla stacji meteorologicznej w Lesku

3.2.7. Zasoby przyrody

3.2.7.1. System obszarów i obiektów prawnie chronionych.

Na terenie Gminy Sanok istnieją następujące formy ochrony przyrody: rezerваты, obszary chronionego krajobrazu, park krajobrazowy, użytki ekologiczne, pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne, oraz obszar Natura 2000.

Rezerваты przyrody:

W Gminie Sanok znajdują się dwa rezerваты przyrody. Rezerwat „Polanki” położony jest na południowych stokach Gór Słonnych, na terenie wsi Bykowce. Rezerwat ma powierzchnię 191,94 ha. Został utworzony w 1996 r. i chroni naturalne zbiorowiska leśne buczyny karpackiej. Drugi rezerwat „Sobień” o powierzchni 5,34 ha, położony jest w miejscowości Załuż na granicy gminy.

Obszary chronionego krajobrazu:

Wschodniobeskidzki Obszar Chronionego Krajobrazu został utworzony 2 lipca 1998 r. Ma powierzchnię 259 234 ha, leży na terenie trzech powiatów. W jego granicach znajdują się dwa sztuczne jeziora: Solińskie i Myczkowieckie. Tereny nad jeziorami objęte są ochroną w rezerwach przyrody. Obejmuje wschodnią i północno-wschodnią część Gminy Sanok.

Drugim Obszarem Chronionego Krajobrazu, który leży na terenie gminy jest Obszar Chronionego Krajobrazu Beskidu Niskiego. Został powołany 02.07.1998 r., ma powierzchnię 114 870 ha. W granicach obszaru znajdują się jedno z najstarszych w Polsce miejscowości uzdrowiskowe: Iwanicz Zdrój i Rymanów.

Parki krajobrazowe:

Na terenie Gminy Sanok leży Park Krajobrazowy Gór Słonnych utworzony 27.03.1992 r. o powierzchni 51 392 ha. Park obejmuje tereny gminy leżące na wschód od rzeki San i na północ od granicy lasu w miejscowości Bykowce, oraz na północ od drogi Załuż-Lesko. Teren parku poprzecinany jest gęstą siecią rzek i potoków, z licznymi odcinkami przełomowymi. Na obszarze parku widoczny jest dwupiętrowy układ leśnych zbiorowisk roślinnych. W reglu dolnym dominują lasy bukowe i bukowo-jodłowe. Teren parku zamieszkują m.in. niedźwiedź brunatny, ryś, wilk, żbik, orzeł przedni, orlik krzykliwy, puchacz i puszczyk uralski.

Użytki ekologiczne:

Na terenie gminy znajduje się jeden użytek ekologiczny w miejscowości Dobra utworzony 02.06.2005 r., obejmuje powierzchnię z wychodnią skalną.

Stanowiska dokumentacyjne:

W Gminie Sanok znajdują się dwa stanowiska dokumentacyjne „Czerwona Glinka” w miejscowości Międzybrodzie utworzone 28.06.2005 r., obejmuje czynne osuwisko.

„Skarpa w Międzybrodzu” utworzone 30.01.2006 r., o powierzchni 0,1 ha. Jest to skarpa o długości ok. 100 m oraz brzeg poniżej skarpy, znajdujące się w obrębie 274 i 275 km rzeki San

Obszary Natura 2000:

Na terenie gminy znajdują się następujące obszary objęte programem Natura 2000: OSO Góry Słonne PLB 180003, SOO Góry Słonne PLH 180013, SOO Rzeka San PLH 180007. Ponadto proponuje się objęciem programu następujące tereny: Dorzecze Górnego Sanu, Sanisko Bykowce.

SOO Góry Słonne i OSO Góry Słonne położone są w granicach Parku Krajobrazowego Gór Słonnych. Jest to obszar stanowiący granicę europejskiego działu wód, oddzielającego zlewiska Morza Bałtyckiego i Morza Czarnego. Teren jest odwadniany przez gęstą sieć rzek i potoków, które często wykształcają przełomowe odcinki dolin. Osobliwością jest występowanie licznych słonych źródeł, dających początek blisko 80 potokom o wodzie słonawej. Na terenie obszaru występuje dwupiętrowy układ leśnych zbiorowisk roślinnych. W pasie pogórza występują głównie zbiorowiska grądowe odmiany wschodni karpackiej. W reglu dolnym dominują lasy bukowe i bukowo-jodłowe. Na obszarze SOO Góry Słonne występuje, co najmniej 28 gatunków ptaków z Załącznika I Dyrektywy Ptasiej.

SOO Rzeka San obejmuje odcinek środkowego Sanu między Sanokiem, a Jarosławiem o długości ok. 150 kilometrów. Koryto Sanu ma charakter naturalny, dno jest kamieniste z licznymi progami skalnymi. Rzeka na tym odcinku silnie meandruje i tworzy kilkanaście dużych zakoli tworząc malownicze doliny przełomowe. W rzece występuje około 30 gatunków ryb, w tym 8 znajduje się w załączniku II Dyrektywy Siedliskowej, na tym odcinku rzeki występuje największa w kraju populacja *Gobio kessleri* (Kiełb kesslera), oraz jedna z najliczniejszych w kraju populacji *Alburnoides bipunctatus* (piekielnica). Rzeka stanowi ostoję i miejsce żerowania 37 gatunków ptaków, w tym 18 gatunków z załącznika I Dyrektywy Rady 79/409/EWG. Występują tu dwa gatunki ssaków umieszczone w załączniku II Dyrektywy Siedliskowej: bóbr *Castor fiber* i wydra *Lutra lutra*.

Pomniki przyrody:

Na terenie gminy Sanok kilka obiektów objęto indywidualną ochroną w formie pomników przyrody. Ich zestawienie przedstawiono w poniższej tabeli.

Tabela 13 Pomniki przyrody w Gminie Sanok

Przedmiot chroniony	Opis obiektu	Obwód drzewa	Wysokość	Data utworzenia
Pojedyncze drzewo	Dąb szypułkowy	475	25	28-03-1962
Pojedyncze drzewo	Dąb szypułkowy	470	28	30-04-1968

Przedmiot chroniony	Opis obiektu	Obwód drzewa	Wysokość	Data utworzenia
Pojedyncze drzewo	Lipa szerokolistna	465	23	8-05-1974
Grupa drzew	3 Jesiony wyniosłe	297,318,367	21, 22, 23	4-09-1978
Pojedyncze drzewo	Dąb szypułkowy	400	24	4-09-1978
Grupa drzew	2 Dęby szypułkowe	540, 660	20,16	20-09-1978
Grupa drzew	3 Lipy drobnolistne	370, 330, 300	18, 20, 20	20-06-1979
Pojedyncze drzewo	Jesion wyniosły	390	24	18-09-1981
Grupa drzew	3 Lipy drobnolistne	283, 315, 358	20, 20, 20	19-02-2002
Wychodnia skalna	wychodnia skalna w kształcie muru zbudowana z piaskowca ciężkowickiego			28-04-2005
Wychodnia skalna	wychodnia skalna w kształcie baszty zbudowana z piaskowca ciężkowickiego			28-04-2005
Pojedyncze drzewo	Dąb szypułkowy	370		28-04-2005
Pojedyncze drzewo	Lipa drobnolistna	330		28-04-2005
Pojedyncze drzewo	Lipa drobnolistna	326	15	24-01-2006
Pojedyncze drzewo	Lipa drobnolistna	315	15	24-01-2006
Grupa drzew	4 Lipy drobnolistne i Kasztanowiec pospolity	210-353	28, 24	24-01-2006
Wychodnia skalna	wychodnia skalna zbudowana ze skał fliszowych, głównie piaskowców krośnieńskich i kredowych			24-01-2006

źródło: Urząd Wojewódzki w Rzeszowie

3.2.7.2. Europejskie uwarunkowania systemu ochrony przyrody ECONET-PL

Koncepcja krajowej sieci ekologicznej EKONET - PL powstała w ramach prac mających na celu utworzenie w Europie spójnego przestrzennie systemu obszarów chronionych (European ECOlogical NETwork - EECONET) koordynowanego przez Międzynarodową Unię Ochrony Przyrody IUCN i ma się stać integralną częścią sieci europejskiej.

W strukturze krajobrazu ekologicznego głównym wyróżnikiem są ekosystemy, charakteryzujące się największą bioróżnorodnością, zagęszczeniem gatunków i naturalnością. Są to węzły ekologiczne powiązane między sobą korytarzami ekologicznymi umożliwiającymi ich zasilanie poprzez przepływ materii, energii oraz informacji genetycznej. Funkcje takich korytarzy i ciągów pełnią mało przekształcone przez człowieka doliny rzek i cieków, strefy zadrzewień i zakrzewień śródpolnych lub wydłużone kompleksy leśne.

Sieć ECONET - POLSKA pokrywa 46% kraju. W jej ramach wyodrębniono 78 obszarów węzłowych (46 o znaczeniu międzynarodowym i 32 o znaczeniu krajowym, które razem obejmują 31% powierzchni kraju) oraz 110 korytarzy ekologicznych (38 o znaczeniu międzynarodowym i 72 o znaczeniu krajowym, które razem obejmują 15% powierzchni kraju). Sieć ECONET - POLSKA zawiera w sobie również obszary prawnie chronione (parki narodowe i krajobrazowe oraz rezerваты), ostoje przyrody CORINE lub ważne ostoje ptaków, które najczęściej są "wbudowane" w najcenniejsze fragmenty obszarów węzłowych jako tzw. biocentra (regionalne i lokalne).

Gmina położona jest częściowo na terenie korytarza ekologicznego o znaczeniu krajowym nr 72 k – Pogórze Dynowskie.

3.2.8. Zasoby leśne

Gmina Sanok ma dużą, w stosunku do średniej krajowej, lesistość wynoszącą 39% jej powierzchni.

Tabela 14 Podział gruntów leśnych w Gminie Sanok

Powierzchnia gruntów leśnych	Powierzchnia [ha]
ogółem	9116,7
grunty leśne Skarbu Państwa	5796,9
grunty leśne Skarbu Państwa z zarządzie Lasów Państwowych	5776,9
lasy nie stanowiące własności skarbu państwa	3319,8

źródło: Bank Danych Regionalnych GUS

Lasy na terenie gminy znajdują się w zarządzie dwóch nadleśnictw: Lesko i Brzozów. Lasy na tym terenie ze względu na swój skład gatunkowy są stosunkowo odporne na zagrożenia ze strony szkodników owadzych oraz na pożary. W składzie gatunkowym dominują jodła *Abies alba*, sosna *Pinus sylvestris* oraz buk *Fagus sylvatica*. Wszystkie lasy Nadleśnictwa Lesko są zaliczane do lasów ochronnych. Ogólnie drzewostany przedstawiają dobry stan zdrowotny i sanitarny, przy czym drzewostany młodszych klas wieku charakteryzują się lepszym stanem zdrowotnym. W starszych klasach wieku w większym stopniu występują szkody od czynników abiotycznych i oraz biotycznych. Obecnie obserwuje się stałą poprawę stanu drzewostanów jodłowych.

3.2.9. Stosunki wodne i jakość wód

3.2.9.1. Wody powierzchniowe

Teren gminy charakteryzuje się dobrze rozwiniętą siecią hydrologiczną. Cała gmina leży w dorzeczu rzeki San, jest ona również głównym ciekim wodnym gminy. Ponadto na terenie gminy płyną rzeki: Sanoczek, Pijawka, Tyrawka oraz potoki: Różowy, Niebieszczanka, Wujski Potok, Słonny Potok, Ratnówka, Biały Potok, Zagródek, Dębny, Sołotwina i Stobnica.

Średni przepływ Sanu w latach 1971-1990 wynosił 37m³. W okresie normalnych wysokich stanów, wody nie występują poza koryto.

Badania i oceny stanu wód powierzchniowych dokonuje się w ramach państwowego monitoringu środowiska. Zgodnie z art. 155a ust. 3 Ustawy Prawo wodne z dnia 18 lipca 2001 (tekst jednolity Dz. U. 2005 nr 239 poz. 2019 ze zm.) Wojewódzki Inspektor Ochrony Środowiska wykonuje badania wód powierzchniowych w zakresie elementów fizykochemicznych, chemicznych i biologicznych.

W województwie podkarpackim od 2007 roku prowadzony jest monitoring wód powierzchniowych uwzględniający wymagania Ramowej Dyrektywy Wodnej 2000/60/WE. W 2008 roku na terenie gminy Sanok wykonano badania wód rzeki San w punkcie pomiarowo-kontrolnym San-Mrzygłód (266,8 km rzeki). Wstępna ocena wyników badań wód wykazała, że wskaźniki fizykochemiczne nie przekroczyły wartości granicznych ustalonych dla I klasy jakości wód, należy jednak zaznaczyć, że przeprowadzone wg metodyki obowiązującej do 2008 roku, badania jakości wody w 2007 roku wykazały, że rzeka na wysokości gminy Sanok prowadzi wody IV klasy jakości. Ponadto w ostatnich latach nastąpiło pogorszenie jakości wód określanego rzeki z klasy III w 2004 i 2005 roku do klasy IV w latach 2006 i 2007.

W latach 2004-2007 WIOŚ w Rzeszowie wykonał ocenę stopnia eutrofizacji wód powierzchniowych, spowodowanej odprowadzaniem do wód zanieczyszczeń ze źródeł komunalnych. Na terenie gminy nie stwierdzono wód zeutorfizowanych.

Tabela 15 Ocena eutrofizacji wód powierzchniowych spowodowanej odprowadzaniem zanieczyszczeń ze źródeł komunalnych w latach 2004-2007 na terenie gminy wiejskiej Sanok.

Lp.	Nazwa punktu pomiarowego	Km rzeki	Nazwa jednolitej części wód	Kod jednolitej części wód powierzchniowych	Okres objęty oceną	Eutorfizacja
1.	San-Trepcza	276	San od zbiornika Myczkowce do Wiaru	PLRW200015223999	2004-2006	Nie
2.	San-Poniżej Sanoka	274		PLRW200015223999	2004-2006	Nie
3.	San-Mrzygłód	267		PLRW200015223999	2007	Nie
4.	Tyrawka-Tyrawa Solna	0,4	Tyrawka	PLRW2000122233299	2007	Nie

źródło: WIOŚ

Na terenie gminy Sanok prowadzone są również badania wód powierzchniowych w celu oceny ich przydatności do bytowania ryb w oparciu o rozporządzenie *Ministra Środowiska z dnia 4 października 2002 roku w sprawie wymagań, jakim powinny odpowiadać wody śródlądowe będące środowiskiem życia ryb w warunkach naturalnych*. W 2008 roku monitoringiem w tym zakresie objęte zostały trzy rzeki:

- Sanoczek w punkcie pomiarowo-kontrolnym Sanoczek-Trepcza km 0,4, wody nieprzydatne dla bytowania ryb,
- Tyrawka w punkcie pomiarowo-kontrolnym Tyrawka-Tyrawa Solna km 0,4, wody nieprzydatne dla bytowania ryb,
- San w punkcie pomiarowo-kontrolnym Średnia Wieś km 309,4, wody spełniają wymagania dla ryb karpowatych.

Poważnym czynnikiem obniżającym jakość wód są ścieki komunalne odprowadzane siecią kanalizacyjną. Na jakość wód powierzchniowych wpływają również zanieczyszczenia wypłukiwane z atmosfery (wody opadowe) i ze środowiska gruntowego (spływy obszarowe). Źródło zanieczyszczeń wód stanowią również nieszczelne zbiorniki bezodpływowe tzw. szamba oraz niezgodne z prawem odprowadzanie ich zawartości. W ostatnich latach osiągnięto znaczący postęp w ograniczaniu ładunków zanieczyszczeń oraz zmniejszeniu ogólnej ilości ścieków odprowadzanych do wód powierzchniowych ze źródeł punktowych.

3.2.9.2. Wody podziemne

Badania i oceny stanu wód podziemnych dokonuje się w ramach państwowego monitoringu środowiska. Zgodnie z art. 155a ust. 5 i 6 Ustawy Prawo wodne z dnia 18 lipca 2001 (tekst jednolity Dz. U. 2005 Nr 239 poz. 2019 ze zm.), Państwowa Służba Hydrogeologiczna wykonuje badania i ocenia stan wód podziemnych w zakresie elementów fizykochemicznych i ilościowych. W uzasadnionych przypadkach Wojewódzki Inspektor Ochrony Środowiska, wykonuje, w uzgodnieniu z państwową służbą hydrogeologiczną, uzupełniające badania wód podziemnych w zakresie elementów fizykochemicznych, a wyniki tych badań przekazuje, za pośrednictwem Głównego Inspektora Ochrony Środowiska, Państwowej Służbie Hydrogeologicznej.

Obszar gminy Sanok położony jest w jednolitej części wód podziemnych nr 158, która nie ma statusu nieosiągnięcia dobrego stanu wód. Badania stanu chemicznego wód podziemnych prowadzone są w tej części wód tylko w sieci monitoringu diagnostycznego, co 3 lata. Na terenie gminy wiejskiej Sanok brak jest monitoringowych punktów obserwacyjnych, punkty monitoringu dla części wód podziemnych nr 158 znajdują się w miejscowościach Bystre, Sanok, Radoszyce, Bezmiechowa Góra, Lesko (źródło: WIOŚ w Rzeszowie).

Wody podziemne w gminie Sanok spełniają normy dla wód II klasy jakości, pod względem zawartości azotanów spełniają normy dla wód I klasy jakości. Na terenie gminy Sanok występują

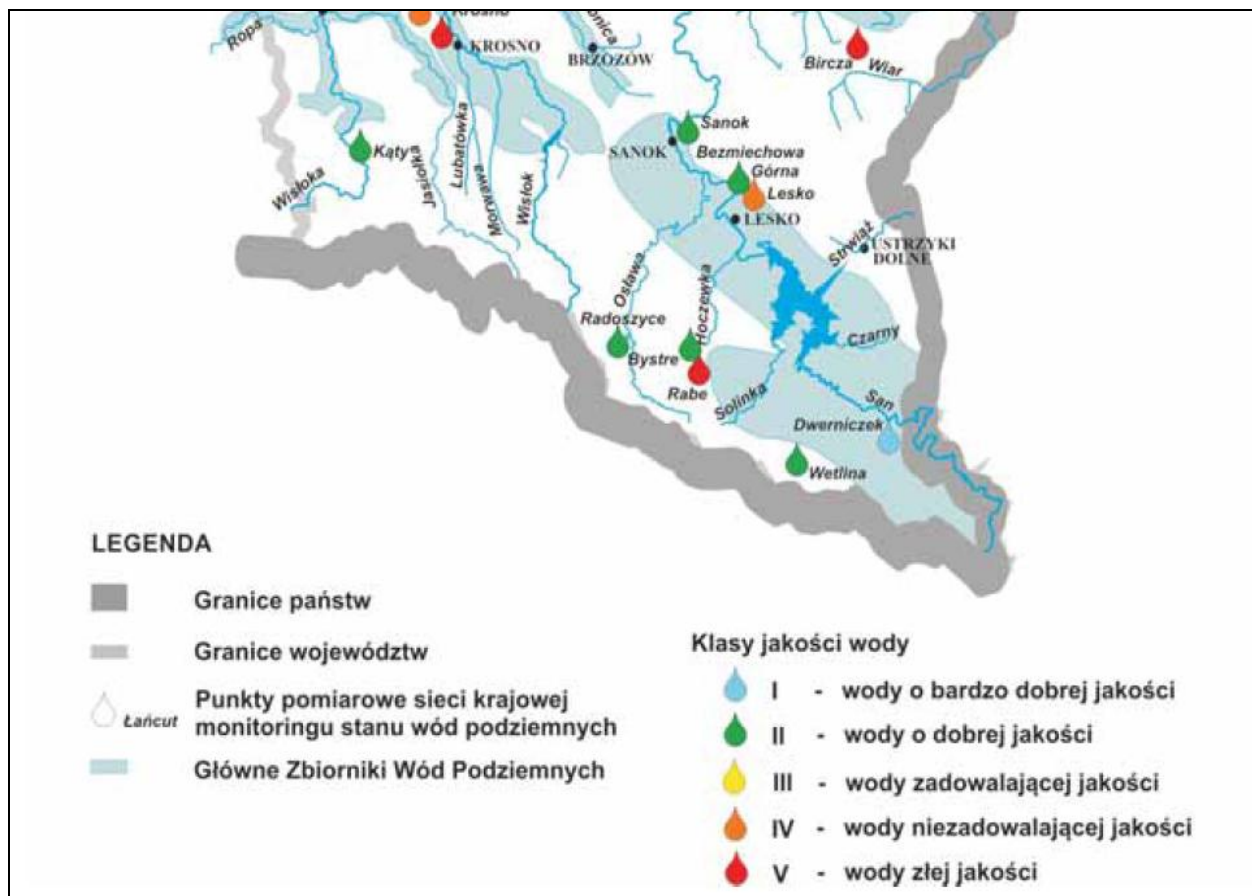
jeden zbiornik wód podziemnych „Dolina Sanu” położony w utworach czwartorzędowych. Poziom wodonośny pozostaje w bezpośrednim kontakcie z powierzchnią, co powoduje szybkie reakcje na zmieniające się warunki hydrologiczne wód powierzchniowych. Zbiornik ten jest słabo izolowany od powierzchni gruntu i jest narażony na zanieczyszczenia z powierzchni ziemi. Stąd też, wymaga on szczególnej ochrony, to jest tworzenia obszarów ochronnych w formie lasów, parków krajobrazowych i obszarów ochrony wód podziemnych. Jakość wód podziemnych ma szczególne znaczenie dla gminy, gdyż stanowią one główne źródło wody pitnej dla mieszkańców. Na jakość wód podziemnych wpływ mają:

- ścieki surowe lub niedostatecznie oczyszczone wprowadzane do gleby i wody,
- „dzikie wysypiska” odpadów komunalnych,
- przecieki z nieszczelnych zbiorników bezodpływowych -„szamb” oraz ich niezgodne z prawem opróżnianie,
- niewłaściwa gospodarka nawozowa (głównie nawozy naturalne), rolnicze wykorzystywanie ścieków,
- niewłaściwie zlokalizowane cmentarze oraz grzebowiska zwłok zwierzęcych,
- stacje paliw.

Tabela 16 Obiekty mogące stanowić zagrożenie dla jakości wód podziemnych w gminie Sanok

Typ obiektu	Lokalizacja	Powierzchnia [ha]
„dzikie” wysypiska odpadów”	Czerteż	1,19
	Dębna	0,26
	Falejówka	0,08
	Hłomcza	0,18
	Jurowce	0,65
	Kostarowce	1,56
	Lalin	0,11
	Mrzygłód	0,18
	Pakoszówka	1,58
	Prusiek	1,62
	Płowce	0,17
	Pisarowce	1,6
	Raczkowa	0,05
	Sanoczek	7,22
	Srogów Dolny	0,15
	Strachocina	0,11
	Stróże Małe	0,07
Zabłotce	0,05	
Załuż	0,18	

Źródło Urząd Gminy

Rysunek 4 Stan jakości wód podziemnych w południowo-wschodniej części woj. Podkarpackiego w 2007 r. (źródło: Stan Środowiska w województwie Podkarpackim w latach 2000-2007, Rzeszów 2008)

3.2.10. Gospodarka wodno-ściekowa

3.2.10.1. Zaopatrzenie w wodę

Sieć wodociągowa w gminie Sanok liczy 42,6 km długości i 783 przyłącza. Wg danych GUS w 2008 roku z wodociągów korzystało 19,9% ogólnej liczby ludności gminy, a zużycie wody z wodociągów w gospodarstwach domowych na 1 mieszkańca wynosiło 4,8 m³. Sieć wodociągowa w gminie Sanok wymaga rozbudowy.

Zużycie wody w roku 2008 kształtowało się następująco:

Tabela 17 Zużycie wody w gminie Sanok w 2008 roku

Wody podziemne	Wody powierzchniowe	Razem
11501 m ³	277 m ³	11778 m ³

Źródło: Wojewódzki Bank Zanieczyszczeń Środowiska

Tabela 18 Ujęcia wody w gminie Sanok

Nazwa ujęcia	Lokalizacja	Rodzaj	Wydajność	Obsługiwane miejscowości/rejony
Ujęcie wody na rzece San w Trepczy	Trepcza	powierzchniowe	4500m ³ /d	Docelowo ma obsługiwać całą aglomerację Sanok
Wodociąg Prusiek	Prusiek	2 studnie głębinowe	22m ³ /d	Obsługuje 104 budynki mieszkalne w Prusieku
Wodociąg Bykowce	Teren byłego PGR w Bykowcach	Studnia kopana	11m ³ /d	34 lokale mieszkalne i 2 użytkowe
Wodociąg Tyrawa Solna		Pobór ze źródeł	Brak danych	Brak danych
Wodociąg Jurowce	Jurowce – Srogów Górny		20m ³ /d	Zasila dom ludowy w Srogowie Górnym i ośrodek zdrowia w Jurowcach
RSP Zgoda w Jurowcach				
Wodociąg Dębna	Dębna	Pobór ze źródeł	17m ³ /d	miejscowość Dębna
Wodociąg Liszna	Liszna	6 studni kopanych	30m ³ /d	Mieszkańców miejscowości Liszna

źródło: Urząd Gminy

3.2.10.2. Odprowadzanie i oczyszczanie ścieków

Długość sieci kanalizacyjnej w gminie Sanok wynosi 135,2 km. Większość miejscowości w gminie Sanok nie jest podłączona do sieci kanalizacji sanitarnej, korzysta z niej jedynie 36% ludności gminy (wg GUS). W gminie jest sieci kanalizacyjnej podłączone są 1834 budynki.

Tabela 19 Skanalizowane miejscowości w gminie Sanok

Skanalizowane miejscowości	Liczba przyłączy
Bykowce	198
Czerzeż	86
Falejówka	112
Jurowce	101
Kostarowce	166
Pakoszówka	168
Pisarowce	208
Prusiek	163
Raczkowa	69
Sanoczek	124
Srogów Dolny	57
Srogów Górny	98
Trepcza	145
Zabłotce	69
Razem w całej gminie:	1761

źródło: Urząd Gminy

Na terenie gminy znajduje się jedna oczyszczalnia ścieków, oczyszczone ścieki są zrzucane do rzeki San.

Tabela 20 Oczyszczalnia ścieków w gminie Sanok

Lokalizacja oczyszczalni	Rodzaj	Przepustowość	Odbiornik ścieków	Ilość ścieków wytworzonych w ostatnim roku (2008)
Miejska oczyszczalnia ścieków na terenie gminy Sanok, w Trepczy.	Mechaniczno-biologiczna	17105 m ³ /d	Rzeka San	153 007m ³

źródło: Urząd Gminy

3.2.11. Jakość powietrza

Oceny jakości powietrza, zgodnie z obowiązującymi przepisami, dokonuje się w ramach Państwowego Monitoringu Środowiska. Zgodnie z ustawą – Prawo ochrony środowiska oceny powietrza dokonuje się w strefach, którymi są aglomeracje o liczbie mieszkańców większej niż 250 tysięcy lub na obszarze powiatu, który nie wchodzi w skład aglomeracji. Na potrzeby ustalenia odpowiedniego sposobu oceny jakości powietrza wojewoda dokonuje przynajmniej, co pięć lat klasyfikacji stref, odrębnie pod kątem poziomu każdej substancji, wyodrębniając strefy, w których przekroczone są wartości kryterialne (dopuszczalne, progowe) oraz co roku dokonuje oceny poziomu substancji w powietrzu w danej strefie, a następnie dokonuje klasyfikacji stref. Wykonawcą obu ocen, w imieniu Wojewody Podkarpackiego, jest Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Rzeszowie, przy czym pierwsza z nich zwana jest oceną wstępną, a druga oceną roczną. Klasyfikacja stref na potrzeby monitorowania jakości powietrza wykonywana jest pod kątem:

- ochrony zdrowia ludzi (w zakresie: SO₂, NO₂, pyłu PM₁₀, ołowiu, CO, benzenu i O₃),
- ochrony roślin (w zakresie: SO₂, NO_x i O₃).

Celem wstępnej oceny (OW) jest ustalenie odpowiedniego sposobu oceny jakości powietrza odpowiednio do art. 90 ustawy - Prawo ochrony środowiska oraz wymogów określonych w rozporządzeniu Ministra Środowiska z dnia 6 czerwca 2002 r. w sprawie oceny poziomów substancji w powietrzu (Dz. U. Nr 87, poz. 798).

Województwo podkarpackie podzielone zostało na 9 stref monitoringu. Gmina wiejska Sanok położona jest na obszarze strefy krośnieńsko-sanockiej. W 2008 roku w strefie krośnieńsko-sanockiej poziom substancji uwzględnianych w ocenie jakości powietrza, dokonywanej pod kątem spełnienia kryteriów określonych w celu ochrony zdrowia, tj.: dwutlenku siarki, tlenu węgla, benzenu, ozonu, pyłu zawieszonego PM₁₀ oraz zanieczyszczeń zawartych w pyłe PM₁₀: ołowiu, kadmu, niklu i arsenu nie przekraczał wartości dopuszczalnych. W przypadku benzo(a)piranu w pyłe zawieszonym PM₁₀ przekroczenia ustalonego progu docelowego stwierdzono we wszystkich punktach pomiarowych w województwie.

Tabela 21 Stan jakości powietrza w gminie Sanok, poziomy dopuszczalne wg Rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 3 marca 2008 w sprawie poziomów niektórych substancji w powietrzu (Dz. U. Nr 47, poz.81)

Rodzaj substancji zanieczyszczającej	Stężenie w odniesieniu do roku	
	µg/m ³	% poziomu dopuszczalnego
Dwutlenek siarki (wg kryterium ochrony roślin)	4-6	20-30
Dwutlenek azotu	13-15	32,5-37,5
Pył zawieszony PM10	22-27	55-67,5
Benzen	1,0-1,4	20-28

Źródło WIOŚ

Poziom głównych substancji zanieczyszczających powietrze w Gminie Sanok nie przekracza standardów jakości ustalonych dla terenu kraju.

Na terenie Gminy Sanok znajdują się dwa podmioty gospodarcze, które posiadają pozwolenia na wprowadzanie gazów i pyłu do atmosfery:

- Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Handlowo-Uslugowe „EXTRANS”; R. Dyrkacz i s-ka. Sp. Jawna w Sanoku-Zakład Produkcji Drzewnej w Trepczy
- Techno-Drew Sp. z o.o. Stróże Wielkie

3.2.12. Zaopatrzenie w gaz i ciepło

Ponad 90% terenu gminy Sanok jest zgazyfikowane. Z instalacji gazowej korzysta 74,2 % ludności gminy. Zużycie gazu z sieci na 1 mieszkańca wynosi 81,6 m³ (wg GUS 2008). Długość czynnej sieci gazowej wynosi 237 247 m, w tym długość sieci przesyłowej 39 022 m. Do sieci podłączonych jest 3 465 budynków, w tym w 298 budynkach gaz używany jest do ogrzewania.

Zużycie gazu w gminie wynosi 1 378,4 tys. m³, w tym na ogrzewania 390,1 tys. m³.

Obszar nie posiada centralnych źródeł ciepła.

3.2.13. Emisja komunikacyjna

Źródłem tego rodzaju emisji są drogi o dużym natężeniu ruchu kołowego. Zanieczyszczenia komunikacyjne to głównie: tlenek i dwutlenek węgla, tlenki azotu, węglowodory, pyły, metale ciężkie. Wpływają one na pogorszenie jakości powietrza atmosferycznego i powodują wzrost stężenia ozonu w troposferze. Istotne jest również zapylenie powstające na skutek ścierania się opon, okładzin hamulcowych i nawierzchni dróg. Emisja komunikacyjna stanowi szczególne zagrożenie dla terenów przyległych, głównie ma niekorzystny wpływ na uprawy polowe.

Na terenie gminy Sanok zagrożenie ze strony komunikacji stanowią przede wszystkim droga krajowa nr 28, droga wojewódzka nr 84 oraz liczne drogi powiatowe, które przebiegają przez teren gminy.

3.2.14. Hałas

Hałasem, zgodnie z definicją zawartą w Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska, są dźwięki o częstotliwościach od 16 Hz do 16 000 Hz. Występujący w środowisku naturalnym hałas spowodowany ludzką działalnością można podzielić na:

- hałas komunikacyjny

- hałas przemysłowy (instalacyjny)

3.2.14.1. Hałas komunikacyjny

Czynnikami wpływającymi na poziom hałasu komunikacyjnego są natężenie i płynność ruchu, procentowy udział pojazdów ciężarowych w strumieniu pojazdów, prędkość strumienia pojazdów, położenie drogi oraz rodzaj nawierzchni, ukształtowanie terenu, przez który przebiega trasa komunikacyjna, charakter obudowy trasy i rodzaj sąsiadującej z trasą zabudowy. Ten typ hałasu stanowi w gminie Sanok największą uciążliwość dla środowiska i ludności, w szczególności tej, zamieszkałej wzdłuż głównych dróg.

Hałas komunikacyjny ma dominujący wpływ na klimat akustyczny środowiska. Poziomy dźwięków, których źródłem są środki komunikacji drogowej i kolejowej, wynoszą od 75 do 95 dB. W podziale na poszczególne rodzaje pojazdów przedstawiają się następująco:

- pojazdy jednośladowe 79–87 dB,
- samochody ciężarowe 83–93 dB,
- autobusy i ciągniki 85–92 dB,
- samochody osobowe 75–84 dB,
- maszyny drogowe i budowlane 75–85 dB,
- wozy oczyszczania miasta 77–95 dB.

Na terenie całego województwa podkarpackiego od 2003 roku nie stwierdzono przekroczeń norm większych od 20dB, zarówno w porze dziennej, jak i nocnej. Pomiary przez WIOŚ w Rzeszowie prowadzone w latach 2006 i 2007 nie wykazały przekroczeń dopuszczalnych i poziomów hałasu powyżej 10 dB w porze nocnej i powyżej 15 dB w porze dziennej. Do zmniejszenia hałasu komunikacyjnego w gminie Sanok przyczyniła się przebudowa drogi wojewódzkiej nr 886 relacji Domardz-Sanok.

3.2.14.2. Hałas przemysłowy (instalacyjny)

Hałas instalacyjny obejmuje zarówno dźwięki emitowane przez różnego rodzaju maszyny i urządzenia, a także części procesów technologicznych, jak i instalacje oraz wyposażenie małych zakładów rzemieślniczych i usługowych. Do hałasów instalacyjnych zalicza się także dźwięki emitowane przez urządzenia obiektów handlowych (wentylatory, urządzenia klimatyzacyjne itp.), a także - urządzenia nagłaśniające w lokalach gastronomicznych i rozrywkowych. Na terenie gminy Sanok funkcjonujące przedsiębiorstwa, warsztaty oraz podmioty gospodarcze oferujące usługi o charakterze komercyjnym mogą być źródłem tego typu hałasów.

Monitoring hałasu prowadzony przez WIOŚ w Rzeszowie w latach 2002-2007 wykazał, że na terenie całego województwa podkarpackiego hałas przemysłowy charakteryzuje się trendem spadkowym. W 2007 roku nie odnotowano przekroczeń dopuszczalnych poziomów dźwięku emitowanego przez zakłady przemysłowe w porze nocnej.

3.2.15. Pola elektromagnetyczne

Źródłami niejonizującego promieniowania elektromagnetycznego mającego negatywny wpływ na środowisko są linie przesyłowe energii elektrycznej, stacje elektroenergetyczne, stacje radiowe i telewizyjne, stacje telefonii komórkowej, urządzenia diagnostyczne, niektóre urządzenia przemysłowe.

Stacje telefonii komórkowej są obecnie najbardziej rozpowszechnionym rodzajem obiektów radiokomunikacyjnych. W otoczeniu typowych stacji bazowych telefonii komórkowych pola elektromagnetyczne o wartościach wyższych od dopuszczalnych występują nie dalej niż kilkadziesiąt metrów od samych anten i na wysokości ich zainstalowania.

Rozbudowana sieć energetyczna na obszarze gminy pozwala na prawie 100% obsługę terenu gminy. W większości to linie napowietrzne, również wysokich napięć. Miejscowości zasilane są w energię elektryczną sieciami średnich napięć 20 KV.

Pole elektromagnetyczne niekorzystnie zmienia warunki bytowania człowieka, negatywnie wpływa na przebieg procesów życiowych organizmu. Mogą wystąpić zaburzenia funkcji ośrodkowego układu nerwowego, układów: rozrodczego, hormonalnego i krwionośnego oraz narządów słuchu i wzroku. Obecność pól elektromagnetycznych ma również degenerujący wpływ na rośliny i zwierzęta: u roślin – opóźniony wzrost i zmiany w budowie zewnętrznej, u zwierząt – zaburzenia neurologiczne, zakłócenia wzrostu, żywotności i płodności.

Stacje i linie elektroenergetyczne mogą być także źródłem hałasu uciążliwego dla otoczenia. Na terenie gminy Sanok znajdują się dwie stacje bazowe telefonii komórkowej w miejscowościach: Łodzin i Niebieszczyany.

4. Najważniejsze kierunki ochrony środowiska w gminie Sanok

4.1. Główne zagrożenia środowiska - podsumowanie

Zagrożenia środowiska mogą mieć charakter naturalny lub antropogeniczny. Rodzaj i intensywność zagrożeń jest ściśle związany ze specyfiką danego obszaru, tj. poziomem rozwoju gospodarczego w powiązaniu z warunkami fizyczno - geograficznymi.

Zagrożenia naturalne

Główne zagrożenia naturalne na terenie gminy Sanok dotyczą:

- zagrożenie występowaniem powodzi – ze strony rzeki San,
- zagrożenie występowaniem osuwisk.

Zagrożenia antropogeniczne

Zagrożenia antropogeniczne dla środowiska naturalnego wynikają z działalności człowieka i związane są z wykorzystywaniem i przetwarzaniem zasobów. Źródłem presji na środowisko są poszczególne dziedziny gospodarki oraz codzienne bytowanie mieszkańców.

Mieszkalnictwo

Problem stanowi niedostateczny rozwój sieci kanalizacyjnej – większość wsi pozbawiona jest uzbrojenia w kanalizację. Brak sieci kanalizacyjnej i systemów oczyszczania ścieków stwarza problem nieoczyszczonych lub niedostatecznie oczyszczonych ścieków komunalnych, które trafiają do wód lub do ziemi, co powoduje ich zanieczyszczenie. Potencjalne zanieczyszczenie wód gruntowych ściekami bytowymi jest szczególnie istotnym problemem w gminie Sanok, gdyż stosunkowo duży odsetek ludności korzysta z indywidualnych ujęć wody, pobierających wodę właśnie z tej warstwy wodonośnej. Stąd wszelkie zanieczyszczenia wód gruntowych stwarzają zagrożenie dla zdrowia mieszkańców.

Kolejne zagrożenie stanowi niska emisja zanieczyszczeń powietrza, jedynie w 289 gospodarstwach domowych na terenie gminy korzysta się z ogrzewania gazowego, co znajduje odzwierciedlenie we wzrostach stężeń dwutlenku siarki i pyłu w sezonie grzewczym. Problem niskiej emisji związany jest z wykorzystywaniem węgla, jako głównego paliwa do wytwarzania ciepła w gospodarstwach domowych zaopatrywanych z indywidualnych systemów grzewczych.

System komunikacyjny

System komunikacyjny stwarza zagrożenia dla środowiska głównie z tytułu transportu drogowego, a więc emisji spalin, generowania hałasu, degradacji walorów przyrodniczych i krajobrazowych. Ponadto drogi są też potencjalnym źródłem zanieczyszczenia ropopochodnymi pasów terenów położonych wzdłuż dróg. Największe zagrożenie hałasem i emisją spalin na terenie gminy występuje wzdłuż drogi krajowej nr 28, drogi wojewódzkiej nr 886 jak i wzdłuż licznych dróg powiatowych.

Wiele dróg wymaga gruntownych remontów nawierzchni, wskazany jest również rozwój sieci ścieżek rowerowych.

Przemysł

Na terenie gminy nie ma zlokalizowanych większych zakładów przemysłowych. Potencjalne zagrożenie dla jakości powietrza atmosferycznego stanowią przemysłowe zanieczyszczenia napływające z miasta Sanok.

Gospodarka odpadami

Niekorzystne oddziaływania na środowisko przyrodnicze wywierają również odpady porzucane na dzikich wysypiskach. Bieżące likwidowanie tych wysypisk, rozwijanie selektywnej zbiórki odpadów opakowaniowych, egzekwowanie obowiązku oddawania posiadanych odpadów firmom posiadającym wymagane zezwolenia na zbiórkę i transport odpadów, zorganizowanie i wdrożenie zbiórki odpadów wielkogabarytowych, opon, sprzętu AGD i RTV powinno przyczynić się do wyeliminowania zagrożeń środowiska powodowanych kumulowaniem odpadów w środowisku.

Rolnictwo

Na terenie gminy Sanok rolnictwo odgrywa znaczącą rolę ze względu na stosunkowo wysoki odsetek gruntów rolnych w ogólnej powierzchni terenu. Rolnictwo jest źródłem odpadów niebezpiecznych (pozostałości po środkach ochrony roślin), zanieczyszczeń obszarowych związanych z niewłaściwą gospodarką nawozami mineralnymi oraz zanieczyszczeń z niewłaściwego przechowywania nawozów naturalnych i sianokiszzonek. Zanieczyszczenia z rolnictwa stanowią zagrożenie związkami biogennymi dla jakości wód powierzchniowych i podziemnych. Rolnictwo może także przyczyniać się do zwiększonej erozji wodnej i eolicznej gleb. Na terenie gminy występują miejsca, gdzie większość użytków rolnych znajduje się na terenach o spadkach przekraczających 12°, co stwarza zagrożenie procesami erozyjnymi.

4.2. Priorytety ochrony środowiska

W oparciu o diagnozę stanu środowiska oraz zagrożenia środowiska zdefiniowano najważniejsze priorytety ochrony środowiska w gminie Sanok:

W zakresie ochrony przyrody:

- Ochrona obszarów cennych przyrodniczo
- Prowadzenie zrównoważonej gospodarki leśnej
- Skoordinowanie działań ochronnych w poszczególnych obiektach objętych ochroną prawną na terenie gminy Sanok

W zakresie ochrony wód:

- Rozbudowa systemu kanalizacji sanitarnej
- Modernizacja i rozbudowa systemu zaopatrzenia ludności w wodę
- Zapewnienie najwyższej jakości wód powierzchniowych i podziemnych
- Prowadzenie ochrony przeciwpowodziowej w sposób niezagrażający naturalnemu charakterowi cieków i dolin rzecznych

W zakresie ochrony powietrza atmosferycznego:

- Zmniejszenie emisji niskiej
- Stosowanie energooszczędnych technologii i termomodernizacja budynków
- Zmniejszenie zagrożenia ze strony systemu komunikacyjnego

W zakresie ochrony powierzchni ziemi:

- Zapewnienie dotrzymania standardów jakości gleb na terenie gminy

W zakresie edukacji ekologicznej:

- Kontynuacja edukacji ekologicznej mieszkańców

5. Strategia ochrony środowiska do roku 2017

5.1. Wprowadzenie

Proces planowania strategicznego i operacyjnego polega na znalezieniu odpowiedzi na trzy podstawowe pytania:

- gdzie jesteśmy?
- gdzie chcemy się znaleźć?
- w jaki sposób chcemy to zrobić?

Odpowiedzi na pierwsze dwa pytania nakreślają ramy procesu planowania strategicznego, natomiast odpowiedź na trzecie pytanie definiuje zakres planowania operacyjnego. Planowanie strategiczne określa długoterminową wizję i misję gminy oraz wyznacza cele strategiczne. Planowanie operacyjne transformuje cele strategiczne na realne zadania, których wykonanie zbliży do osiągnięcia celów strategicznych.

W celu opracowania dokumentów strategicznych przyjmuje się na ogół trójstopniową hierarchię celów: cel nadrzędny, cele systemowe, kierunki działań.

Na proces planowania nakładają się również uwarunkowania wynikające z istniejących programów sektorowych, planów i programów wyższego szczebla. Formułowane cele i zadania są pochodną obecnego stanu i zagrożeń środowiska na terenie gminy. Specyfika przeważającej działalności gospodarczej oraz charakterystyka funkcjonalna gminy warunkuje kierunki działań i zadania, jakie należy wykonać, aby we właściwy sposób przeciwdziałać degradacji środowiska, dążyć do poprawy jego stanu, a tym samym do poprawy jakości życia mieszkańców gminy.

5.2. Cel nadrzędny

W przypadku gminy Sanok cel nadrzędny został zdefiniowany jako:

**„Trwały rozwój społeczno-gospodarczy gminy w zgodzie
ze środowiskiem naturalnym”**

5.3. Cele systemowe

Cele systemowe wyznaczają stan jaki należy osiągnąć w horyzoncie czasowym 8-10 lat. Cele systemowe są identyfikowane na podstawie analizy obszarów problemowych występujących na danym terenie. W przypadku tym stan negatywny zostaje przekształcony na stan pozytywny. Cele systemowe powinny charakteryzować się tym, że są: specyficzne, mierzalne, akceptowalne, realistyczne i terminowe.

Na poszczególne cele systemowe składają się kierunki działań, a w ramach tych konkretne zadania, poprzez które cele te będą realizowane. Zadania podzielono na krótkoterminowe, czyli takie które przewidziano do realizacji w latach 2010 – 2013 oraz zadania długoterminowe - przewidziane do realizacji w latach 2014 – 2017.

W harmonogramie działań na lata 2010-2013 (Rozdział 7) ujęto poszczególne zadania niezbędne do osiągnięcia założonych celów, wraz z szacunkowymi kosztami realizacji zadania w poszczególnych latach, potencjalnymi źródłami finansowania zadania, jednostką odpowiedzialną za realizację oraz wskaźnikiem monitoringu wykonania zadania.

5.3.1. Zasoby przyrody

Cel systemowy:

Zachowanie i ochrona bioróżnorodności. Stworzenie sieci obszarów chronionych.

Kierunki działań:

1) Doskonalenie systemu obszarów chronionych

Zadania krótkoterminowe:

- tworzenie użytków ekologicznych na terenie gminy
- uznanie nowych pomników przyrody na terenie gminy

Zadania długoterminowe:

- dalsze utrzymywanie istniejących form ochrony przyrody
- utrzymanie funkcji korytarza ekologicznego doliny Sanu

Objęcie prawną ochroną wartościowych obiektów i obszarów ma na celu: utrzymanie procesów ekologicznych i stabilności ekosystemów, zachowanie różnorodności biologicznej, zachowanie dziedzictwa geologicznego, zapewnienie ciągłości istnienia gatunków roślin i zwierząt wraz z ich siedliskami przez utrzymywanie lub przywracanie ich do właściwego stanu, kształtowanie właściwych postaw człowieka wobec przyrody. Zadania te realizowane są poprzez wprowadzenie szeregu ograniczeń, zakazów i nakazów, których zakres uzależniony jest od formy ochrony prawnej oraz indywidualnych cech chronionego ekosystemu.

2) Ochrona i zrównoważone użytkowanie lasów

Zadania krótkoterminowe:

- lokalizacja zalesień i zadrzewień w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego
- zachowanie istniejących zakrzaczeń i zadrzewień
- systematyczne zalesianie gruntów nieprzydatnych rolniczo
- edukacja ekologiczna w zakresie wzbogacania i racjonalnego użytkowania zasobów leśnych
- zwiększenie różnorodności gatunkowej szczególnie w nasadzeniach porolnych – kampania edukacyjna

Zadania długoterminowe:

- prowadzenie zrównoważonej gospodarki leśnej
- stworzenie sieci zadrzewień śródpolnych

Zrównoważone użytkowanie lasów należy realizować poprzez gospodarkę leśną prowadzoną zgodnie z wymaganiami ochrony przyrody. Trwale zrównoważona gospodarka leśna, to działalność zmierzająca do ukształtowania takiej struktury lasów i wykorzystania ich w taki sposób i tempie, zapewniającym trwałe zachowanie ich bogactwa biologicznego, wysokiej produktywności oraz potencjału regeneracyjnego i żywotności. Wszelkie zabiegi techniczno-leśne powinny uwzględniać konieczność zachowania bogactwa gatunkowego i strukturalnego lasu. Należy dążyć do renaturyzacji lasów silnie przekształconych gospodarką leśną, a ekosystemy zbliżone do naturalnych przynajmniej częściowo objąć ochroną bierną. Planując skład gatunkowy nowych drzewostanów należy uwzględniać skład gatunkowy zbiorowiska roślinnego

stanowiącego potencjalną roślinność naturalną na odpowiednich siedliskach. Pełnią one funkcje rekreacyjne, klimatotwórcze i ochronne.

Planowane działania edukacyjne w zakresie wzbogacania i racjonalnego użytkowania zasobów leśnych skierowane będą do całego społeczeństwa, a szczególnie do uczniów szkół na terenie gminy. Realizacja zadania polegała będzie na organizowaniu spotkań promujących zagadnienie. Kampania edukacyjna - zwiększenie różnorodności gatunkowej szczególnie w nasadzeniach porolnych skierowana będzie głównie do młodzieży uczęszczającej do szkół. Celem kampanii będzie zwrócenie szczególnej uwagi na rolę nasadzeń i ich wpływ na zwiększenie różnorodności biologicznej i krajobrazowej.

5.3.2. Zasoby wodne

Cel systemowy

**Poprawa jakości i ochrona zasobów wód powierzchniowych i podziemnych.
Zapewnienie mieszkańcom gminy odpowiedniej jakości wody pitnej.**

Kierunki działań:

1) Ograniczenie dopływu zanieczyszczeń do wód powierzchniowych i podziemnych oraz racjonalna gospodarka zasobami wodnymi

Zadania krótkoterminowe:

- budowa oczyszczalni ścieków aglomeracji Mrzygłód
- budowa kanalizacji sanitarnej w miejscowościach: Mrzygłód, Hłomcza, Dobra, Łodzina
- rozbudowa sieci kanalizacji sanitarnej aglomeracji Sanok w miejscowościach Stróże Małe-Płowce, Bykowce- Załuż-Wujskie; Strachocina
- budowa sieci wodociągowej (zasilanej z ujęcia w Trepczy) w miejscowościach Pisarowce, Kostarowce, Strachocina, Jurówce Pakoszówka, Stróże Małe, Płowce, Bykowce, Załuż, Wujskie
- rejestr przydomowych oczyszczalni ścieków
- rejestr zbiorników bezodpływowych (szamb) oraz kontrola stanu technicznego szamb i umów na opróżnianie szamb
- likwidacja „dzikich” wysypisk odpadów komunalnych

Zadania długoterminowe:

- dalsza rozbudowa i modernizacja systemu kanalizacji sanitarnej
- bieżąca aktualizacja rejestru przydomowych oczyszczalni ścieków
- bieżąca aktualizacja rejestru zbiorników bezodpływowych (szamb)
- likwidacja nielegalnych zrzutów ścieków
- likwidacja „dzikich” składowisk odpadów komunalnych
- ograniczanie odpływu zanieczyszczeń z obszarów o intensywnej produkcji rolnej
- dalsza rozbudowa i modernizacja sieci wodociągowej
- minimalizacja wykorzystania wód podziemnych do celów innych niż zaopatrzenie gospodarstw domowych
- zachowanie naturalnego charakteru cieków wodnych

Za priorytetowe działania chroniące jakość wód powierzchniowych i podziemnych w gminie Sanok należy uznać rozwój systemu kanalizacji sanitarnej. Część z zaplanowanych działań polegała będzie na jednoczesnej budowie kanalizacji sanitarnej i sieci wodociągowej, co jest uzasadnione z ekonomicznego i środowiskowego punktu widzenia.

Na terenach o dużym stopniu rozproszenia zabudowy ze względów ekonomicznych uzasadniona jest budowa przydomowych oczyszczalni ścieków.

W celu kontroli częstotliwości opróżniania zbiorników bezodpływowych, a w przypadku przydomowych oczyszczalni ścieków częstotliwości i sposobu usuwania komunalnych osadów ściekowych gmina zobowiązana jest do prowadzenia ewidencji tych urządzeń. Rejestr ten pozwoli również na opracowanie ewentualnego planu rozwoju sieci kanalizacyjnej. Aby zapewnić prawidłowe funkcjonowanie gospodarki ściekami należy na bieżąco kontrolować stan techniczny szamb (szczelność) oraz egzekwować umowy na opróżnianie szamb.

Na jakość wód zasadniczy wpływ mają również zanieczyszczenia pochodzące ze źródeł rolniczych. Wielkość dopływu zanieczyszczeń przedostających się poprzez spływy powierzchniowe z terenów użytkowanych rolniczo uzależniona jest od: sposobu zagospodarowania zlewni, intensywności nawożenia, przepuszczalności geologicznych utworów powierzchniowych i warunków meteorologicznych. Tą drogą do wód dostają się związki biogenne, środki ochrony roślin oraz wypłukiwane frakcje gleby. Poważnym zagrożeniem dla jakości wód jest niewłaściwe stosowanie nawozów naturalnych: gnojowicy i obornika, a także rolnicze wykorzystywanie ścieków i osadów ściekowych bez zachowania wymogów ochrony środowiska. Ograniczenie spływu azotu z pól do wód podziemnych i powierzchniowych można osiągnąć poprzez racjonalne dozowanie i limitowanie środków plonotwórczych na użytkach rolnych. Odpowiednie przechowywanie nawozów naturalnych chroni przed niekontrolowanym przedostawaniem się niebezpiecznych substancji do wód. Budowa szczelnych zbiorników na gnojówkę oraz uszczelnionych płyt obornikowych pozwoli na ograniczenie tego zagrożenia.

Zagrożenie dla wód podziemnych stanowią „dzikie” wysypiska odpadów komunalnych. Istniejące „dzikie” wysypiska należy sukcesywnie likwidować i rekultywować. Powstawaniu „dzikich” składowisk odpadów będzie zapobiegać objęcie wszystkich mieszkańców zorganizowanym systemem odbioru odpadów. Działania dotyczące gospodarki odpadami zostały szczegółowo omówione w „Planie gospodarki odpadami dla gminy Sanok”.

W celu kontroli częstotliwości opróżniania zbiorników bezodpływowych, a w przypadku przydomowych oczyszczalni ścieków częstotliwości i sposobu usuwania komunalnych osadów ściekowych gmina zobowiązana jest do prowadzenia ewidencji tych urządzeń. Rejestr ten pozwoli również na opracowanie ewentualnego planu rozwoju sieci kanalizacyjnej. Aby zapewnić prawidłowe funkcjonowanie gospodarki ściekami należy na bieżąco kontrolować stan techniczny szamb (szczelność) oraz egzekwować umowy na opróżnianie szamb.

Istotne znaczenie mają działania związane z optymalizacją zużycia wody, zarówno do celów bytowych, jak i gospodarczych. Optymalizacja zużycia wody będzie prowadzona poprzez zapobieganie stratom wody na przesyle (rozbudowa sieci wodociągowej) i oszczędne korzystanie z wody przez indywidualnych użytkowników.

2) Ochrona przeciwpowodziowa:

Zadania krótko- i długoterminowe:

- uwzględnienie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego obszarów zalewowych rzek i ograniczanie budownictwa na tych terenach
- ochrona przeciwpowodziowa nie ingerująca w ekosystemy rzek i roślinności dolin rzecznych

Ochrona przed powodzią powinna polegać na wyłączeniu z zainwestowania terenów, na których występuje zagrożenie powodzią. W celu przeciwdziałania lokalizacji zabudowy na obszarach zagrożonych zalaniem wykorzystane powinny być instrumenty opiniowania i uzgadniania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Mała retencja stanowi skuteczny sposób zapobiegania skutkom suszy hydrologicznej. Utrzymanie naturalnego i zbliżonego do naturalnego stanu cieków oraz ich renaturyzacja spowoduje zwiększenie retencji wody w glebie i korytach tych cieków oraz zmniejszy zagrożenie powodziowe.

5.3.3. Powietrze atmosferyczne

Cel systemowy:

Utrzymanie dobrego stanu jakości powietrza. Ochrona przed hałasem.

Kierunki działań:

1) Ograniczenie niskiej emisji

Zadania krótkoterminowe:

- wymiana starych urządzeń grzewczych na nowoczesne technologie bardziej ekologiczne (np. system gazowy)
- termomodernizacja budynków (świetlice wiejskie i szkoły)

Zadania długoterminowe:

- dalsza gazyfikacja obszaru gminy
- stosowanie energooszczędnych materiałów i technologii przy budowie nowych obiektów

Należy promować działania zmniejszające straty ciepłe w budynkach (izolacja cieplna, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej). Termomodernizacja prowadzona zwłaszcza w budynkach użyteczności publicznej pozwoli na redukcję zużycia energii i ograniczenie emisji zanieczyszczeń do powietrza.

2) Ograniczenie uciążliwości systemu komunikacyjnego

Zadania krótkoterminowe:

- zwiększenie liczby ścieżek rowerowych i spacerowych na terenie gminy oraz poprawa ich jakości
- rozpoznanie lokalizacji obszarów narażonych na przekroczenie norm poziomu hałasu pochodzącego z węzłów komunikacyjnych i głównych szlaków komunikacyjnych

Zadania długoterminowe:

- remonty nawierzchni dróg
- rozwój transportu rowerowego
- wprowadzenie i propagowanie systemu przewozów kombinowanych: rower z innymi środkami lokomocji

Na obszarze gminy nie prowadzi się pomiarów zanieczyszczeń powietrza atmosferycznego oraz poziomu hałasu emitowanych w związku z eksploatacją dróg. Dokładne badania poziomu poszczególnych zanieczyszczeń pozwoliłyby na ocenę i wyznaczenie terenów bezpośrednio narażonych.

Podjęcie działań w celu zmniejszenia negatywnego oddziaływania na środowisko biegnącej przez teren gminy drogi krajowej nr 28 relacji Zator-Medyka oraz drogi wojewódzkiej Domaradz-Sanok nr 886, powinno dotyczyć przede wszystkim:

- prowadzenia odpowiedniego planowania przestrzennego, mającego na celu minimalizację uciążliwości komunikacyjnych (rozdział funkcji terenu pod kątem wymogów normatywnych),
- zwiększenia zakresu wykorzystania urbanistycznych i budowlanych środków ochrony przed hałasem (ekrany i przegrody akustyczne, zadrzewienia i zakrzewienia, dźwiękochłonne elewacje i szyby w budownictwie),
- poprawy standardów technicznych dróg,
- tworzenia warunków dla intensyfikacji ruchu rowerowego.

5.3.4. Powierzchnia terenu i środowisko glebowe

Cel systemowy

Ochrona gleb i zapobieganie erozji

Kierunki działań:

1) Zapobieganie degradacji gleb

Zadania krótkoterminowe:

- racjonalne użytkowanie środków ochrony roślin i nawozów
- wdrażanie programów rolno środowiskowych uwzględniających działania prewencyjne w zakresie ochrony gleb
- upowszechnienie Kodeksu Dobrej Praktyki Rolniczej – szkolenia rolników
- podnoszenie świadomości mieszkańców o zagrożeniu i degradującym oddziaływaniu wypalania traw
- wspieranie i promowanie rolnictwa ekologicznego
- zmniejszenie zakwaszenia gleb poprzez propagowanie wśród rolników zabiegu wapnowania gleb
- zabezpieczenie terenów narażonych na erozję poprzez wprowadzanie zadrzewień i zakrzaceń
- zmniejszenie zagrożenia erozją wodną przez stosowanie odpowiedniej orki i stałe utrzymanie pokrywy roślinnej na polach – szkolenia dla rolników

Zadania długoterminowe:

- zachowanie standardów jakości gleb
- ochrona gleb o wysokiej przydatności rolniczej przed przeznaczeniem na cele nierolnicze

2) Zapobieganie degradacji złóż mineralnych

Zadania krótkoterminowe:

- Rekultywacja terenów poeksploatacyjnych i zdegradowanych

Zadania długoterminowe

- Rekultywacja terenów poeksploatacyjnych i zdegradowanych

Istotnym kierunkiem działań w rolnictwie będzie wdrażanie i upowszechnianie *Kodeksu Dobrej Praktyki Rolniczej (KDPR)*. Ochrona gleb powinna bowiem uwzględniać racjonalne zużycie

nawozów sztucznych i naturalnych oraz środków ochrony roślin, co pozwoli ograniczyć przedostawanie się pierwiastków biogennych do wód podziemnych i powierzchniowych i powodowanie ich eutrofizacji.

Ze względu na duży udział gleb kwaśnych na terenie gminy zaleca się wapnowanie gleb. Zabieg ten nie tylko wpływa na zmianę pH gleby, ale także wzbogaca glebę w wapń, magnez, a niekiedy również w mikroelementy. Należałoby zapoznać rolników z problemem zakwaszenia gleb i korzystnym wpływem wapnowania na właściwości fizyczne, strukturę i przepuszczalność gleb, co w efekcie doprowadza do wzrostu wydajności gleby.

Erozja wietrzna jest typowa dla otwartych przestrzeni rolnych, dlatego niezbędne będzie stosowanie zadrzewień śródpolnych oraz podobnie jak przy zapobieganiu erozji wodnej stałe utrzymanie gleby pod pokrywą roślinną.

Zasadniczym zagrożeniem dla przyległych do szlaków komunikacyjnych gruntów ornych jest emisja pyłu i metali ciężkich, która powoduje kumulację zanieczyszczeń w glebie i w uprawianych na nich roślinach. Na użytkach rolnych przyległych do ciągów komunikacyjnych o dużym natężeniu ruchu wskazane jest stosowanie upraw nasiennych, gdyż rośliny nie akumulują metali ciężkich w nasionach.

5.3.5. Edukacja ekologiczna

Cel systemowy:

Świadome ekologicznie społeczeństwo

Kierunek działań:

1) Podnoszenie świadomości ekologicznej społeczeństwa

Zadania krótko- i długoterminowe:

- Edukacja mieszkańców gminy w zakresie szeroko pojętej ochrony środowiska oraz edukacja w placówkach oświatowych
- Szkolenia pracowników z zakresu ochrony środowiska i edukacja ekologiczna w miejscu pracy
- Zakup nagród i upominków dla uczestników przedsięwzięć ekologicznych
- Powszechny dostęp do informacji o środowisku

Niezbędnym warunkiem realizacji celów w zakresie ochrony i poprawy jakości środowiska oraz racjonalnego użytkowania zasobów naturalnych jest dobrze zorganizowany system edukacji ekologicznej. Konieczna jest jak najbardziej wszechstronna edukacja ekologiczna skierowana do: dzieci oraz osób dorosłych i różnych grup zawodowych (rolników, organizatorów turystyki, przedsiębiorców). Kształtowanie świadomości ekologicznej dzieci i młodzieży jest ważnym zadaniem realizowanym w formalnym systemie kształcenia obejmującym wychowanie przedszkolne, szkolnictwo podstawowe i ponadpodstawowe. System kształcenia uczniów powinien być nastawiony na wykształcenie u nich umiejętności obserwowania środowiska i zmian w nim zachodzących, wrażliwości na piękno przyrody i szacunku dla niej oraz zwrócenie uwagi na najistotniejsze w gminie problemy związane z ochroną środowiska.

Najefektywniejszym sposobem podniesienia świadomości ekologicznej osób dorosłych jest zaangażowanie mieszkańców w procesy decyzyjne. Wymaga to szerokiego informowania społeczeństwa o stanie środowiska, działaniach na rzecz jego ochrony, a także o możliwościach prawnych uczestniczenia mieszkańców w podejmowaniu decyzji mających wpływ na jego stan.

Edukacja społeczeństwa powinna pomóc w ukształtowaniu właściwego stosunku do otaczającego środowiska naturalnego, doprowadzić do jego większego poszanowania i zachęcić do wprowadzania zdrowego trybu życia.

Należy również podjąć działania na rzecz sprawnego pozyskiwania i dystrybucji informacji o środowisku poprzez tworzenie rejestrów informacji środowiskowych. Udostępnianie informacji będzie pomocne przy stymulowaniu proekologicznych zachowań społeczności lokalnej.

6. Aspekty ekonomiczne wdrażania Programu

6.1. Koszty wdrożenia przedsięwzięć przewidzianych do realizacji w latach 2010 – 2013

Realizacja zadań wytyczonych w Programie Ochrony Środowiska wiąże się z wysokimi nakładami finansowymi. Oszacowanie kosztów wdrażania programu podaje się zwykle w ujęciu cztero- lub pięcioletnim, tj. odpowiadającym okresowi realizacji celów krótkoterminowych. Szacunek kosztów w perspektywie do 2017 roku byłby obarczony zbyt dużym błędem i stałby się mało przydatny.

Zestawienie kosztów realizacji działań w latach 2010-2013 opracowano w oparciu o inwestycje, wyszczególnione w harmonogramie realizacji przedsięwzięć w rozdziale 7. Dla pewnych działań pozainwestycyjnych koszty zostały określone jako „wkład rzeczowy”. Dotyczy to przedsięwzięć, które są trudne do oszacowania, gdyż uzależnione są od bieżącego zapotrzebowania i sytuacji. Wiele działań nie inwestycyjnych będzie również realizowane w ramach codziennych obowiązków pracowników Urzędu Gminy Sanok, a więc bez dodatkowych kosztów. Określenie „wkład rzeczowy” tyczyć się może również udziału merytorycznego, udostępnienia zasobów, czy partycypowania w organizacji przedsięwzięcia.

6.2. Struktura finansowania

W oparciu o prognozę źródeł finansowania realizacji polityki ekologicznej państwa, można spodziewać się, że struktura finansowania wdrażania Programu w najbliższych latach będzie kształtować się podobnie (Tabela 6.1).

Tabela 22 Prognozowana struktura finansowania wdrażania Programu

Źródło finansowania	Wg PEP 2006 2007-2010	Wg PEP 2008 2009-2012	Wg PEP 2008 2013-2016
	Udział (%)		
Środki własne przedsiębiorstw	43	43	45
Środki jednostek samorządu	11	11	7
Polskie fundusze ekologiczne	21	21	24
Budżet państwa	5	5	7
Fundusze zagraniczne	20	20	17

6.3. Źródła finansowania inwestycji w ochronie środowiska

Wdrażanie Programu Ochrony Środowiska będzie możliwe dzięki stworzeniu sprawnego systemu finansowania ochrony środowiska. Podstawowymi źródłami finansowania działań proekologicznych są: fundusze ekologiczne (obecnie 4 stopniowy system), fundacje i programy pomocowe, własne środki inwestorów, budżety gmin oraz budżet centralny.

6.3.1. Krajowe fundusze ekologiczne

6.3.1.1. Fundusze Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

Celem istnienia funduszy ekologicznych jest zapewnienie ciągłości finansowania przedsięwzięć proekologicznych niezależnie od sytuacji ekonomiczno-finansowej budżetu państwa. Fundusze stanowią najpopularniejsze źródło dotacji i preferencyjnych pożyczek dla podmiotów

podejmujących działania proekologiczne. Wynika to z ilości środków jakimi dysponują fundusze, korzystnymi warunkami udostępniania środków finansowych, uproszczonymi procedurami uzyskania wsparcia finansowego, regionalnego i lokalnego charakteru funduszy. Lokalny charakter funduszy sprawia, że różnią się one między sobą co do zasobności finansowej, priorytetów inwestycyjnych, koordynacji prac i systemu procedur.

W Polsce działają:

- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- 16 wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej,
- 373 powiatowe fundusze ochrony środowiska,
- 2 489 gminne fundusze ochrony środowiska.

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) istnieje od 1989 roku. Jego misją jest wspieranie zrównoważonego rozwoju kraju, a także zadań i celów wynikających z polityki ekologicznej państwa. Narodowy i wojewódzkie fundusze ochrony środowiska działają na podstawie art. 400 Ustawy prawo ochrony środowiska. Fundusze te udzielają wsparcia w formie dotacji i pożyczek preferencyjnych.

O dofinansowanie ze środków Narodowego Funduszu mogą ubiegać się podmioty podejmujące realizację przedsięwzięć służących ochronie środowiska i gospodarce wodnej oraz wojewódzkie fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej w celu finansowania przedsięwzięć określonych w ustawie

Pomoc finansowa Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Rzeszowie przyznawana jest na cele określone w ustawie Prawo ochrony środowiska zgodnie z kryteriami wyboru przedsięwzięć, zasadami udzielania i umarzania pożyczek oraz udzielania dotacji, stosownie do uchwalanych corocznie planów działalności i list przedsięwzięć priorytetowych. Priorytetowo traktowane będą zadania zbieżne z celami strategicznymi rozwoju województwa podkarpackiego, które służą realizacji zobowiązań wynikających z traktatu akcesyjnego i są współfinansowane ze środków Unii Europejskiej. Priorytety obejmują takie dziedziny, jak: ochronę wód i gospodarkę wodną, ochronę powietrza, gospodarkę odpadami i ochronę powierzchni ziemi, ochronę przyrody i krajobrazu, leśnictwo, edukację ekologiczną, ochronę przed hałasem i inne przedsięwzięcia, w tym m.in. monitoring środowiska.

Pomoc finansowa udzielana jest w formie pożyczek, dotacji, przekazania środków i w formie kredytów w następującej wysokości:

- do 75% wartości zadania w przypadku dofinansowania tylko w formie pożyczki,
- do 25% wartości zadania w przypadku dofinansowania tylko w formie dotacji, w przypadku łączenia w/w form dofinansowania: do 25% wartości zadania w formie dotacji i do 75% wartości zadania w formie pożyczki; wysokość pożyczki nie może być niższa niż wysokość dotacji.

W przypadku zadań realizowanych z udziałem środków zagranicznych niepodlegających zwrotowi wysokość udzielanej pomocy nie może przekroczyć 80% różnicy pomiędzy planowanymi kosztami realizacji przedsięwzięcia a dofinansowaniem ze środków zagranicznych.

Wojewódzki Fundusz może podjąć decyzje o wspieraniu finansowania w formie pożyczki w wysokości do 50% ich kosztów, nakładów na wykonanie następujących dokumentacji niezbędnych do pozyskania środków z funduszy unijnych kierowanych do sektora ochrony środowiska: studium wykonalności, raport oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko, projekt budowlany. Z pomocy finansowej na wykonanie dokumentacji korzystać mogą: jednostki budżetu państwa, jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i ich stowarzyszenia, spółki prawa handlowego, w których udział jednostek samorządu terytorialnego przekracza 50%.

Podstawową formą udzielania pomocy finansowej ze środków Wojewódzkiego Funduszu są pożyczki udzielane na warunkach preferencyjnych, jako uzupełnienie środków własnych dla:

jednostek samorządu terytorialnego, ich związków i ich stowarzyszeń oraz dla przedsiębiorców i pozostałych osób prawnych posiadających zdolność do zaciągania zobowiązań finansowych. Dotacje na działania na rzecz ochrony środowiska i gospodarki wodnej mogą być udzielane:

- jednostkom samorządu terytorialnego i ich związkom oraz ich stowarzyszeniom,
- jednostkom budżetu państwa,
- publicznym zakładom opieki zdrowotnej,
- nieprowadzącym działalności gospodarczej stowarzyszeniom, związkom wyznaniowym, fundacjom, innym jednostkom o charakterze opiekuńczo-wychowawczym, kultury fizycznej, oświatowym, kulturalnym i badawczym.

Pozostałym podmiotom dotacje mogą być udzielane wyłącznie na zadania z zakresu edukacji ekologicznej, monitoringu środowiska, ochrony przyrody, oraz na opracowanie ekspertyz, prowadzenie programów badawczych i wdrożeniowych, profilaktyki zdrowotnej dzieci z obszarów, na których występują przekroczenia standardów jakości środowiska, konkursów w dziedzinie ochrony środowiska, na zapobieganie lub likwidację skutków poważnych awarii.

Wojewódzki Fundusz może udzielać dopłat do oprocentowania preferencyjnych kredytów udzielanych przez banki, z ich środków i na ich ryzyko. Udzielenie pożyczki lub dotacji odbywa się na podstawie umowy cywilnoprawnej zawartej pomiędzy Wojewódzkim Funduszem a wnioskodawcą.

Wraz z wprowadzeniem reformy administracyjnej powstały powiatowe fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej. Fundusze powiatowe działają na mocy ustawy Prawo ochrony środowiska. Ustawa nie formułuje zasad i trybu przyznawania środków z funduszy powiatowych. Ustalają je indywidualnie dysponenti funduszy – zarządy powiatów. Środki z funduszy powiatowych mogą być wykorzystane na realizację przedsięwzięć związanych ze składowaniem i unieszkodliwianiem odpadów, w tym współfinansowanie inwestycji ekologicznych o charakterze ponad gminnym, na realizację przedsięwzięć związanych z ochroną powierzchni ziemi oraz inne zadania ustalone przez radę powiatu, służące ochronie środowiska i gospodarce wodnej, wynikające z zasady zrównoważonego rozwoju, w tym na programy ochrony środowiska.

Fundusz ma charakter działu celowego w budżecie powiatu. Źródła dochodów powiatowych funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej stanowią:

- wpływy z opłat i kar ekologicznych,
- wpływy z przedsięwzięć na rzecz ochrony środowiska i gospodarki wodnej,
- dobrowolne wpłaty zakładów pracy,
- dobrowolne wpłaty, zapisy i darowizny osób fizycznych i prawnych,
- świadczenia rzeczowe i środki pochodzące z fundacji.

Gminne fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej nie posiadają osobowości prawnej, w związku z tym nie mogą udzielać pożyczek. Dysponentem środków finansowych tych funduszy jest zarząd gminy.

Źródła dochodów gminnych funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej stanowią:

- środki z opłat i kar za usuwanie drzew i krzewów (100%),
- wpływy z opłat i kar za składowanie odpadów (50%),
- wpływy z opłat za pozostałe gospodarcze korzystanie ze środowiska i wprowadzanie w nim zmian oraz za szczególne korzystanie z wód i urządzeń wodnych, a także wpływy z kar za naruszanie warunków korzystania ze środowiska (20%).

Z gminnych funduszy finansowane są inwestycje o charakterze lokalnym, realizowane na terenie danej gminy. Zasady przyznawania środków z funduszu ustala organ wykonawczy gminy. Ustawa Prawo ochrony środowiska nie określa trybu i zasad przyznawania środków z funduszu gminnego.

W większości gmin przychody gminnych funduszy są niewielkie i niewystarczające na realizację własnych inwestycji, za wyjątkiem tych gmin, które posiadają na swoim terenie składowiska odpadów przemysłowych lub dużą liczbę zakładów w znaczący sposób korzystających ze środowiska.

Zakres inwestycji finansowanych przez fundusze gminne określa art. 406 ustawy Prawo ochrony środowiska stwierdzający, że środki gminnych funduszy przeznacza się na:

- edukację ekologiczną oraz propagowanie działań proekologicznych i zasady zrównoważonego rozwoju,
- wspomaganie realizacji zadań państwowego monitoringu środowiska,
- wspomaganie innych systemów kontrolnych i pomiarowych oraz badań stanu środowiska, a także systemów pomiarowych zużycia wody i ciepła,
- realizowanie zadań modernizacyjnych i inwestycyjnych, służących ochronie środowiska i gospodarce wodnej, w tym instalacji lub urządzeń ochrony przeciwpowodziowej i obiektów małej retencji wodnej,
- urządzenie i utrzymywanie terenów zieleni, zadrzewień, zakrzewień oraz parków,
- realizację przedsięwzięć związanych z gospodarką odpadami,
- wspieranie działań przeciwdziałających zanieczyszczeniom,
- profilaktykę zdrowotną dzieci na obszarach, na których występują przekroczenia standardów jakości środowiska,
- wspieranie wykorzystania lokalnych źródeł energii odnawialnej oraz pomoc dla wprowadzania bardziej przyjaznych dla środowiska nośników energii,
- wspieranie ekologicznych form transportu,
- działania z zakresu rolnictwa ekologicznego bezpośrednio oddziałujące na stan gleby, powietrza i wód, w szczególności na prowadzenie gospodarstw rolnych produkujących metodami ekologicznymi, położonych na obszarach szczególnie chronionych, na podstawie przepisów ustawy o ochronie przyrody,
- inne zadania ustalone przez radę gminy, służące ochronie środowiska i gospodarce wodnej, wynikające z zasady zrównoważonego rozwoju, w tym na programy ochrony środowiska.

Planowane przychody i wydatki Gminnego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej gminy Sanok na 2010 r. kształtują się następująco:

Tabela 23 Plan przychodów i wydatków Gminnego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej gminy Sanok na 2010 r. w zł

Wyszczególnienie	Plan na 2010 r.
Przychody	
kwota dochodów planowana na przyszły rok budżetowy	85 000,00
Wydatki	
Prowadzenie Gminnego Punktu Zbiórki Odpadów Segregowanych	42 000,00
Zbiórka odpadów wielkogabarytowych	24 000,00
Likwidacja dzikich wysypisk	10 000,00
Edukacja ekologiczna oraz propagowanie działań proekologicznych w tym Sprzątanie świata-akcja prowadzona wspólnie ze Starostwem Powiatowym	5 000,00
Urządzanie i utrzymanie terenów zielonych (parki gminne)	4 000,00

źródło: Urząd Gminy

6.3.1.2. Terenowy Fundusz Ochrony Gruntów Rolnych

Fundusz Ochrony Gruntów Rolnych udziela dofinansowania według zasad uchwalanych corocznie przez Zarząd Województwa. Zgodnie z art. 25 ust. 1 ustawy z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych (Dz. U. Nr 16, poz. 78 ze zm.) z funduszu mogą być dofinansowane następujące działania:

- Rekultywacje na cele rolnicze gruntów, które utraciły lub zmniejszyły wartość użytkową wskutek działalności nieustalonych osób,
- Rolnicze zagospodarowanie gruntów zrekultywowanych,
- Użyźnianie gleb o niskiej wartości produkcyjnej, ulepszanie rzeźby terenu i struktury przestrzennej gleb, usuwanie kamieni i odkrzaczanie,
- Przeciwdziałanie erozji gleb na gruntach rolnych, w tym zwrot kosztów zakupu nasion i sadzonek, utrzymania w stanie sprawności technicznej urządzeń przeciwoerozyjnych, oraz odszkodowania, o których mowa w art. 15 ust. 3,
- Budowę i renowację zbiorników wodnych służących małej retencji,
- Budowę i modernizację dróg dojazdowych do gruntów rolnych,
- Wdrażanie i upowszechnianie wyników prac naukowo-badawczych związanych z ochroną gruntów rolnych,
- Wykonywanie badań płodów rolnych uzyskiwanych na obszarach ograniczonego użytkowania, o których mowa w art. 16, oraz niezbędnych dokumentacji i ekspertyz z zakresu ochrony gruntów rolnych,
- Wykonywanie zastępcze obowiązków określonych w ustawie,
- Rekultywację nieużytków i użyźnianie gleb na potrzeby nowo zakładanych pracowniczych ogrodów działkowych,
- Zakup sprzętu pomiarowego i informatycznego oraz oprogramowania, niezbędnego do zakładania i aktualizowania operatów ewidencji gruntów oraz prowadzenia spraw ochrony gruntów rolnych, do wysokości 5% rocznych dochodów Funduszu.

O dofinansowanie ze środków Funduszu mogą ubiegać się zarówno jednostki samorządu terytorialnego, jak i osoby fizyczne oraz osoby prawne, podejmujące zamierzenia inwestycyjne w rolniczej przestrzeni produkcyjnej.

Nadzór nad Funduszem prowadzi Departament Geodezji i Gospodarki Mieniem Urzędu Marszałkowskiego w Rzeszowie.

6.3.1.3. Fundusz Leśny

Podstawą prawną do utworzenia Funduszu Leśnego była Ustawa o ochronie gruntów rolnych i leśnych oraz rekultywacji gruntów z 1971 r. Stanowi formę gospodarowania środkami na cele wskazane w ustawie o lasach. Fundusz Leśny przeznaczony jest dla nadleśnictw na wyrównywanie niedoborów powstających przy realizacji zadań gospodarki leśnej. Środki Funduszu Leśnego mogą także być przeznaczone na: wspólne przedsięwzięcia jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych, w szczególności w zakresie gospodarki leśnej, badania naukowe, tworzenie infrastruktury niezbędnej do prowadzenia gospodarki leśnej, sporządzanie planów urządzenia lasu, prace związane z oceną i prognozowaniem stanu lasów i zasobów leśnych, inne zadania z zakresu gospodarki leśnej w lasach.

Część środków funduszu leśnego przeznaczona jest na zalesianie gruntów, które nie są własnością Skarbu Państwa. Nadleśnictwa zasięgają opinii właściwych starostów w zakresie rocznego planu zalesiania gruntów niestanowiących własności Skarbu Państwa.

Źródła wpływów Funduszu Leśnego:

- a) odpis podstawowy liczony od wartości sprzedaży drewna obciążający koszty działalności nadleśnictw;
- b) należności, kary i opłaty związane z wyłączeniem z produkcji gruntów leśnych;
- c) należności wynikające z odszkodowań:
  - – cywilnoprawnych za szkody powstałe w wyniku oddziaływania gazów i pyłów
  - przemysłowych, a także z innych tytułów,
  - – z tytułu przedwczesnego wyrębu drzewostanów na podstawie przepisów
  - ustawy o ochronie gruntów rolnych i leśnych,
  - – za szkody powstałe w wyniku pożarów, prac górniczych i geologicznych;
- d) dochody z udziału w spółkach;
- e) dotacje budżetowe, z wyłączeniem dotacji celowych na zadania zlecone przez administrację rządową, a w szczególności na:
  - – wykup lasów i gruntów do zalesień oraz ich rekultywację, a także wykup
  - innych gruntów w celu zachowania ich przyrodniczego charakteru,
  - – wykonywanie krajowego programu zwiększania lesistości oraz pielęgnację
  - i ochronę upraw i młodników powstałych w ramach realizacji tego programu,
  - – zagospodarowanie i ochronę lasów w przypadku zagrożenia ich trwałości,
  - – sporządzanie okresowych, wielkoobszarowych inwentaryzacji stanu lasów, aktualizacji
  - stanu zasobów leśnych oraz prowadzenie banku danych o zasobach leśnych,
  - opracowywanie planów ochrony dla rezerwatów przyrody znajdujących się
  - w zarządzie Lasów Państwowych oraz ochronę gatunkową roślin i zwierząt,
  - – finansowanie edukacji leśnej społeczeństwa.

6.3.1.4. Fundusz Termomodernizacji

Fundusz Termomodernizacji utworzono w Banku Gospodarstwa Krajowego ustawą z dnia 18 grudnia 1998 r. o wspieraniu przedsięwzięć termomodernizacyjnych (Dz. U. Nr 162 ze zmianami)

Podstawowym celem Funduszu jest pomoc finansowa dla inwestorów realizujących przedsięwzięcia termomodernizacyjne przy pomocy kredytów zaciąganych w bankach komercyjnych. Pomoc ta zwana "premią termomodernizacyjną" stanowi źródło spłaty 25% zaciągniętego kredytu na wskazane przedsięwzięcia. Oznacza to, że realizując przedsięwzięcie termomodernizacyjne inwestor spłaca 75% kwoty wykorzystanego kredytu. Premia termomodernizacyjna przysługuje tylko inwestorom korzystającym z kredytu. Nie mogą z niej korzystać inwestorzy realizujący przedsięwzięcie termomodernizacyjne z własnych środków.

Przedsięwzięciem termomodernizacyjnym jest:

- ulepszenie, w wyniku którego następuje zmniejszenie:
- rocznego zapotrzebowania na energię dostarczaną do budynków mieszkalnych, budynków zbiorowego zamieszkania i budynków służących do wykonywania przez jednostki samorządu terytorialnego zadań publicznych na potrzeby ogrzewania oraz podgrzewania wody użytkowej:
- w budynkach, w których modernizuje się jedynie system grzewczy - co najmniej o 10%,
- w budynkach, w których w latach 1985-2001 przeprowadzono modernizację systemu grzewczego - co najmniej o 15%,
- w pozostałych budynkach - co najmniej o 25%,
- co najmniej 25% rocznych strat energii pierwotnej w lokalnym źródle ciepła, tj.:

- kotłowni lub węźle cieplnym, z których nośnik ciepła jest dostarczany bezpośrednio do instalacji ogrzewania i ciepłej wody w budynku,
- ciepłowni osiedlowej lub grupowym wymienniku ciepła wraz z siecią ciepłowniczą o mocy nominalnej do 11, 6 MW, dostarczającej ciepło do budynków,
- wykonanie przyłączy technicznych do scentralizowanego źródła ciepła, w związku z likwidacją lokalnego źródła ciepła w celu zmniejszenia kosztów zakupu ciepła dostarczanego do budynków - co najmniej o 20% w stosunku rocznym,
- zamianę konwencjonalnych źródeł energii na źródła niekonwencjonalne.

O premię termomodernizacyjną mogą się ubiegać właściciele lub zarządcy, z wyjątkiem jednostek budżetowych i zakładów budżetowych:

- budynków mieszkalnych,
- budynków użyteczności publicznej wykorzystywanych przez jednostki samorządu terytorialnego,
- lokalnej sieci ciepłowniczej,
- lokalnego źródła ciepła,
- budynków zbiorowego zamieszkania, przez które rozumie się: dom opieki społecznej, hotel robotniczy, internat i bursę szkolną, dom studencki, dom dziecka, dom emeryta i rencisty, dom dla bezdomnych oraz budynki o podobnym przeznaczeniu.
- Z premii będą mogli korzystać wszyscy inwestorzy bez względu na status prawny, np.:
- osoby prawne (np. spółdzielnie mieszkaniowe i spółki prawa handlowego),
- gminy,
- osoby fizyczne, w tym właściciele domów jednorodzinnych,
- wspólnoty mieszkaniowe.

Premię termomodernizacyjną przyznaje Bank Gospodarstwa Krajowego. Wniosek o przyznanie premii należy składać, wraz z wnioskiem kredytowym, w banku, w którym inwestor ubiega się o kredyt na realizację przedsięwzięcia termomodernizacyjnego. Formularz wniosku o przyznanie premii termomodernizacyjnej można otrzymać w banku, w którym inwestor złoży wniosek kredytowy. Podstawowym warunkiem formalnym ubiegania się o premię jest przedstawienie audytu energetycznego. Audyt taki powinien być dołączony do wniosku o przyznanie premii składanego wraz z wnioskiem kredytowym w banku kredytującym.

Kredyty na realizację przedsięwzięć termomodernizacyjnych z premią termomodernizacyjną są udzielane przez banki, które podpisały umowę o współpracy z Bankiem Gospodarstwa Krajowego. Są to: Bank BPH S.A., Bank Gospodarki Żywnościowej S.A., Bank DnB NORD Polska S.A., Bank Millennium S.A., Bank Ochrony Środowiska S.A., Bank Poczty S.A., Bank Polskiej Spółdzielczości S.A., Bank Zachodni WBK S.A., Gospodarczy Bank Wielkopolski S.A., ING Bank Śląski S.A., Krakowski Bank Spółdzielczy, Kredyt Bank S.A., Mazowiecki Bank Regionalny S.A., Nordea Bank Polska S.A., PKO BP S.A.

6.3.2. Fundusze Unii Europejskiej

6.3.2.1. Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko na lata 2007-2013

Rada Ministrów przyjęła 29 listopada 2006 roku projekt Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko na lata 2007-2013, który - zgodnie z projektem Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia na lata 2007-2013 (NSRO) - stanowi jeden z programów operacyjnych będących podstawowym narzędziem do osiągnięcia założonych w NSRO celów przy wykorzystaniu środków Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

Głównym celem Programu jest podniesienie atrakcyjności inwestycyjnej Polski i jej regionów poprzez rozwój infrastruktury technicznej przy równoczesnej ochronie i poprawie stanu środowiska, zdrowia, zachowaniu tożsamości kulturowej i rozwijaniu spójności terytorialnej.

PO Infrastruktura i Środowisko koncentruje się na działaniach o charakterze strategicznym i ponadregionalnym. Ponad 66% wydatków będzie przeznaczonych na realizację celów Strategii Lizbońskiej. W ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko realizowanych będzie 17 osi priorytetowych:

- Gospodarka wodno - ściekowa
- Gospodarka odpadami i ochrona powierzchni ziemi
- Zarządzanie zasobami i przeciwdziałanie zagrożeniom środowiska
- Przedsięwzięcia dostosowujące przedsiębiorstwa do wymogów ochrony środowiska
- Ochrona przyrody i kształtowanie postaw ekologicznych
- Drogowa i lotnicza sieć TEN-T
- Transport przyjazny środowisku
- Bezpieczeństwo transportu i krajowe sieci transportowe
- Infrastruktura drogowa w Polsce Wschodniej
- Infrastruktura energetyczna przyjazna środowisku
- Bezpieczeństwo energetyczne
- Kultura i dziedzictwo kulturowe
- Bezpieczeństwo zdrowotne i poprawa efektywności systemu ochrony zdrowia
- Infrastruktura szkolnictwa wyższego
- Pomoc techniczna – Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego
- Pomoc techniczna – Fundusz Spójności
- Konkurencyjność regionów.

Tryb pozakonkursowy obejmie zgodnie z projektem ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju:

- duże projekty, których koszt całkowity przekracza 25 mln euro – w przypadku projektów dotyczących środowiska naturalnego oraz projektów o wartości powyżej 50 mln euro – w przypadku innych dziedzin, zatwierdzone przez Komisję Europejską.
- projekty systemowe - polegające na dofinansowaniu realizacji przez poszczególne organy administracji publicznej i inne jednostki organizacyjne sektora finansów publicznych, zadań publicznych określonych w odrębnych przepisach dotyczących tych organów i jednostek;
- projekty indywidualne – określone w programie operacyjnym, zgłaszane przez beneficjentów imiennie wskazanych w programie operacyjnym;
- projekty pomocy technicznej.

Pozostałe projekty będą wybierane w drodze konkursu.

Tabela 24 . Wykaz instytucji uczestniczących w realizacji Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko

Instytucja Pośrednicząca	Oś priorytetowa	Instytucja Wdrażająca
Ministerstwo Środowiska	I	Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz wojewódzkie fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej *
	II	Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz wojewódzkie fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej *
	III	Krajowy Zarząd Gospodarki Wodnej
	IV	Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

Instytucja Pośrednicząca	Oś priorytetowa	Instytucja Wdrażająca
	V	Centrum Koordynacji Projektów Środowiskowych
Ministerstwo Transportu	VI	Centrum Unijnych Projektów Transportowych
	VII	Centrum Unijnych Projektów Transportowych
		Ministerstwo Gospodarki Morskiej
		Centrum Unijnych Projektów Transportowych
	VIII	Centrum Unijnych Projektów Transportowych
		Ministerstwo Gospodarki Morskiej
IX	Centrum Unijnych Projektów Transportowych	
Ministerstwo Gospodarki	X	Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej
		Instytut Paliw i Energii Odnawialnej
	XI	Instytut Nafty i Gazu
Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego	XII	Władza Wdrażająca Programy Europejskie
Ministerstwo Zdrowia	XIII	Centrum Systemów Informacyjnych Ochrony Zdrowia
Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego	XIV	Ośrodek Przetwarzania Informacji

*NFOŚiGW dla projektów powyżej 25 mln euro netto, wfośigw dla projektów poniżej 25 mln euro netto

6.3.2.2. Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego 2007-2013

Priorytet 4: Ochrona środowiska i zapobieganie zagrożeniom

Głównym celem priorytetu jest zwiększanie spójności pomiędzy ochroną środowiska i wzrostem gospodarczym poprzez m.in. świadczenie usług związanych ze środowiskiem, takich jak gospodarka wodno-ściekowa, gospodarka odpadami i zasobami naturalnymi. Kładzie nacisk na zwalczanie zanieczyszczeń u źródła. W województwie podkarpackim niezwykle istotnym problemem jest niedostatecznie uporządkowana gospodarka wodno-ściekowa, brak racjonalnej gospodarki odpadami oraz zagrożenie klęskami żywiołowymi. W związku z powyższym w ramach priorytetu wspierane będą projekty dotyczące:

- budowy i modernizacji oczyszczalni ścieków,
- budowy i modernizacji sieci wodociągowej (w tym dotyczących ujęć wody) i kanalizacyjnej,
- działania z zakresu sanitacji i racjonalnego gospodarowania wodą, zwłaszcza na obszarach wiejskich i terenach objętych ochroną, np. siecią Natura 2000 oraz na terenach turystycznych, czy uzdrowiskowych,
- systemowej gospodarki odpadami komunalnymi, w tym osadami ściekowymi,
- infrastruktury przeciwpowodziowej i gospodarki wodnej,
- ochrony przed zagrożeniami naturalnymi, w tym z przeciwdziałaniem zagrożeniu w postaci osuwisk,
- zachowania i ochrony różnorodności biologicznej i krajobrazowej.

W niniejszej osi priorytetowej rozwój systemów kanalizacji zbiorczej i oczyszczalni ścieków przewidziany jest w odniesieniu do aglomeracji o RLM mniejszej niż 15 000, przy czym ze względu na istniejące dysproporcje w wyposażeniu w tę infrastrukturę pomiędzy miastami, a obszarami wiejskimi, wsparcie dążyć będzie m. in. do zmniejszenia tych różnic, co zgodne jest z zapisami Programu Ochrony Środowiska dla Województwa Podkarpackiego. Wspierane będą przedsięwzięcia dotyczące m.in. wdrażania systemowej gospodarki odpadami komunalnymi (w

tym selektywnej zbiórki odpadów), obiektów przekształcania odpadów (w tym odzysku i unieszkodliwiania), modernizacji istniejących i rekultywacji zamkniętych składowisk, likwidacji „dzikich” wysypisk. Realizacja powyższych działań powinna wspomóc osiągnięcie długookresowego celu określonego w Planie Gospodarki Odpadami dla Województwa Podkarpackiego, który sformułowano jako zminimalizowanie ilości wytwarzanych odpadów w sektorze komunalnym oraz wdrożenie nowoczesnych systemów ich odzysku i unieszkodliwiania.

W ramach Priorytetu 4 wspierane będą także działania związane z ochroną przeciwpowodziową i retencją wody poprzez reintrodukcję dolin zalewowych i odtworzenie obszarów podmokłych. W ramach tego elementu działań związanych z infrastrukturą przeciwpowodziową zostanie przywrócona rzekom przestrzeń potrzebna do przejścia wód powodziowych. Zastosowane zostaną nietechniczne metody polegające na przywróceniu dobrego stanu wód i ekosystemów zależnych od wody, m. in. z uwzględnieniem koniecznych wykupów działek (w tym działek siedliskowych) w sytuacji, gdy koszty technicznego zabezpieczenia terenów zalewowych przewyższałyby wartość tych działek i mienia na nich zlokalizowanego. Wspierane będą projekty dotyczące modernizacji istniejących i budowy nowych obiektów ochrony przeciwpowodziowej, do których należeć będą m. in. wały przeciwpowodziowe, poldery, suche zbiorniki, zbiorniki przeciwpowodziowe i kanały ulgi ograniczające zagrożenie powodziowe. Budowa wałów przeciwpowodziowych będzie wspierana tylko w sytuacji gdy rozwiązanie problemu zagrożenia powodziowego inną metodą będzie niemożliwe. Przedsięwzięcia realizowane będą w zgodzie z wszelkimi uwarunkowaniami związanymi z określonymi na obszarze województwa podkarpackiego obszarami NATURA 2000.

Realizowane będą przedsięwzięcia związane w zakresie ochrony różnorodności gatunkowej i ochrony siedlisk, a w szczególności wspierane będą ośrodki rehabilitacji zwierząt chronionych oraz pielęgnacja i ochrona pomników przyrody, oraz usuwanie barier dla migracji zwierząt. Przewiduje się także wsparcie dla przedsięwzięć związanych z edukacją ekologiczną społeczeństwa.

W celu poprawy bezpieczeństwa w regionie pod względem zagrożeń naturalnych i technologicznych wspierane będą projekty związane z zarządzaniem środowiskiem, wspieraniem struktur odpowiedzialnych za ratownictwo, oraz przeciwdziałaniem osuwiskom.

6.3.2.3. Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej na lata 2007-2013

Program ten stanowi dodatkowy element wsparcia z funduszy strukturalnych, który wzmocni działanie innych programów na obszarze pięciu województw ściany wschodniej, w tym województwa podkarpackiego.

Oś priorytetowa V: Zrównoważony rozwój potencjału turystycznego opartego o warunki naturalne.

Przewiduje się opracowanie wspólnej oferty turystycznej dla Polski Wschodniej, obejmującej promocję zrównoważonych form turystyki, w tym takich, które zmniejszają potrzebę korzystania z indywidualnej motoryzacji oraz zwiększenie zainteresowania turystyką rowerową. Głównym celem tej osi priorytetowej jest zwiększenie roli zrównoważonej turystyki w gospodarczym rozwoju makroregionu. Z funduszy tego projektu wspierane są projekty związane z budową ścieżek rowerowych, w miastach i poza nimi, budową stojaków na rowery, wiat postojowych, przechowalni oraz urządzeń służących poprawie bezpieczeństwa ruchu rowerowego w miastach oraz ochronie środowiska naturalnego przed wzmożonym ruchem turystycznym.

6.3.2.4. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) na lata 2007–2013

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) jest dokumentem operacyjnym, określającym cele, priorytety i zasady wspierania zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich.

Program będzie realizowany w latach 2007-2013 na terenie całego kraju. Podstawą realizacji założeń strategicznych Programu, opisanych w Krajowym Planie Strategicznym Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013, będą działania na rzecz rozwoju obszarów wiejskich w ramach czterech osi priorytetowych:

- Oś 1: Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego,
- Oś 2: Poprawa środowiska naturalnego i obszarów wiejskich,
- Oś 3: Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej,
- Oś 4: Leader.

Wszystkie te działania będą współfinansowane z Europejskiego Funduszu Rolnego na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz ze środków krajowych przeznaczonych na ten cel w ustawie budżetowej.

Fundusze związane z ochroną środowiska będzie można pozyskać w ramach następujących działań PROW:

1) Oś 1:

Działanie 121 - Modernizacja gospodarstw rolnych

Działanie ma m.in. na celu zharmonizowanie warunków produkcji rolnej z wymogami dotyczącymi ochrony środowiska naturalnego. Pomoc jest udzielana na inwestycje dotyczące modernizacji lub rozwoju pierwotnej produkcji roślinnej lub zwierzęcej, z wyłączeniem produkcji leśnej i rybnej. Operacje mogą dotyczyć produkcji produktów żywnościowych jak i nieżywnościowych (w tym produktów rolnych wykorzystywanych do produkcji energii odnawialnej). W zakres operacji mogą wchodzić inwestycje związane z wytwarzaniem i wykorzystywaniem energii ze źródeł odnawialnych na potrzeby prowadzenia produkcji rolnej.

Dotowaniu podlegają m.in. wydatki na:

- budowę lub remont połączony z modernizacją budynków lub budowli,
- zakup lub instalację maszyn, urządzeń, w tym sprzętu komputerowego,
- zakup, instalację lub budowę elementów infrastruktury technicznej wpływających bezpośrednio na warunki prowadzenia działalności rolniczej.

Beneficjentem pomocy jest osoba fizyczna, osoba prawna, spółka osobowa, prowadząca działalność rolniczą w zakresie produkcji roślinnej lub zwierzęcej.

W pierwszym okresie wdrażania Programu, celem ułatwienia dostępu do środków publicznych podmiotom, które dotychczas nie otrzymały wsparcia, ogranicza możliwość korzystania z pomocy beneficjentom działania „Inwestycje w gospodarstwach rolnych” Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich, 2004-2006”.

Szczegółowe zasady w tym zakresie określone są w przepisach krajowych.

Pomoc ma formę refundacji części kosztów kwalifikowanych operacji (części poniesionych kosztów realizacji inwestycji). Maksymalna wysokość pomocy udzielonej jednemu beneficjentowi i na jedno gospodarstwo rolne w ramach działania, w okresie realizacji PROW, nie może przekroczyć 300 000 zł (76 848, 2 euro). Równowartość kwoty wyrażona w euro ma charakter indykatywny.

Do realizacji mogą być przyjęte operacje, których wysokość kosztów kwalifikowanych będzie wynosiła powyżej 20 tys. zł. Ograniczenie to nie dotyczy operacji obejmujących wyłącznie wyposażenie gospodarstwa rolnego w urządzenia do składowania nawozów naturalnych lub projektów związanych z dostosowaniem do norm wspólnotowych.

Poziom pomocy wynosi maksymalnie:

- 40% kosztów inwestycji kwalifikującej się do objęcia pomocą;
- 50% kosztów inwestycji kwalifikującej się do objęcia pomocą, realizowanej przez osobę fizyczną, która w dniu złożenia wniosku o pomoc nie ukończyła 40 roku życia;

- 50% kosztów inwestycji kwalifikującej się do objęcia pomocą, realizowanej na obszarach górskich, innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania, obszarach rolnych objętych siecią NATURA 2000 lub obszarach, na których obowiązują ograniczenia w związku z wdrażaniem Ramowej Dyrektywy Wodnej;
- 60% kosztów inwestycji kwalifikującej się do objęcia pomocą, realizowanej przez osobę fizyczną, która w dniu złożenia wniosku o pomoc nie ukończyła 40 roku życia, na obszarach górskich, innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania, obszarach rolnych objętych siecią NATURA 2000 lub obszarach, na których obowiązują ograniczenia w związku z wdrażaniem Ramowej Dyrektywy Wodnej;
- 75% kosztów inwestycji kwalifikującej się do objęcia pomocą, realizowanej w związku z wprowadzeniem w życie Dyrektywy Azotanowej – dotyczy umów zawartych do dnia 30 kwietnia 2008 r.

Działanie 125 - *Poprawianie i rozwijanie infrastruktury związanej z rozwojem i dostosowaniem rolnictwa i leśnictwa*

Schemat II – Gospodarowanie rolniczymi zasobami wodnymi

Celem Schematu II jest poprawa jakości gleb poprzez regulację stosunków wodnych, zwiększenie retencji wodnej i poprawa ochrony użytków rolnych przed powodzią.

Pomoc udzielana w ramach tego schematu dotyczy realizacji projektów z zakresu melioracji wodnych, a także projektów związanych z kształtowaniem przekroju podłużnego i poprzecznego oraz układu poziomego koryta cieku naturalnego, pod warunkiem, że służą one regulacji stosunków wodnych w glebie, ułatwieniu jej uprawy oraz ochronie przeciwpowodziowej użytków rolnych, w tym w szczególności:

- budowa lub remont urządzeń melioracji wodnych służących do retencjonowania i regulacji poziomu wód, np. jazów, zastawek, zbiorników wodnych, stopni wodnych itp.,
- budowa lub remont systemów nawodnień grawitacyjnych,
- remont istniejących urządzeń melioracji wodnych w celu dostosowania ich do nawodnień grawitacyjnych,
- budowa lub remont urządzeń doprowadzających i odprowadzających wodę w ramach systemów urządzeń melioracji wodnych,
- projekty służące poprawie warunków korzystania z wód dla potrzeb rolnictwa,
- projekty z zakresu poprawy ochrony przeciwpowodziowej użytków rolnych.
- Zakres działania obejmuje:
  - opracowanie dokumentacji technicznej projektów;
  - koszty robót budowlano-montażowych z zakresu melioracji wodnych, w tym dotyczących retencji wodnej, w szczególności budowy i modernizacji sztucznych zbiorników wodnych, budowli piętrzących oraz urządzeń do nawodnień grawitacyjnych i ciśnieniowych;
  - koszty wykupu gruntu pod inwestycje (koszty te nie mogą stanowić więcej niż 10% całkowitych kosztów kwalifikowanych projektu).

Beneficjentem Schematu II jest Wojewódzki Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych. Poziom pomocy wynosi maksymalnie 100% kosztów kwalifikowanych inwestycji.

2) Oś 2:

Działanie 214 – *Program rolnośrodowiskowy*

Realizacja programu rolnośrodowiskowego ma przyczynić się do zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich i zachowania różnorodności biologicznej na tych terenach. Głównym założeniem programu jest promowanie produkcji rolnej opartej na metodach zgodnych z wymogami ochrony środowiska i przyrody.

Celem działania jest poprawa środowiska przyrodniczego i obszarów wiejskich, w szczególności:

- przywracanie walorów lub utrzymanie stanu cennych siedlisk użytkowanych rolniczo oraz zachowanie różnorodności biologicznej na obszarach wiejskich;
- promowanie zrównoważonego systemu gospodarowania;
- odpowiednie użytkowanie gleb i ochrona wód;
- ochrona zagrożonych lokalnych ras zwierząt gospodarskich i lokalnych odmian roślin uprawnych.

Działanie obejmuje 9 pakietów rolnośrodowiskowych:

Pakiet 1. Rolnictwo zrównoważone

Pakiet 2. Rolnictwo ekologiczne

Pakiet 3. Ekstensywne trwałe użytki zielone

Pakiet 4. Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych poza obszarami Natura 2000

Pakiet 5. Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych na obszarach Natura 2000

Pakiet 6. Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych roślin w rolnictwie

Pakiet 7. Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt w rolnictwie

Pakiet 8. Ochrona gleb i wód

Pakiet 9. Strefy buforowe.

Płatność rolnośrodowiskowa wypłacana jest w formie zryczałtowanej i stanowi rekompensatę utraconego dochodu, dodatkowych poniesionych kosztów oraz ponoszonych kosztów transakcyjnych. Płatności rolnośrodowiskowe są przyznawane rolnikom, którzy dobrowolnie przyjmują na siebie zobowiązania rolnośrodowiskowe.

Płatność rolnośrodowiskowa jest pomocą wieloletnią, wypłacaną corocznie, po wykonaniu określonego zestawu zadań w ramach danego wariantu.

Beneficjentem działania jest rolnik.

Działanie 221, 223 – *Zalesianie gruntów rolnych oraz zalesianie gruntów innych niż rolne*

Cele Działania:

- powiększenie obszarów leśnych poprzez zalesianie użytków rolnych o niskiej przydatności dla rolnictwa;
- utrzymanie i wzmocnienie ekologicznej stabilności obszarów leśnych poprzez zmniejszenie fragmentacji kompleksów leśnych i tworzenie korytarzy ekologicznych;
- zwiększenie udziału lasów w globalnym bilansie węgla oraz ograniczeniu zmian klimatu.
- Działanie obejmuje następujące formy pomocy:
- wsparcie na zalesienie, która pokrywa koszty założenia uprawy zgodnie z zasadami obowiązującymi w krajowych przepisach o lasach (Zasady Hodowli Lasu) oraz jeśli jest to uzasadnione - ochrony przed zwierzyną poprzez grodzenie uprawy,
- premię pielęgnacyjną za utrzymanie nowej uprawy leśnej oraz za ochronę indywidualną sadzonek drzew przed zwierzyną,
- premię zalesieniową, stanowiącą ekwiwalent za wyłączenie gruntu z upraw rolnych.

Wsparcie na zalesienie polega na dofinansowaniu kosztów założenia uprawy, wykonania poprawek w 2 roku i zabezpieczenia przed zwierzyną. Wsparcie to ma postać zryczałtowanej płatności w przeliczeniu na 1 hektar zalesianych gruntów. Wsparcie będzie wypłacane jednorazowo po założeniu uprawy.

Premia pielęgnacyjna stanowi zryczałtowaną płatność w przeliczeniu na 1 hektar zalesionych gruntów, wypłacaną co roku, przez 5 lat od założenia uprawy, która uwzględnia koszty prac pielęgnacyjnych (zwalczanie chwastów i patogenów), ochronę indywidualną cennych drzew oraz wczesne czyszczenie.

Premia zalesieniowa stanowi zryczałtowaną płatność w przeliczeniu na 1 hektar zalesionych gruntów, wynikającą z utraconych dochodów z tytułu przekształcenia gruntów rolnych na grunty leśne i jest wypłacana co roku, przez 15 lat od założenia uprawy leśnej.

Beneficjentem Działania jest rolnik - właściciel gruntów rolnych oraz gruntów innych niż rolne, z wyłączeniem jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej reprezentujących Skarb Państwa w zakresie zarządzania mieniem stanowiącym własność Skarbu Państwa.

Działanie 226 – *Odtwarzanie potencjału produkcji leśnej zniszczonego przez katastrofy oraz wprowadzanie instrumentów zapobiegawczych*

Celem Działania jest przywrócenie lasom zniszczonym w wyniku katastrof naturalnych i klęsk żywiołowych ich potencjału biologicznego oraz potrzeba ochrony prewencyjnej lasów zagrożonych pożarami.

W ramach działania mogą być wspierane projekty związane z:

- przygotowaniem leśnego materiału rozmnożeniowego na potrzeby odbudowy uszkodzonych lasów;
- uporządkowaniem uszkodzonej powierzchni leśnej;
- odnowieniem lasu wraz z pielęgnacją i ochroną założonych upraw;
- pielęgnacją i ochroną uszkodzonych drzewostanów oraz cennych obiektów przyrodniczych;
- udostępnianiem terenów leśnych dla wypełniania funkcji społecznych lasu;
- wzmocnieniem systemu ochrony przeciwpożarowej.

Działanie realizowane będzie w ramach dwóch schematów:

Schemat I – Wsparcie dla obszarów, na których nastąpiła katastrofa naturalna lub klęska żywiołowa.

Schemat II – Wprowadzenie elementów zapobiegawczych na terenach zaliczonych do dwóch najwyższych kategorii zagrożenia pożarowego.

Pomoc udzielana w ramach powyższego działania dostępna będzie, w przypadku wystąpienia naturalnej katastrofy lub pożaru na obszarach leśnych całej Rzeczypospolitej Polskiej, bez względu na formę własności.

Beneficjentem są jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej – Nadleśnictwa Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe.

Pomoc udzielana jest na mocy umowy i polega na refinansowaniu poniesionych kosztów.

3) Oś 3:

Działanie 321 - *Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej*

Pomocy udziela się na realizację projektów w zakresie:

- a) gospodarki wodno-ściekowej w szczególności:
  - zaopatrzenia w wodę,
  - odprowadzania i oczyszczania ścieków, w tym systemów kanalizacji sieciowej lub kanalizacji zagrodowej,

- b) tworzenia systemu zbioru, segregacji, wywozu odpadów komunalnych;
- c) wytwarzania lub dystrybucji energii ze źródeł odnawialnych, w szczególności wiatru, wody, energii geotermalnej, słońca, biogazu albo biomasy.

Zakres pomocy obejmuje koszty inwestycyjne, w szczególności: zakup materiałów i wykonanie prac budowlano – montażowych, zakup niezbędnego wyposażenia.

Beneficjentem jest gmina lub jednostka organizacyjna, dla której organizatorem jest jednostka samorządu terytorialnego wykonująca zadania określone w zakresie pomocy.

Pomoc może być przyznana na:

a) projekt realizowany w miejscowości należącej do:

- – gminy wiejskiej lub
- – gminy miejsko-wiejskiej, z wyłączeniem miast liczących powyżej 5 tys. mieszkańców, lub
- – gminy miejskiej, z wyłączeniem miejscowości liczących powyżej 5 tys.

b) projekt spełniający wymagania wynikające z obowiązujących przepisów prawa, które mają zastosowanie do tego projektu.

Pomoc ma formę zwrotu części kosztów kwalifikowanych projektu – max. 75 % kosztów kwalifikowanych inwestycji. Wymagany krajowy wkład środków publicznych, w wysokości co najmniej 25% kosztów kwalifikowanych projektu pochodzi ze środków własnych.

6.3.2.5. Fundusz LIFE+

LIFE+ jest jedynym instrumentem finansowym Unii Europejskiej koncentrującym się wyłącznie na współfinansowaniu projektów w dziedzinie ochrony środowiska. Jego głównym celem jest wspieranie procesu wdrażania wspólnotowego prawa ochrony środowiska, realizacja polityki ochrony środowiska oraz identyfikacja i promocja nowych rozwiązań dla problemów dotyczących ochrony przyrody.

LIFE+ składa się z trzech komponentów, w ramach których współfinansowane są projekty w zakresie:

- wdrażania dyrektywy Ptasiej i dyrektywy Siedliskowej, w tym ochrony priorytetowych siedlisk i gatunków;
- ochrony środowiska, zapobiegania zmianom klimatycznym, innowacyjnych rozwiązań w dziedzinie ochrony zdrowia i polepszania jakości życia oraz wdrażania polityki zrównoważonego wykorzystania zasobów naturalnych i gospodarki odpadami;
- działań informacyjnych i komunikacyjnych, kampanii na rzecz zwiększania świadomości ekologicznej w społeczeństwie, w tym kampanie na temat zapobiegania pożarom lasów oraz wymiany najlepszych doświadczeń i praktyk.
- Program LIFE+ podzielony jest na trzy komponenty tematyczne:
- Przyroda i różnorodność biologiczna
- Polityka i zarządzanie w zakresie środowiska
- Informacja i komunikacja.

Program LIFE+ zapewnia wsparcie finansowe w średniej wysokości 50% wartości projektu. Nabór wniosków ogłaszany jest raz do roku przez Komisję Europejską.

6.3.3. Instytucje i programy pomocowe

6.3.3.1. Norweski Mechanizm Finansowy i Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (NMF i MF EOG)

Rząd Polski w październiku 2004 r. podpisał dwie umowy, które umożliwiają korzystanie z dodatkowych, obok funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności Unii Europejskiej, źródeł

bezwrotnej pomocy zagranicznej. Darczyńcami są 3 kraje EFTA (Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu): Norwegia, Islandia i Lichtenstein.

Pomoc zostanie udzielona w ramach dwóch instrumentów finansowych: Norweskiego Mechanizmu Finansowego i Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG). Przyznana Polsce kwota w wysokości 533, 51 mln euro będzie wykorzystywana w latach 2004-2009, przy czym ostatni nabór wniosków aplikacyjnych zostanie ogłoszony w 2008 roku.

Środki będą dostępne na realizację projektów w ramach 10 priorytetów, w tym na 3 priorytety dotyczące obszaru ochrony środowiska:

- Ochrona środowiska, w tym środowiska ludzkiego, poprzez między innymi redukcję zanieczyszczeń i promowanie odnawialnych źródeł energii,
- Promowanie zrównoważonego rozwoju poprzez lepsze wykorzystanie i zarządzanie zasobami,
- Ochrona środowiska, z uwzględnieniem administracyjnych zdolności wprowadzania w życie odpowiednich przepisów UE istotnych dla realizacji projektów inwestycyjnych.

Zgodnie z Zasadami i Procedurami Wdrażania Mechanizmu Finansowego EOG oraz Zasadami i Procedurami Wdrażania Norweskiego Mechanizmu Finansowego o środki finansowe mogą ubiegać się wszystkie sektorowe instytucje publiczne i prywatne, jak również organizacje pozarządowe stanowiące osoby prawne w Polsce i działające w interesie społecznym – np. władze krajowe, regionalne lub lokalne, instytucje naukowe/badawcze, instytucje środowiskowe, organizacje społeczne i organizacje społecznego partnerstwa publiczno-prywatnego.

Dla projektów współfinansowanych z budżetu centralnego lub budżetu jednostek samorządu terytorialnego maksymalny poziom dofinansowania środkami finansowymi pochodzącymi z obu mechanizmów finansowych wynosi 85%. Poziom współfinansowania z mechanizmów finansowych w przypadku realizacji projektów we współpracy z podmiotami prywatnymi wynosi 60%.

Tabela 25 Indykatorywny podział środków Mechanizmu Finansowego EOG (MF EOG) oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego (NMF) na priorytety dot. ochrony środowiska (w mln euro)

Nazwa priorytetu	Wkład MF EOG/NMF	%
Ochrona środowiska w tym środowiska ludzkiego, poprzez m.in.. redukcję zanieczyszczeń i promowanie odnawialnych źródeł energii	99,61	18,7
Promowanie zrównoważonego rozwoju poprzez lepsze wykorzystanie i zarządzanie zasobami	7,64	1,5
Ochrona środowiska, ze szczególnym uwzględnieniem wzmocnienia instytucjonalnych zdolności administracyjnych do wprowadzenia w życie odpowiednich przepisów istotnych dla realizacji projektów inwestycyjnych	26,55	5
Ogółem środki MF EOG/NMF na wszystkie priorytety	533,51	100

Źródło: Program Operacyjny dla wykorzystania środków finansowych w ramach Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego, MGiP, Warszawa 2004

W ramach programu do wydatków kwalifikowanych (wyłącznie w przypadku przyjęcia projektu do realizacji), mogą zostać zaliczone koszty poniesione zgodnie z zasadami określonymi w „Szczegółowych warunkach dotyczących kwalifikowalności wydatków w ramach Mechanizmu Finansowego EOG oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego na lata 2004-2009” – dokument przyjęty przez Komitet Mechanizmu Finansowego.

W szczególności mogą to być wydatki poniesione na:

- Prace przygotowawcze, w tym:

- koszty ekspertyz, prac studialnych, dokumentacji technicznej, badań geologicznych i archeologicznych, przygotowanie studium wykonalności, raportu oddziaływania na środowisko, prace projektantów, architektów, koszt przygotowania dokumentacji przetargowej, koszty przygotowania przetargu, w tym publikacji ogłoszeń przetargowych,
- zakup gruntu, który nie ma charakteru rolnego, jeśli jest to nierozzerwalnie związane z realizacją projektu (do 10% wartości całkowitych kosztów kwalifikowanych inwestycji);
- Opłaty finansowe, podatki i koszty ogólne:
  - opłaty bankowe za otwarcie rachunku i administrowanie kontem,
  - wydatki na doradztwo, opłaty notarialne, koszty ekspertyz finansowych, koszty księgowości i audytów,
  - koszty gwarancji zapewnionych przez bank lub inne instytucje finansowe, jeśli są one konieczne w przypadku zaliczek wypłacanych w ramach mechanizmów,
  - podatek VAT (tylko wtedy, gdy podatek ten nie może być odzyskany),
  - wkład w postaci towarów,
  - koszty stałe, pod warunkiem, że są oparte na rzeczywistych kosztach związanych z wdrażaniem działań współfinansowanych przez MF EOG i/lub NMF oraz są przydzielone do operacji, zgodnie z należycie udowodnioną, jasną i sprawiedliwą metodą;
- Prace inwestycyjne oraz prace związane z procesem inwestycyjnym, w tym:
  - zakup nieruchomości, pod warunkiem istnienia bezpośredniego związku pomiędzy zakupem a celem projektu,
  - przygotowanie terenu pod budowę, prace ziemne, prace budowlano-montażowe, prace instalacyjne, prace wykończeniowe,
  - budowa (koszty siły roboczej, materiałów, użycia sprzętu, trwałego wyposażenia w trakcie budowy),
  - sprzęt i wyposażenie (zakup lub budowa wyposażenia przeznaczonego na trwałe zainstalowanie),
  - wynagrodzenia osób bezpośrednio zaangażowanych w realizację projektu,
  - koszty tłumaczeń.
- Koszty informacji i promocji projektu.

Jednostką zarządzającą mechanizmami finansowymi w Polsce jest Ministerstwo Gospodarki i Pracy, pełniące funkcję Krajowego Punktu Kontaktowego (KPK). Zadania Krajowego Punktu Kontaktowego wykonuje Departament Programów Pomocowych i Pomocy Technicznej. KPK ponosi ogólną odpowiedzialność za zarządzanie działaniami realizowanymi w ramach obu mechanizmów finansowych, w tym za wykorzystanie dostępnych środków, kontrolę finansową i audyt. KPK powierza określone zadania Instytucji Pośredniczącej, która ponosi odpowiedzialność za efektywność i prawidłowość zarządzania i wdrażania działań realizowanych w ramach danego obszaru priorytetowego (Tabela). Instytucja Pośrednicząca może powierzyć pewne zadania związane z zarządzaniem obszarem priorytetowym Instytucji Wspomagającej. Instytucją Pośredniczącą dla ww. priorytetów związanych z ochroną środowiska jest Departament Instrumentów Ochrony Środowiska w Ministerstwie Środowiska.

Nabór projektów ogłasza Instytucja Pośrednicząca lub - w przypadku powierzenia zadań w tym zakresie Instytucji Wspomagającej - Instytucja Wspomagająca.

Wnioski aplikacyjne mogą być składane na następujące typy projektów:

- Projekty indywidualne, których minimalny koszt całkowity wynosi 250.000 euro -

- Programy lub grupy projektów, które mają ułatwić wdrażanie bardziej wszechstronnych oraz kosztownych strategii, których realizacja wymaga złożenia wielu projektów
- Granty blokowe w celu ułatwienie finansowania projektów, w których identyfikacja ostatecznego beneficjenta jest utrudniona.

Szczegółowe wytyczne dotyczące powyższych typów projektów zamieszczone są na stronie internetowej www.eog.gov.pl. Wnioski aplikacyjne sporządzane są na formularzu aplikacyjnym, którego miejsce pozyskania wskazane jest w ogłoszeniu o naborze projektów. Standardowy formularz aplikacyjny zamieszczony jest na stronie internetowej www.eog.gov.pl wraz z wytycznymi dotyczącymi sposobu jego wypełniania. Do wniosku dołączane są załączniki, zgodnie z wymogami wskazanymi w formularzu.

Wnioski aplikacyjne sporządzane są w dwu wersjach językowych: polskiej i angielskiej. Wnioski muszą być złożone w formie papierowej i elektronicznej, w liczbie zgodnej z ogłoszeniem. Przyjmowane są w terminie i miejscu wskazanym w ogłoszeniu.

Szczegółowy opis systemu wdrażania oraz procedura wnioskowania określone są w Programie Operacyjnym.

Ochrona środowiska, w tym środowiska ludzkiego, poprzez między innymi redukcję zanieczyszczeń i promowanie odnawialnych źródeł energii

Głównym celem priorytetu jest zmniejszenie ilości substancji niebezpiecznych w środowisku, poprzez m.in. ochronę powietrza, wód powierzchniowych oraz racjonalną gospodarkę odpadami.

W ramach priorytetu realizowane będą projekty polegające na budowie i modernizacji infrastruktury ochrony środowiska w zakresie:

- Ograniczania korzystania z indywidualnych systemów ogrzewania na rzecz podłączenia do zbiorczych/komunalnych sieci ciepłych.
- W tym zakresie akceptowane są propozycje projektów dotyczących ucieplnienia centralnych części miast (ze zwartą zabudową wielorodzinną), nadal opalanych przez małe lokalne kotłownie i piece kaflowe, z preferencją dla obszarów, gdzie notowane są przekroczenia dopuszczalnych stężeń zanieczyszczeń atmosfery.
- Zastąpienia przestarzałych źródeł energii cieplnej nowoczesnymi, energooszczędnymi i ekologicznymi źródłami energii.
- Dotyczy to propozycji projektów, celem których jest likwidacja przestarzałych kotłowni węglowych o mocy 1 – 20 MW i zastąpienie ich przez nowoczesne kotłownie z preferencją dla układów skojarzonych.
- Prac termomodernizacyjnych w budynkach użyteczności publicznej.
- Zgłaszane mogą być projekty mające na celu termomodernizację (docieplanie ścian i przegród, wymiana drzwi wejściowych i okien, modernizacja źródła ciepła i instalacji ciepłowniczych w budynku z preferencją dla przedsięwzięć kompleksowych) budynków użyteczności publicznej i ich kompleksów będących własnością jednego beneficjenta (także zlokalizowanych w różnych miejscach).
- Inwestycji w zakresie odnawialnych źródeł energii, tj. wykorzystania energii wodnej (małe elektrownie wodne do 5 MW), energii słonecznej oraz biomasy w indywidualnych systemach grzewczych;
- Kwalifikujące się projekty są ograniczone do następujących typów inwestycji:
- budowa małych elektrowni wodnych na istniejących progach wodnych o mocy od 50 kW do 5 MW z prawidłowo zaprojektowanymi przepławkami dla ryb oraz automatyką ograniczającą pobór wody przez turbiny przy niskich stanach rzek;

- budowa instalacji kolektorów słonecznych o powierzchni ponad 100 m² i układów fotowoltaicznych dla budynków użyteczności publicznej i budynków mieszkalnych;
- budowa kotłowni na biomasę 1 – 10 MW, wykorzystujących lokalne zasoby paliwa.
- Budowy, przebudowy i modernizacji komunalnych oczyszczalni ścieków oraz systemów kanalizacji zbiorczej.
- Uprawnione są projekty dotyczące budowy lub modernizacji systemów kanalizacyjnych oraz oczyszczalni ścieków dla aglomeracji 2 000 – 15 000 RLM (zgodnie z Krajowym Programem Oczyszczania Ścieków Komunalnych).
- Organizacji selektywnej zbiórki odpadów, a następnie zagospodarowania ich poprzez odzysk.
- Kwalifikują się projekty, celem których jest uzupełnienie systemów zbiórki i utylizacji odpadów komunalnych przez zbiórkę i recykling odpadów z urządzeń elektronicznych, sprzętu AGD oraz zagospodarowanie odpadów z remontów obiektów budowlanych i z przebudowy infrastruktury drogowej.
- Kryteria wyboru projektów:
- wielkość dofinansowania realizowanego projektu ze środków MF EOG i NMF do 2 mln euro;
- zastosowanie najlepszych dostępnych technologii (Best Available Technologies-BAT);
- uzyskanie wymiernego efektu ekologicznego;
- pozytywna opinia Wydziału Ochrony Środowiska właściwego wojewody lub starosty dotycząca projektu.
- Beneficjentami mogą być wszystkie podmioty mające osobowość prawną w Polsce. Priorytetowo traktowani będą beneficjenci:
- jednostki samorządu terytorialnego;
- związki, porozumienia i stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego;
- podmioty wykonujące usługi publiczne na zlecenie jednostek samorządu terytorialnego, w których większość udziałów lub akcji posiada samorząd gminny, powiatowy lub wojewódzki;
- organizacje pozarządowe, prowadzące statutową działalność w obszarze ochrony środowiska;
- instytucje użyteczności publicznej;
- organy i jednostki organizacyjne podległe lub nadzorowane przez Ministra Środowiska.

Promowanie zrównoważonego rozwoju poprzez lepsze wykorzystanie i zarządzanie zasobami

Głównym celem tego priorytetu jest promowanie i wprowadzanie w życie zasad zrównoważonego rozwoju wśród władz i społeczeństwa.

W ramach tego działania wsparcie mogą uzyskać jedynie projekty dotyczące wzmocnienia instytucjonalnego i poszerzenia wiedzy o zrównoważonym rozwoju kraju w następujących dziedzinach:

- Zmniejszanie energo-, materiało- i wodochłonności produkcji i usług poprzez poprawę efektywności wykorzystania zasobów produkcyjnych. Uprawnione są projekty dotyczące opracowania programów dla konkretnych zakładów produkcyjnych i usługowych dotyczących ich modernizacji pod kątem zmniejszenia zużycia energii, wody i surowców oraz minimalizacji wytwarzania odpadów; kampanie konsumenckie dotyczące zakupów produktów proekologicznych.

- Wykorzystanie alternatywnych źródeł energii Dotyczy projektów, celem których jest opracowanie strategii zaopatrzenia w energię ze źródeł odnawialnych jako części planów energetycznych gmin, wymaganych przez prawo energetyczne.
- Wspieranie procesu tworzenia „zielonych” miejsc pracy i „zielonych zamówień”. Dotyczy to projektów, celem których są szkolenia w zakresie tworzenia „zielonych” miejsc pracy oraz „zielonych zamówień i zakupów” dokonywanych przez urzędy i podmioty gospodarcze.
- Działania na rzecz poprawy poziomu edukacji ekologicznej, poprzez tworzenie sieci nauczania na rzecz środowiska. Projekty powinny dotyczyć akcji edukacyjnych nauczycieli oraz dla sieci szkół w zakresie wyrabiania postaw proekologicznych oraz zrównoważonej konsumpcji.
- Działania zachęcające do ochrony, poprawy i przywracania różnorodności biologicznej, w tym zasobów morskich oraz obszarów włączonych do sieci Natura 2000. Kwalifikujące się projekty obejmują działania na rzecz aktywnej ochrony gatunków roślin i zwierząt zagrożonych wyginięciem oraz ekosystemów zagrożonych przez działalność człowieka, w tym w szczególności na obszarach wytypowanych do sieci NATURA 2000 oraz na obszarach morskich.
  - Działania na rzecz wsparcia gospodarki leśnej. Uprawnione projekty obejmują działania dotyczące ekologizacji gospodarki leśnej, szczególnie w Leśnych Kompleksach Promocyjnych oraz związane z budową infrastruktury edukacyjnej na tych obszarach.

Kryteria wyboru projektów:

- wartość realizowanego projektu nie mniejsza niż 250 tys. euro;
- wykazany związek z podejmowanymi lub planowanymi do podjęcia zadaniami inwestycyjnymi;
- rozwiązanie istotnego problemu dotyczącego redukcji zanieczyszczeń środowiska lub sprawowanie ochrony cennych obszarów i gatunków przyrodniczych.

Beneficjentami mogą być wszystkie podmioty posiadające osobowość prawną w Polsce. Priorytetowo traktowani będą beneficjenci:

- jednostki samorządu terytorialnego;
- związki, porozumienia i stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego;
- podmioty wykonujące usługi publiczne na zlecenie jednostek samorządu terytorialnego, w których większość udziałów lub akcji posiada samorząd gminny, powiatowy lub wojewódzki;
- organizacje pozarządowe, prowadzące statutową działalność w obszarze ochrony środowiska;
- instytucje użyteczności publicznej;
- organy i jednostki organizacyjne podległe lub nadzorowane przez Ministra Środowiska i Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Ochrona środowiska, z uwzględnieniem administracyjnych zdolności wprowadzania w życie odpowiednich przepisów UE istotnych dla realizacji projektów inwestycyjnych

Celem działania jest wzmocnienie umiejętności i możliwości działania administracji szczebla centralnego i regionalnego oraz innych jednostek odpowiedzialnych za wdrażanie i egzekwowanie prawa Unii Europejskiej w zakresie ochrony środowiska.

W ramach działania realizowane będą projekty służące wzmocnieniu instytucjonalnemu polegającemu na pomocy w osiąganiu wymaganych standardów pracy i zachowań przez agendy

i urzędy odpowiedzialne za stan środowiska (doradztwo, szkolenia). Do ubiegania się o dotację będą uprawnione projekty w zakresie:

- Usprawnienia wdrażania i egzekucji prawa z zakresu ochrony środowiska.

Uprawnione projekty mogą dotyczyć:

- pomocy formalno-prawnej przy tworzeniu nowych aktów prawnych i nowelizacji istniejących aktów w zakresie ochrony środowiska i gospodarki wodnej tak, aby polskie ustawodawstwo było w pełni zgodne z ustawodawstwem Unii Europejskiej (także w zakresie rozporządzeń wykonawczych);
- doposażenia inspekcji ochrony środowiska w nowoczesną aparaturę kontrolno-pomiarową w celu skutecznej kontroli przestrzegania prawa.
- Wspierania budowy zdolności instytucjonalnych administracji odpowiedzialnej za ochronę środowiska.
  - Uprawnione projekty obejmują szkolenia pracowników administracji państwowej i samorządowej wszystkich szczebli w zakresie prawa ochrony środowiska, w celu poprawy jakości postanowień administracyjnych przez nich wydawanych.
- Gromadzenia i upowszechniania informacji, np. o najlepszych dostępnych technikach (zgodnie z Dyrektywą 96/61/EC) i o „czystej produkcji”;
  - Kwalifikujące się projekty dotyczą przygotowania raportów o najlepszych dostępnych technikach z różnych branż oraz o przykładach „czystej produkcji” zamieszczanych następnie na stronie internetowej i w biuletynie zamawiającego.
  - Rozwoju systemów zarządzania środowiskowego.
  - Uprawnione projekty obejmują szkolenia w zakresie wymogów stawianych przedsiębiorstwom starającym się o uzyskanie zintegrowanego pozwolenia na emisję do środowiska.

Kryteria wyboru projektów:

- wielkość realizowanego projektu nie mniejsza niż 250 tys. euro;
- sformułowanie konkretnych oczekiwań odnośnie wsparcia instytucjonalnego przez uprawnione jednostki administracyjne;
- przedstawienie poparcia dla zakresu i wielkości oczekiwanej pomocy przez kierownika jednostki nadzorującej;

Beneficjentami mogą być

- jednostki samorządu terytorialnego;
- związki, porozumienia i stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego;
- organizacje pozarządowe, prowadzące statutową działalność w obszarze ochrony środowiska;
- organy i jednostki organizacyjne podległe lub nadzorowane przez Ministra Środowiska.

6.3.3.2. Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa

Dopłaty do upraw roślin energetycznych

O płatność do upraw roślin energetycznych może ubiegać się rolnik, który:

- uprawia rośliny energetyczne przeznaczone do przetworzenia na produkty energetyczne i zawrze umowę na dostawę surowców energetycznych z zatwierdzonymi podmiotami skupującymi lub pierwszymi jednostkami przetwórczymi i ilości roślin dostarczonych do zatwierdzonej pierwszej jednostki przetwórczej lub

zatwierdzonego podmiotu skupującego na podstawie umowy odpowiadają, co najmniej plonowi reprezentatywnemu

- albo
- uprawiane rośliny energetyczne wykorzystuje lub przetwarza w gospodarstwie na cele energetyczne w ilości odpowiadającej, co najmniej plonowi reprezentatywnemu.
- Płatności do upraw roślin przeznaczonych na cele energetyczne przyznawane są, jeżeli zadeklarowana powierzchnia upraw wszystkich roślin energetycznych wynosi, co najmniej 0, 3 ha.
- Rośliny uprawnione do uzyskania płatności do upraw roślin energetycznych:
- rośliny uprawiane na gruntach rolnych, będące przedmiotem umowy dostarczenia roślin energetycznych przeznaczonych do przetworzenia na produkty energetyczne:
- jednoroczne rośliny (np. rzepak, rzepik, żyto, kukurydza, len włóknisty);
- buraki cukrowe;
- soja;
- rośliny wieloletnie (np. róża bezkolcowa, ślazier pensylwański, miskant olbrzymi, topinambur, rdest sachaliński, mozga trzcinowata);
- zagajniki drzew leśnych o krótkim okresie rotacji (np. wierzba energetyczna);
- rośliny uprawiane na gruntach rolnych, wykorzystywane jako paliwo do ogrzewania gospodarstw lub w celu wytworzenia energii bądź biopaliwa w gospodarstwie:
- zagajniki drzew leśnych o krótkim okresie rotacji (np. wierzba energetyczna);
- zboża;
- nasiona roślin oleistych – nasiona soi łamane nieprzeznaczone do siewu, rzepak, rzepik o niskiej zawartości kwasu erukowego, nasiona słonecznika (łamane, wyłuskane, w łusce), nasiona słonecznika nieprzeznaczone do siewu;
- jednoroczne i wieloletnie rośliny przetwarzane w gospodarstwie na biogaz.

Grunty rolne, na które rolnik ubiega się o przyznanie płatności do upraw roślin energetycznych, muszą być utrzymywane w dobrej kulturze rolnej przy zachowaniu wymogów ochrony środowiska (zgodnie z normami).

6.3.3.3. Departament Generalny XI Komisji Europejskiej

Dotacje przyznawane przez departament wspierają działania na rzecz ochrony środowiska i zachowania różnorodności przyrody i krajobrazu. Finansowane są również małe projekty. Kwota dofinansowania projektu waha się w granicach od 20 do 60 tys. euro, pomoc może być udzielana przez okres 1 roku. Aby otrzymać dofinansowanie należy złożyć wniosek za pośrednictwem Ministerstwa Środowiska lub Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Wnioski składa się w listopadzie i grudniu. Formularz wniosku można otrzymać bezpośrednio z Departamentu Generalnego XI.

6.3.3.4. Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej

Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, będący organizacją pozarządową, od wielu lat realizuje – w oparciu o własne środki finansowe – szereg programów operacyjnych w zakresie preferencyjnego kredytowania inwestycji rozwoju wsi i małych miast, obejmujących obecnie głównie rozwój infrastruktury terenów wiejskich oraz pozarolniczą małą przedsiębiorczość, tworzącą nowe miejsca pracy i alternatywne źródła zasilania finansowego lokalnych społeczności.

Środki Funduszu skierowane na działania w zakresie ochrony środowiska objęte są następującymi liniami kredytowymi:

- Kredyty na inwestycje w zakresie zbiorowego zaopatrzenia wsi w wodę

Przedmiotem kredytowania są inwestycje z zakresu zbiorowego zaopatrzenia wsi w wodę, zlokalizowane na wsi i w miastach do 10 tys. mieszkańców, związane z budową lub modernizacją sieci wodociągowych, z budową lub modernizacją stacji wodociągowych oraz inwestycje realizowane łącznie, tzn. obejmujące łącznie ujęcie wody i stację wodociągową.

Beneficjenci:

- gminy wiejskie i wiejsko-miejskie oraz porozumienia/związki komunalne tych gmin,
- spółki handlowe, o których mowa w art. 1 § 2 ustawy Kodeks spółek handlowych,
- inne osoby prawne oraz jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, lecz posiadające zdolność prawną.

Kredyty mogą być udzielane do wysokości 80% wartości kosztorysowej zadania inwestycyjnego. Kredyty udzielane są na maksymalny okres do 5 lat, włączając w to okres karencji w spłacie kwoty kredytu nie dłuższy niż 12 miesięcy.

Bankami obsługującymi tę linię kredytową są odpowiednio:

- Bank Ochrony Środowiska S.A.
- Gospodarczy Bank Wielkopolski (GBW) S.A. i zrzeszone z GBW S.A. banki spółdzielcze.
- Kredyty na przedsięwzięcia inwestycyjne na terenach wiejskich w zakresie agroturystyki

Kredyty mogą być udzielane na sfinansowanie nakładów inwestycyjnych związanych z uruchomieniem nowych lub rozwojem istniejących przedsięwzięć gospodarczych w zakresie agroturystyki na wsi lub w miastach do 20 tys. mieszkańców, obejmujących zakup, budowę, rozbudowę, modernizację, adaptację oraz pierwsze wyposażenie inwestycyjne obiektów bazy noclegowej, bazy gastronomicznej, bazy rekreacyjno-sportowej i kulturowej.

Beneficjenci

- rolnicy i członkowie ich rodzin,
- inne osoby fizyczne wykonujące działalność gospodarczą,
- spółki handlowe, o których mowa w art. 1 par. 2 ustawy Kodeks spółek handlowych,
- inne osoby prawne oraz jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, lecz posiadające zdolność prawną,
- gminy wiejskie i miejsko-wiejskie oraz związki komunalne tych gmin.

Kredyty mogą być udzielane w dwóch plafonach, w zależności od wysokości kwoty kredytu:

- w plafonie A – do 50.000 pln; nie więcej niż do 100% wartości kosztorysowej zadania inwestycyjnego,
- w plafonie B – do 300.000 pln; nie więcej niż do 80% wartości kosztorysowej zadania inwestycyjnego.

Kredyty mogą być udzielane do 5 lat, wliczając w to okres karencji w spłacie kwoty kredytu nieprzekraczający 1 roku.

Bankami obsługującymi tę linię kredytową są:

- Bank Ochrony Środowiska S.A. i jego oddziały terenowe
- Gospodarczy Bank Wielkopolski S.A. wraz z jego oddziałami terenowymi i zrzeszonymi bankami spółdzielczymi.

6.3.3.5. Ekofundusz

Ekofundusz powstał w celu zarządzania środkami finansowymi pochodzącymi z ekokonwersji polskiego zadłużenia zagranicznego wobec takich krajów jak: Stany Zjednoczone Ameryki Północnej, Francja, Szwajcaria, Włochy, Szwecja, Norwegia. Ekofundusz dofinansowuje w formie dotacji przedsięwzięcia, które mają wpływ na stan środowiska w skali regionu, kraju, ale przede wszystkim w skali globalnej.

Pierwszeństwo w finansowaniu mają działania, które:

- ograniczają emisję gazów powodujących zmiany klimatu (CO₂, metan, freony)
- ograniczają transgraniczny transport CO₂, NO_x
- eliminacja niskich źródeł emisji CO₂, NO_x
- przywrócenie czystości wód Morza Bałtyckiego
- ochrona zasobów wody pitnej
- gospodarka odpadami i rekultywacja gleb zanieczyszczonych
- ochrona różnorodności biologicznej.

Ekofundusz realizuje swoje cele w ramach konkursów i programów. Realizowane są również przedsięwzięcia o charakterze powtarzalnym, dla których trudno jest skonstruować sensowne konkursy, ponieważ instalacje budowane mogą być w dowolnym miejscu w kraju i operują urządzeniami o podobnym stopniu nowoczesności. Do tej grupy projektów należą na przykład: instalacje kolektorów słonecznych, inicjatywy dotyczące budowy farm wiatrowych, uprawy roślin energetycznych, czy zakupy komposterów do utylizacji biologicznej frakcji odpadów komunalnych.

Wnioski o dofinansowanie można składać w ciągu całego roku wg przygotowanego przez Ekofundusz wzoru i instrukcji. Wysokość dofinansowania może wynieść 30% kosztów, jeżeli inwestorem jest przedsiębiorca lub do 60% w przypadku jednostek samorządowych. Udział dotacji wynosi do 50 % w przypadku: instytucji charytatywnych i wyznaniowych, społecznych organizacji ekologicznych, dyrekcji parków narodowych i krajobrazowych, placówek oświatowych, edukacyjnych, placówek służby zdrowia oraz spółdzielni mieszkaniowych.

6.3.3.6. Fundusz na Rzecz Globalnego Środowiska

Funduszem zarządza Bank Światowy, UNDP i UNEP. Fundusz finansuje przedsięwzięcia w dziedzinach:

- ochrona różnorodności biologicznej (ekosystemów o znaczeniu globalnym)
- przeciwdziałanie zmianom klimatu: technologie wytwarzania i wykorzystania odnawialnych źródeł energii
- ochrona wód (przeciwdziałanie zanieczyszczeniom transgranicznym)
- ochronę warstwy ozonowej
- przeciwdziałanie degradacji powierzchni ziemi, pustynnieniu ziemi i niszczeniu lasów.

6.3.3.7. Fundacja na rzecz rozwoju wsi polskiej „Polska Wieś 2000” im. Macieja Rataja

Zakres działania fundacji obejmuje dofinansowywanie inicjatyw lokalnych m.in. na rzecz rozwoju infrastruktury wiejskiej.

Priorytetami przy podejmowaniu decyzji o finansowaniu jest udzielanie kredytów na budowę i modernizację urządzeń grzewczych zasilanych gazem lub olejem w budynkach wiejskich. Beneficjentami są zarządy gmin. Wysokość udzielanego kredytu: projekt do 40 tys. pln. Okres kredytowania 2 lata. Okres karencji płatności rat kapitałowych do 6 miesięcy. Rozkład spłat w czasie 2 lata. Minimalny udział środków własnych kredytobiorcy 50%.

6.3.3.8. Fundacja Wspomagania Wsi

Fundacja wspiera działania zmierzające do poprawy infrastruktury, społecznego, gospodarczego i kulturalnego rozwoju, upowszechnienia zastosowania niekonwencjonalnych źródeł energii na obszarach wiejskich.

Program Małych Elektrowni Wodnych oraz Elektrowni Wiatrowych

Program stawia sobie za cel odtworzenie zdewastowanych jazów, zapór, młynów i innych obiektów rzecznych oraz promocję ekologicznie czystej energii. Z pożyczek mogą korzystać:

- osoby fizyczne,
- spółki osób fizycznych,
- instytucje kościelne,
- gminy.

Wysokość pożyczki nie może przekroczyć 50% wartości nakładów inwestycyjnych, określonych na podstawie założeń ekonomiczno-technicznych potwierdzonych przez pracownika Fundacji.

Pożyczki udzielane są na okres do 5 lat wraz z możliwością uzyskania w tym okresie karencji w spłacie kredytu do 1 roku, jednak nie dłużej niż 3 miesiące kalendarzowe po miesiącu, w którym zakończono inwestycję.

6.3.3.9. Fundacja Partnerstwo dla Środowiska – Fundusz Partnerstwa

Fundusz Partnerstwa przejął działalność dotacyjną Fundacji Partnerstwo dla Środowiska. Udzielane przez Fundusz Partnerstwa dotacje wspierają i uzupełniają programy realizowane przez Fundację Partnerstwo dla Środowiska.

Fundusz Pożyczkowy dla Grup Partnerskich

Fundusz jest tworzony jako mechanizm wsparcia organizacji pozarządowych skupionych w Krajowej Sieci Grup Partnerskich, zrównania ich szans w stosunku do innych podmiotów w pozyskiwaniu środków na realizację projektów, głównie finansowanych na zasadzie refundacji kosztów. Celem Funduszu Pożyczkowego dla Grup Partnerskich jest wypracowanie optymalnego modelu współpracy z Grupami Partnerskimi w zakresie pomocy w prefinansowaniu realizowanych przez nie projektów na rzecz rozwoju zrównoważonego. Fundusz ma zwiększyć zdolność organizacji pozarządowych do realizacji ich działań statutowych, podejmowanych w ramach i na rzecz Grup Partnerskich. Cel ten będzie realizowany przez udzielanie przez Fundusz nieoprocentowanych krótkoterminowych pożyczek, które umożliwią realizację przewidzianych w projektach zadań do czasu uzyskania przez pożyczkobiorcę refundacji kosztów.

Program Czysty Biznes

Program Czysty Biznes pomaga małym i średnim przedsiębiorstwom rozwijać się dzięki działaniom na rzecz ochrony środowiska. Firmy Czystego Biznesu stają się bardziej konkurencyjne ponieważ:

- efektywnie zarządzają zasobami
- obniżają koszty działalności
- ograniczają negatywne oddziaływanie na środowisko
- korzystają z doświadczeń innych firm
- spełniają wymogi prawa ochrony środowiska
- zdobywają nowe rynki
- pozyskują partnerów do realizacji inicjatyw i projektów

Firmy biorą udział w programie poprzez uczestnictwo w , które zrzeszają przedsiębiorstwa wg siedziby lub profilu działalności. Każdy klub ma swojego opiekuna (Koordynatora), którego zadaniem jest utrzymywanie stałego kontaktu z członkami w celu pomocy w korzystaniu z oferty Programu. Członkowie klubów otrzymują pomoc w postaci doradztwa, informacji i szkoleń.

Adresaci Programu:

- Małe i średnie przedsiębiorstwa - główni adresaci Programu Czysty Biznes, firmy produkcyjne lub usługowe, które chcą rozwiązywać problemy związane z ochroną środowiska i BHP.

- Duże firmy - zainteresowane ograniczeniem własnych kosztów poprzez uczestnictwo w Programie dostawców i kontrahentów firmy, zapraszane są do Programu w charakterze firmy patronackiej.
- Samorządy - zainteresowane udziałem w projektach Czystego Biznesu związanych z podnoszeniem konkurencyjności regionów oraz aktywnym wspieraniem rozwoju przedsiębiorczości w zakresie podnoszenia ekologicznych standardów działania.

6.3.4. Banki

Banki realizują pomoc finansową na inwestycje proekologiczne najczęściej w formie pożyczek i kredytów preferencyjnych. Inne formy finansowania to poręczenia kapitałowe, emisje obligacji komunalnych, dotacje i sponsoring organizacji pozarządowych.

Do banków najaktywniej wspierających inwestycje w ochronie środowiska należą:

- Bank Gospodarki Żywnościowej S.A.
- Bank Gospodarstwa Krajowego
- Bank Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych S.A.
- Bank Ochrony Środowiska S.A.
- Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju – EBOR
- Gospodarczy Bank Wielkopolski S.A. w Poznaniu
- Kredyt Bank S.A
- LG Petro Bank S.A.
- Powszechny Bank Kredytowy S.A.
- Bank BPH S.A.
- Europejski Bank Inwestycyjny
- Bank Współpracy Europejskiej S.A.
- HypoVereinsbank Bank Hipoteczny S.A
- ING Bank Śląski S.A.

6.3.5. Instytucje leasingowe

W formie leasingu najczęściej finansowane są środki transportu, maszyny i urządzenia, linie technologiczne, sprzęt komputerowy. Z leasingu często korzystają zakłady komunalne, jak również gminy.

6.3.6. Fundusze inwestycyjne

Fundusze inwestycyjne biorą udział w inwestycjach w podmiotach prywatnych o potencjalnie dużej stopie wzrostu.

Popularnym funduszem jest Central and Eastern European Infrastructure Resources Partners. Źródła środków finansowych funduszu pochodzą między innymi z Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju. Fundusz inwestuje w projekty przemysłowe związane z:

- recyklingiem i minimalizacją odpadów,
- zwiększeniem efektywności produkcji i oszczędnością energii,
- produkcją sprzętu i urządzeń do budowy kanalizacji, systemów zaopatrzenia w wodę, redukcji i kontroli zanieczyszczeń,
- poszukiwaniem alternatywnych źródeł energii.

Poza tym fundusz oferuje pomoc w nawiązaniu kontaktów z partnerami zagranicznymi oraz poszukiwaniu dodatkowych źródeł finansowania.

6.4. Adresy jednostek finansujących

Tabela 24. zawiera wykaz jednostek finansujących działania w zakresie ochrony środowiska wraz z adresami.

Tabela 26 Jednostki finansujące działania w zakresie ochrony środowiska wraz z adresami

Jednostka finansująca	Adres kontaktowy
Krajowe fundusze ekologiczne	
Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej	ul. Konstruktorska 3a; 02-673 Warszawa (0-22) 849 00 79; fax (0-22) 849 72 72 e-mail: fundusz@nfosigw.gov.pl www.nfosigw.gov.pl
Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Rzeszowie	Ul. Zygmuntowska 9, 35-025 Rzeszów, Tel./fax (0-17) 852-23-44 853-63-61 e-mail: biuro@wfosigw.rzeszow.pl www.bip.wfosigw.rzeszow.pl
Powiatowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Sanoku	Starostwo Powiatowe w Sanoku Wydział Ochrony Środowiska i Rolnictwa i Leśnictwa 38-500 Sanok, ul. Kościuszki 36
Terenowy Fundusz Ochrony Gruntów Rolnych	Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego Departament Geodezji i Gospodarki Mieniem 35 - 010 Rzeszów, al. Ł. Ciepłińskiego 4
Fundusz Leśny	Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Krośnie ul. Bieszczadzka 2, 38-400 Krosno, tel: (013)43 644 51, e-mail: rdlp@krosno.lasy.gov.pl
Fundusz Termomodernizacyjny	Bank Gospodarstwa Krajowego Departament Wspierania Rozwoju Regionalnego Al. Jerozolimskie 7, 00-955 Warszawa tel. (0-22) 522 96 39, 596 59 23, fax (0-22) 522 91 94 e-mail: dwrr@bgk.com.pl www.bgk.com.pl/fundusze/ft
Fundusze UE	
Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko	W zależności od realizowanego działania
Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego	Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie ul. Grunwaldzka 15 35-959 Rzeszów http://www.wrota.podkarpackie.pl/pl/rpo Departament Wdrażania Projektów Infrastrukturalnych Regionalnego Programu Operacyjnego Al. Ciepłińskiego 4 35-959 Rzeszów tel. 017 747-65-00 pi@podkarpackie.pl Departament Wspierania Przedsiębiorczości ul. Hanasiewicza 17 35-959 Rzeszów 017 747-61-70 dwp@podkarpackie.pl
Program Rozwoju Obszarów Wiejskich	Sanocki Powiatowy Oddział ARiMR 38-500 Sanok ul. Traugutta 9 Tel/fax.013 464 75 20, 013 464 68 61
Fundusz LIFE+	Ministerstwo Środowiska Departament Infrastruktury i Środowiska ul. Wawelska 52/54, 00-922 Warszawa tel. (22) 5792 417, fax (22) 5792 629 e-mail: life@mos.gov.pl
Instytucje i programy pomocowe	

Jednostka finansująca	Adres kontaktowy
Norweski Mechanizm Finansowy i Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego	Ministerstwo Środowiska Departament Instrumentów Ochrony Środowiska ul. Wawelska 52/54, 00-922 Warszawa tel. (0-22) 57 92 327 www.mos.gov.pl/mfeog/kontakt
Departament Generalny XI Komisji Europejskiej	UNIT D.4 (Global Environment) TRMF 01/77; rue de la Loi 200; B-1049 Brussels fax 296 95 57; e-mail: christoph.bail@dg11.cec.be
Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej	ul. Miedziana 3A, 00-814 Warszawa tel. (0-22) 639 87 63; fax (0-22) 620 90 93 www.efrwp.com.pl; e-mail: efrwp@efrwp.com.pl
Ekofundusz	ul. Bracka 4; 00-502 Warszawa tel. (0-22) 621 27 04; fax (0-22) 629 51 25 www.ekofundusz.org.pl; e-mail: info@ekofundusz.org.pl
Fundusz na Rzecz Globalnego Środowiska	al. Niepodległości 186; 00-608 Warszawa tel. (0-22) 825 45 97; fax (0-22) 825 45 97 www.undp.org.pl
Fundacja na rzecz rozwoju wsi polskiej „Polska Wieś 2000” im. Macieja Rataja.	al. W. Reymonta 12a; 01-849 Warszawa tel. (0-22) 663 78 00; fax (0-22) 663 09 86
Fundacja Wspomagania Wsi	ul. Bellottiego 1, 01-022 Warszawa tel. (0-22) 636 25 71-75, fax (0-22) 636 62 70 www.fww.org.pl ; e-mail: fww@fww.org.pl
Fundacja Partnerstwo dla Środowiska Fundusz Partnerstwa	ul. Św. Krzyża 5/6, 31-028 Kraków, tel. (0-12) 430-24-43, fax: (0-12) 429-47-25; www.epce.org.pl; e-mail: biuro@epce.org.pl www.fundusz.epce.org.pl; e-mail: fundusz@epce.org.pl
Banki	
Bank Gospodarki Żywnościowej S.A.	ul. Kasprzaka 10/16; 01-211 Warszawa tel. (0-22) 860 40 00; 0801 123 456; fax 860 50 00 www.bgz.pl
Bank Gospodarstwa Krajowego	Al. Jerozolimskie 7; 00-955 Warszawa (0-22) 522 91 93; fax 522 91 94 www.bgk.com.pl ; email: bgk@bgk.com.pl
Bank Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych S.A.	ul. Dubois 5a; 00-184 Warszawa tel. (0-22) 860 11 00; fax 860 11 02 www.bise.pl; e-mail: contact@bise.pl
Bank Ochrony Środowiska S.A.	Al. Jana Pawła II 12; 00-950 Warszawa (0-22) 850 87 35; fax 850 88 91 www.bosbank.pl; e-mail: bos@bosbank.pl
Bank Światowy	ul. Emilii Plater 53; 00-113 Warszawa tel. (0-22) 520 80 00; fax 520 80 01; www.worldbank.org.pl e-mail: Poland_Feedback@worldbank.org.pl
Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju - EBOR	ul. Emilii Plater 53; 00-113 Warszawa tel. (0-22) 520 57 00; fax 520 58 00; www.ebrd.com
Gospodarczy Bank Wielkopolski S.A. W Poznaniu	ul. Mielżyńskiego 22; 61-725 Poznań tel. (0-61) 856 24 00 www.gbwn.com.pl ; e-mail: office@gbwn.com.pl
Kredyt Bank S.A	ul. Kasprzaka 2/8; 01-211 Warszawa tel. (0-22) 634 54 00; 0800 120 360; fax 634 53 35 www.kredytbank.pl; e-mail: dbp@kredytbank.pl
LG Petro Bank S.A.	ul. Rzgowska 34/36; 93-172 Łódź tel. (0-42) 681 93 20; 0800 169 800; fax 681 93 72 www.lgpetrobank.com.pl; office@lgpetrobank.com.pl

Jednostka finansująca	Adres kontaktowy
Powszechny Bank Kredytowy S.A.	ul. Towarowa 15a; 00-958 Warszawa tel. (0-22) 53180 00; fax 531 86 40 www.pbk.pl
Bank BPH SA	Al. Pokoju 1, 31-548 Kraków tel. (0-12) 618 68 88, fax (0-12) 618 68 63 www.bph.pl, e-mail: bank@bph.pl
Europejski Bank Inwestycyjny	100 Boulevard Konrad Adenauer L-2950 Luxembourg www.eib.eu.int e-mail: infopol@eib.org
Bank Współpracy Europejskiej S.A.	ul. Sudecka 95/97, 53-128 Wrocław tel. (0-71) 334 91 10, fax (0-71) 334 91 09 www.bwe.pl, e-mail: bwe@bwe.pl
HypoVereinsbank Bank Hipoteczny S.A	ul. Chmielna 132/134, 00-805 Warszawa tel. (022) 656 21 69, fax (022) 656 21 88 www.hypovereinsbank.com.pl
ING Bank Śląski S.A.	ul. Sokolska 34, 40-086 Katowice tel. (0-32) 357 70 00, fax (032) 634 53 35 www.ing.pl, e-mail: mampytanie@ingbank.pl
Fundusze inwestycyjne	
Central and Eastern European Infrastructure Resources Partners	Al. Jerozolimskie 81; 02-001 Warszawa tel. (0-22) 695 09 30; fax (0-22) 695 09 45

7. Harmonogram rzeczowo-finansowy

Proponowane do realizacji w latach 2010 – 2013 przedsięwzięcia ujęto w następujących tabelach:

Zasoby przyrody – **Tabela 26**

Zasoby wodne – **Tabela 27**

Powietrze atmosferyczne – **Tabela 28**

Powierzchnia terenu i środowisko glebowe – **Tabela 29**

Edukacja ekologiczna – **Tabela 30**

W tabelach zastosowano następujące oznaczenia:

- literowe w kolumnie „Zadania”:
(W) – zadania własne gminy
(K) – zadania koordynowane przez gminę

Tabela 27 Harmonogram realizacji przedsięwzięć na lata 2010-2013 w zakresie "Zasoby przyrody"

Kierunki działań	Zadania	Jednostka odpowiedzialna za realizację	Termin realizacji	Szacunkowe koszty w tys. PLN				Źródła finansowania	Wskaźniki monitorowania
				2010	2011	2012	2013		
Zachowanie i ochrona bioróżnorodności. Stworzenie sieci obszarów chronionych.									
Doskonalenie systemu obszarów chronionych	Tworzenie użytków ekologicznych na terenie gminy (W)	Gmina	zadanie ciągłe	Terminy realizacji wynikać będą z terminów uchwalania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla poszczególnych sołectw oraz z założeń studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego dla gminy Sanok				środki własne Gminy Budżet RDOŚ	liczba użytków ekologicznych na terenie gminy
	Uznanie nowych pomników przyrody na terenie gminy (W)	Gmina	zadanie ciągłe						liczba pomników przyrody na terenie gminy
Ochrona i zrównoważone użytkowanie lasów	Lokalizacja zalesień i zadrzewień w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (W)	Gmina	zadanie ciągłe	b.d.				środki własne, GFOSiGW, PFOSiGW	istnienie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających zalesienia i zadrzewienia
	Systematyczne zalesianie gruntów nieprzydatnych rolniczo (K)	Gmina, Nadleśnictwa	zadanie ciągłe	b.d.				środki własne, GFOSiGW, PFOSiGW, Nadleśnictwa	powierzchnia zalesionych gruntów nieprzydatnych rolniczo
	Edukacja ekologiczna w zakresie wzbogacania i racjonalnego użytkowania zasobów leśnych (W)	Gmina, jednostki oświatowe	zadanie ciągłe	wkład rzeczowy Gminy				środki własne, GFOSiGW, PFOSiGW, Nadleśnictwa	liczba przeprowadzonych spotkań, liczba rozpowszechnionych ulotek
	Zwiększenie różnorodności gatunkowej, szczególnie w nasadzeniach porolnych - kampania edukacyjna (W)	Gmina, jednostki oświatowe	zadanie ciągłe	wkład rzeczowy Gminy				środki własne, GFOSiGW,	liczba przeprowadzonych szkoleń, liczba rozprowadzonych ulotek

Tabela 28 Harmonogram realizacji przedsięwzięć na lata 2010-2013 w zakresie "Zasoby wodne"

Kierunki działań	Zadania	Jednostka odpowiedzialna za realizację	Termin realizacji	Szacunkowe koszty w tys. PLN				Źródła finansowania	Wskaźniki monitorowania
				2010	2011	2012	2013		
Poprawa jakości i ochrona zasobów wód powierzchniowych i podziemnych. Zapewnienie mieszkańcom odpowiedniej jakości wody pitnej.									
Ograniczenie dopływu zanieczyszczeń do wód powierzchniowych i podziemnych oraz racjonalna gospodarka zasobami wodnymi	Budowa oczyszczalni ścieków aglomeracji Mrzygłód (W)	Gmina	2011-2015	5 000				WFOSiGW, NFOŚiGW, Fundusze UE, środki własne gminy	ilość ścieków oczyszczanych w ciągu doby
	Budowa kanalizacji sanitarnej w miejscowościach Mrzygłód, Hłomcza, Dobra, Łodzina, Tyrawa Solna (W), Niebieszczany	Gmina	2011-2015	18 000					% skanalizowania gminy
	Rozbudowa sieci kanalizacji sanitarnej aglomeracji Sanok w miejscowościach Stróże, Małe-Płowce, Bykowce-Załuż-Wujskie, Strachocina, Markowce, Jędruszkowce (W)	Gmina	2010-2013	7 500					% skanalizowania gminy, % mieszkańców gminy korzystających z sieci kanalizacji sanitarnej
	Budowa sieci wodociągowej w miejscowościach: Pisarowce, Kostarowce, Strachocina, Jurowce, Pakoszkówka, Stróże Małe, Płowce, Bykowce, Załuż, Wujskie (W)	Gmina	2011-2015	11 000					długość wybudowanej sieci wodociągowej, % mieszkańców gminy korzystających z sieci wodociągowej
	Rejestr przydomowych oczyszczalni ścieków (W)	Gmina	zadanie ciągłe	wkład rzeczowy gminy				środki własne gminy	istnienie aktualnego rejestru
	Rejestr zbiorników bezodpływowych oraz kontrola stanu technicznego szamb i umów na opróżnianie szamb (W)	Gmina	zadanie ciągłe	wkład rzeczowy gminy				środki własne gminy	istnienie aktualnego rejestru
	Likwidacja "dzikich" składowisk odpadów komunalnych (W)	Gmina	zadanie ciągłe	10	-	-	-	środki własne gminy	liczba zlikwidowanych "dzikich" wysypisk

Program Ochrony Środowiska dla Gminy Sanok na lata 2010-2013 z perspektywą do roku 2017

Ochrona przeciwpowodziowa	Uwzględnienie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego obszarów zalewowych rzek i ograniczanie budownictwa na tych terenach	Gmina	Zadanie ciągłe	wkład rzeczowy gminy	środki własne gminy	Istnienie planu zagospodarowania przestrzennego uwzględniającego obszary zalewowe
---------------------------	--	-------	----------------	----------------------	---------------------	---

Tabela 29 Harmonogram realizacji przedsięwzięć na lata 2010-2013 w zakresie "Powietrze atmosferyczne"

Kierunki działań	Zadania	Jednostka odpowiedzialna za realizację	Termin realizacji	Szacunkowe koszty w tys. PLN				Źródła finansowania	Wskaźniki monitorowania
				2010	2011	2012	2013		
Utrzymanie dobrego stanu jakości powietrza. Ochrona przed hałasem									
Ograniczenie niskiej emisji	Wymiana starych urządzeń na nowoczesne bardziej ekologiczne (K)	Gmina, mieszkańcy	zadanie ciągłe	b.d.				Gmina, inwestorzy	istnienie nowoczesnych, ekologicznych technologii na terenie gminy
	Termomodernizacja budynków (świetlice wiejskie i szkoły) (W)	Gmina, mieszkańcy	zadanie ciągłe	b.d.				środki własne, WFOSIGW. Fundusz Termomodernizacyjny	liczba obiektów na których przeprowadzono prace termomodernizacyjne
Ograniczenie uciążliwości systemu komunikacyjnego	Zwiększenie liczby ścieżek rowerowych i spacerowych na terenie gminy oraz ich jakości (W)	Gmina, mieszkańcy	zadanie ciągłe	b.d.				środki własne, Fundusze UE	długość wybudowanych ścieżek rowerowych i spacerowych
	Rozpoznanie lokalizacji obszarów narażonych na przekroczenie norm poziomu hałasu pochodzącego z węzłów komunikacyjnych i głównych szlaków komunikacyjnych (K)	Gmina, WIOS		wkład rzeczowy Gminy				środki własne gminy	istnienie aktualnego rejestru obszarów z przekroczonymi normami

Tabela 30 Harmonogram realizacji przedsięwzięć na lata 2010-2013 w zakresie "Powierzchnia terenu i środowisko glebowe"

Kierunki działań	Zadania	Jednostka odpowiedzialna za realizację	Termin realizacji	Szacunkowe koszty w tys. PLN				Źródła finansowania	Wskaźniki monitorowania
				2010	2011	2012	2013		
Ochrona gleb i zapobieganie erozji.									
Zapobieganie degradacji gleb	Racjonalne użytkowanie środków ochrony roślin (K)	Gmina, rolnicy	2010-2013	b.d.				środki własne, GFOSiGW, PFOSiGW, WFOŚiGW, Fundusze UE	wielkość zużycia środków ochrony roślin
	Wdrażanie programów rolnośrodowiskowych, w tym Krajowego Programu Rolnośrodowiskowego, uwzględniających działania prewencyjne w zakresie ochrony gleb (K)	Wojewoda Podkarpacki, Gmina	2010	b.d.				środki własne, TFOGR, GFOSiGW, PFOSiGW, WFOŚiGW, Fundusze UE	stopień wdrożenia programów rolnośrodowiskowych
	Upowszechnianie Kodeksu Dobrej Praktyki Rolniczej - szkolenia rolników (K)	Gmina ODR	zadanie ciągłe	wkład rzeczowy Gminy				środki własne, GFOSiGW, PFOSiGW, WFOŚiGW, Fundusze UE	liczba przeprowadzonych szkoleń
	Podnoszenie świadomości mieszkańców o zagrożeniu i degradującym oddziaływaniu wypalania traw (K)	Gmina ODR OSP	2009 - 2012	wkład rzeczowy Gminy				środki własne Gminy, ODR i OSP	odbycie co najmniej 1 spotkania edukacyjnego w ciągu roku
	Wspieranie i promowanie rolnictwa ekologicznego (K)	Gmina	2009 - 2012	wkład rzeczowy Gminy				środki własne Gminy, ODR	liczba odbytych szkoleń; liczba przeszkolonych rolników; liczba rozprawdzonych ulotek informacyjnych
	Program dofinansowania wapnowania gleb (W)	Gmina	2009 - 2012	b.d.				WFOŚiGW FOGR	zmniejszenie stopnia zakwaszenia gleb

Program Ochrony Środowiska dla Gminy Sanok na lata 2010-2013 z perspektywą do roku 2017

	Zabezpieczenie terenów narażonych na erozję poprzez wprowadzanie zadrzewień i zakrzaczeń (W)	Gmina, rolnicy	Zadanie ciągłe	b.d.	środki własne Gminy i starostwa, Fundusz Leśny, FOGR	Długość istniejących zadrzewień i zakrzaczeń
	zmniejszenie zagrożenia erozją wodną przez stosowanie odpowiedniej orki i stałe utrzymanie pokrywy roślinnej na polach – szkolenia dla rolników	Gmina	zadanie ciągłe	b.d.	Wkład rzeczowy Gminy	liczba przeprowadzonych szkoleń
Zapobieganie degradacji zasobów złóż mineralnych	Rekultywacja terenów poeksploatacyjnych i zdegradowanych (K)	Przedsiębiorstwa posiadające koncesję na wydobyci kopalni	2009 - 2014	b.d.	środki własne przedsiębiorstw	procent zrehabilitowanych powierzchni poeksploatacyjnych i zdegradowanych

Tabela 31 Harmonogram realizacji przedsięwzięć na lata 2009-2012 w zakresie "Edukacja ekologiczna

Kierunki działań	Zadania	Jednostka odpowiedzialna za realizację	Termin realizacji	Szacunkowe koszty w tys. PLN				Źródła finansowania	Wskaźniki monitorowania
				2010	2011	2012	2013		
Świadome ekologicznie społeczeństwo									
Podnoszenie świadomości ekologicznej społeczeństwa	Edukacja mieszkańców gminy w zakresie szeroko pojętej ochrony środowiska oraz edukacja w placówkach oświatowych	Gmina	zadanie ciągłe	b.d.				środki własne, GFOSiGW, PFOSiGW	liczba przeprowadzonych szkoleń, liczba uczestników szkoleń
	Szkolenia pracowników z zakresu ochrony środowiska i edukacja ekologiczna w miejscu pracy	Gmina	zadanie ciągłe	b.d.				środki własne, GFOSiGW, PFOSiGW	liczba przeprowadzonych szkoleń, liczba uczestników szkoleń
	Zakup nagród i upominków dla uczestników przedsięwzięć ekologicznych	Gmina	zadanie ciągłe	b.d.				środki własne, GFOSiGW, PFOSiGW	liczba zakupionych nagród i upominków
	Stworzenie i rozwijanie powszechnego dostępu do informacji o środowisku	Gmina	zadanie ciągłe	b.d.				Środki własne Gminy	Istnienie systemu dostępu do informacji o środowisku

8. Zarządzanie Programem Ochrony Środowiska

8.1. Wprowadzenie

W celu realizacji Programu Ochrony Środowiska konieczne jest ustalenie systemu zarządzania tym programem. System ten powinien składać się z następujących elementów:

- zasady realizacji Programu,
- instrumenty zarządzania,
- monitoring,
- struktura zarządzania Programem,
- sprawozdawczość z realizacji Programu,
- harmonogram realizacji,
- działania w zakresie zarządzania.

Zarządzanie Programem odbywać się powinno z uwzględnieniem zasad zrównoważonego rozwoju, w oparciu o instrumenty zarządzania, zgodne z kompetencjami i obowiązkami podmiotów zarządzających.

8.2. Uczestnicy wdrażania Programu

Podstawową zasadą realizacji Programu Ochrony Środowiska powinna być zasada wykonywania zadań jednostek związanych z systemem zarządzania środowiskiem, świadomych istnienia Programu i ich uczestnictwa w nim. Można wyodrębnić cztery grupy podmiotów uczestniczących w Programie z uwagi na pełnioną przez nie rolę. Są to:

- podmioty uczestniczące w organizacji i zarządzaniu programem,
- podmioty realizujące zadania programu,
- podmioty kontrolujące przebieg realizacji i efekty programu,
- społeczność jako główny podmiot odbierający wyniki działań programu.

Włączanie do procesu szerokiego grona uczestników zapewnia jego akceptację i równomierne obciążenie poszczególnych partnerów w postaci środków i obowiązków.

Bezpośrednim realizatorem programu będą podmioty gospodarcze planujące i realizujące inwestycje zgodnie z kierunkami nakreślonymi przez Program, jak również samorząd gminy jako realizator inwestycji w zakresie ochrony środowiska na swoim terenie. Podmioty te będą również przekazywały informacje w ramach monitoringu realizacji zadań Programu i efektów w środowisku. Bezpośrednim odbiorcą programu będzie społeczeństwo gminy.

8.3. Instrumenty realizacji Programu

Zarządzanie Programem będzie się odbywać z wykorzystaniem instrumentów, które pozwolą na jego weryfikację w oparciu o wyniki monitorowania procesów zachodzących w szeroko rozumianym otoczeniu realizowanej polityki ekologicznej gminy. Instrumenty służące realizacji Programu wynikają z ustaw: Prawo ochrony środowiska, ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, ustawy o ochronie przyrody, ustawy o odpadach, Prawo geologiczne i górnicze, Prawo budowlane. Są to instrumenty prawne, finansowe, społeczne i strukturalne.

8.3.1. Instrumenty prawne

Do instrumentów prawnych należą:

- pozwolenia na wprowadzanie do środowiska substancji lub energii, w tym pozwolenia zintegrowane,
- decyzje zatwierdzające program gospodarki odpadami,

- koncesje geologiczne wydawane na rozpoznanie i eksploatację surowców mineralnych.

Ponadto bardzo ważnymi instrumentami służącymi właściwemu gospodarowaniu zasobami środowiska są raporty i przeglądy ekologiczne oraz miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

Szczególnym instrumentem prawnym stał się monitoring, czyli pomiar stanu środowiska prowadzony zarówno w odniesieniu do badań jakości środowiska, jak też do ilości zasobów środowiskowych.

8.3.2. Instrumenty finansowe

Do instrumentów finansowych należą:

- opłaty za korzystanie ze środowiska - za emisję zanieczyszczeń do powietrza, za pobór wody powierzchniowej i podziemnej, za odprowadzanie ścieków do wód lub do ziemi, za zbieranie, transport i odzysk lub unieszkodliwianie odpadów komunalnych, za składowanie odpadów, za powierzchnię, z której odprowadzane są ścieki,
- administracyjne kary pieniężne,
- odpowiedzialność cywilna, karna i administracyjna,
- kredyty i dotacje z funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej oraz innych funduszy,
- pomoc publiczna na ochronę środowiska w postaci preferencyjnych pożyczek i kredytów, dotacji, odroczeń, rozłożenia na raty i umorzeń płatności wobec budżetu państwa i funduszy ekologicznych, zwolnień i ulg podatkowych i in.

8.3.3. Instrumenty społeczne

Uzgodnienia instytucjonalne i konsultacje społeczne są ważnym elementem skutecznego zarządzania realizującego zasady zrównoważonego rozwoju. Wśród nich istnieje podział na dwie kategorie wewnętrzne: pierwsza dotyczy działań samorządów, druga polega na budowaniu powiązań między władzami samorządowymi a społeczeństwem.

W pierwszym przypadku narzędziami są:

- doształcanie profesjonalne i systemy szkoleń,
- interdyscyplinarny model pracy,
- współpraca i partnerstwo w systemach sieciowych.
- W drugim:
- udział społeczeństwa w zarządzaniu poprzez systemy konsultacji i debat publicznych,
- prowadzenie kampanii edukacyjnych.
- Narzędziami dla formułowania, integrowania i wdrażania polityk środowiskowych są:
- środowiskowe porozumienia, karty, deklaracje, statuty,
- strategie i plany działań,
- systemy zarządzania środowiskiem,
- ocena wpływu na środowisko,
- ocena strategii środowiskowych.
- Narzędziami włączającymi mechanizmy rynkowe w realizację zrównoważonego rozwoju są:
- opłaty, podatki, grzywny (na rzecz środowiska),
- regulacje cenowe,
- regulacje użytkowania,
- ocena inwestycji,
- środowiskowe zalecenia dla budżetowania,

- kryteria środowiskowe w procedurach przetargowych.
- Narzędziami dla pomiaru, oceny i monitorowania skutków rozwoju zrównoważonego są:
  - wskaźniki równowagi środowiskowej,
  - ustalenie wyraźnych celów operacyjnych,
  - monitorowanie skuteczności procesów zarządzania.

Edukacja ekologiczna jest bardzo ważnym instrumentem społecznym wspomagającym wdrażanie Programów ochrony środowiska. Głównym jej celem jest kształtowanie świadomości ekologicznej społeczeństwa oraz przyjaznych dla środowiska nawyków i codziennych postaw. W ciągu ostatnich dziesięciu lat obserwuje się znaczny rozwój edukacji ekologicznej, a w społeczeństwie potrzebę wiedzy na temat aspektów środowiskowych działań i produktów. Istotną rolę odgrywają tutaj pozarządowe organizacje ekologiczne i szkoły wszystkich szczebli. Ponadto ważny oddźwięk w społeczeństwie mają kampanie ekologiczne, które mają na celu uświadamianie i nagłaśnianie problemów ekologicznych społeczeństwu.

Szkolenia powinny być organizowane w szczególności dla:

- pracowników administracji,
- samorządów mieszkańców,
- nauczycieli szkół wszystkich szczebli,
- członków organizacji pozarządowych,
- dziennikarzy,
- dyrekcji i kadry zakładów produkcyjnych.,
- właścicieli i pracowników gospodarstw rolnych.

Podstawą skuteczności działań edukacyjnych jest rzetelne informowanie społeczeństwa nt. stanu środowiska np. poprzez wydawanie ogólnodostępnych raportów o stanie środowiska. Istotne jest także komunikowanie się ze społeczeństwem przy podejmowaniu decyzji o działaniach inwestycyjnych mogących mieć wpływ na jakość środowiska.

8.3.4. Instrumenty strukturalne

Do instrumentów strukturalnych należą programy strategiczne np. strategie rozwoju wraz z programami sektorowymi. Strategia jest dokumentem wytyczającym główne tendencje i kierunki działań w ramach rozwoju gospodarczego, społecznego i ochrony środowiska. Dokument ten jest bazą dla opracowania programów sektorowych (np. dot. rewitalizacji, rozwoju przemysłu, ochrony zdrowia, turystyki, ochrony środowiska, itd.).

8.4. Monitoring środowiska

Celem monitoringu jest ocena stanu środowiska - czy stan środowiska ulega polepszeniu czy pogorszeniu – poprzez zbieranie, analizowanie i udostępnianie danych dotyczących jakości środowiska i zachodzących w nim zmian. Wyniki prowadzonego monitoringu są również podstawą oceny efektywności wdrażania polityki środowiskowej. Monitoring dostarcza informacji o efektach wszystkich działań na rzecz ochrony środowiska.

Badanie stanu środowiska realizowane jest w ramach Państwowego Monitoringu Środowiska, który z mocy ustawy koordynowany jest przez organy Inspekcji Ochrony Środowiska. Sieci krajowe i regionalne koordynowane są przez Głównego Inspektora Ochrony Środowiska, zaś sieci lokalne przez wojewódzkich inspektorów ochrony środowiska w uzgodnieniu z Głównym Inspektorem Ochrony Środowiska. Skoordynowanie działań pozwala na szerokie i wszechstronne wykorzystanie wyników badań.

Głównym zadaniem sieci krajowych jest śledzenie w skali kraju trendów poszczególnych wskaźników jakości środowiska dla potrzeby realizacji polityki ekologicznej państwa. W ramach sieci krajowych realizowane są również badania wynikające z zobowiązań międzynarodowych. Dane są gromadzone i przetwarzane na poziomie centralnym. Krajowe bazy danych zlokalizowane są w instytutach naukowo-badawczych sprawujących nadzór merytoryczny nad poszczególnymi podsystemami.

Sieci regionalne podzielone na międzywojewódzkie i wojewódzkie mają za zadanie udokumentowanie zmian zachodzących w środowisku w regionie czy województwie. Programy badań są specyficzne dla regionu tzn. ściśle powiązane z geograficzną, gospodarczą i ekologiczną charakterystyką danego obszaru. W praktyce inicjatywę odnośnie organizacji systemów regionalnych podejmują wojewódzcy inspektorzy ochrony środowiska. Ujęcie w programie istotnych problemów ekologicznych osiągane jest poprzez uzgadnianie programów z wojewodami.

Sieci lokalne funkcjonują w celu śledzenia i kontrolowania wpływu najbardziej szkodliwych źródeł punktowych lub obszarowych na lokalny poziom zanieczyszczeń. Tworzone są przez organy administracji państwowej, gminy oraz podmioty gospodarcze oddziaływujące na środowisko. Koordynacyjna rola WIOŚ realizowana jest poprzez uzgadnianie programów pomiarowych realizowanych w sieci lokalnej, jak również weryfikację uzyskanych danych pomiarowych. Natomiast decyzje obligujące podmioty gospodarcze do realizacji badań środowiska, na które mają znaczący wpływ wydawane są przez władze samorządowe.

W gminie Sanok monitoring jakości środowiska realizowany jest w ramach monitoringu regionalnego województwa podkarpackiego i prowadzony jest przez Wojewódzką Inspekcję Ochrony Środowiska w Rzeszowie. W okresie wdrażania Programu, dane uzyskiwane z monitoringu jakości środowiska będą pomocne przy ocenie realizacji i aktualizacji Programu ochrony środowiska.

8.5. Kontrola, monitoring i zarządzanie Programem

8.5.1. Kontrola i monitoring Programu

Kontrola i monitoring realizacji celów i zadań Programu ochrony środowiska winien obejmować określenie stopnia wykonania działań:

- określenie stopnia realizacji przyjętych celów;
- ocenę rozbieżności pomiędzy przyjętymi celami i działaniami a ich wykonaniem;
- analizę przyczyn rozbieżności.

Koordynator wdrażania Programu będzie oceniać co dwa lata stopień wdrożenia. W latach 2010-2013 na bieżąco będzie monitorowany postęp w zakresie wdrażania zdefiniowanych działań, a pod koniec 2013 roku nastąpi ocena rozbieżności między celami zdefiniowanymi w Programie i analiza przyczyn tych rozbieżności. Wyniki oceny będą stanowiły wykładnię dla kolejnego Programu, w którym zostaną zdefiniowane cele i zadania na lata 2014-2021, z uszczegółowieniem działań na lata 2014 - 2017.

Ten cykl będzie się powtarzał co dwa lata, co zapewni uaktualnienie strategii krótkoterminowej czteroletniej i polityki długoterminowej ośmioletniej.

8.5.2. Wdrażanie i zarządzanie Programem

Program ochrony środowiska dla gminy Sanok wchodzi do realizacji na podstawie uchwały Rady Gminy.

Efektywne wdrożenie i zarządzanie niniejszym Programem wymaga dużego zaangażowania administracji samorządowej, a także współpracy pomiędzy wszystkimi instytucjami włączonymi w zagadnienia ochrony środowiska.

Za realizację programu odpowiedzialne są władze gminy, które powinny wyznaczyć koordynatora wdrażania programu. Taką rolę, w imieniu Wójta, powinien pełnić referat odpowiedzialny za ochronę środowiska (osoba odpowiedzialna za ochronę środowiska). Koordynator będzie współpracował ściśle z Wójtem Gminy i Radą Gminy, przedstawiając okresowe sprawozdania z realizacji programu.

Program będzie wdrażany przy udziale wielu partnerów, wśród których należy wymienić: poszczególne wydziały i referaty Urzędu Gminy, podmioty gospodarcze, instytucje kontrolujące (WIOŚ w Rzeszowie, WSSE w Rzeszowie, Powiatowa SSE w Sanoku), mieszkańców, organizacje pozarządowe, nauczycieli i inne. Wszystkie jednostki będą musiały ze sobą współpracować poprzez stałą wymianę informacji i wiedzy. Jednocześnie każdy z partnerów powinien być informowany o postępach we wdrażaniu Programu. W celu usprawnienia tych działań zaleca się opracować szczegółowy harmonogram spotkań partnerów uczestniczących we wdrażaniu Programu.

Bardzo ważna jest również współpraca z sąsiednimi gminami, bowiem zagrożenia dla środowiska mają pochodzenie lokalne, ale mogą one oddziaływać także na znacznie większych obszarach. Stąd też wynika potrzeba rozwiązań tych problemów w oparciu o współpracę z sąsiednimi gminami, np. w zakresie gospodarki odpadami czy gospodarki wodno-ściekowej. Współpraca taka, oprócz pozytywnych efektów dla środowiska może przynieść także korzyści ekonomiczne.

8.6. Harmonogram wdrażania Programu

W tabeli 8.1. określono harmonogram wdrażania Programu Ochrony Środowiska gminy Sanok.

Tabela 32 Harmonogram wdrażania Programu Ochrony środowiska dla gminy Sanok

Zadania	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Program Ochrony Środowiska dla gminy Sanok								
Cele długoterminowe do 2017 r.	do 2017				do 2021			
Cele krótkoterminowe do 2013 r.	2010-2013				2014-2017			
Monitoring								
Monitoring stanu środowiska								
Monitoring polityki środowiskowej								
Mierniki efektywności · Programu								
Ocena realizacji celów · krótkoterminowych								
Raport z realizacji · Programu								
Weryfikacja Programu								

8.7. Mierniki realizacji Programu

Pomiar stopnia realizacji celów Programu będzie odbywał się poprzez mierniki. Będą to mierniki związane z poszczególnymi celami. Niektóre z mierników są parametrami stanu środowiska w sytuacji, gdy cel Programu odnosi się wprost do zasobu środowiskowego.

Tabela 33 Mierniki realizacji Programu Ochrony Środowiska

Cel	Mierniki	Wartość	Źródło danych
Powietrze atmosferyczne. Cel: Poprawa jakości powietrza atmosferycznego. Ochrona przed hałasem.	- poziom zanieczyszczenia powietrza wg oceny rocznej	pył PM10 - A SO ₂ - A NO ₂ - A Pb - A O ₃ - A CO - A Benzen - A B(a)P - A As - A Cd - A Ni - A	WIOŚ Rzeszów, 2008
	- odbiorcy gazu ogrzewający mieszkania gazem	298 gospodarstw	GUS, 2009
	- ogólna długość sieci gazowej	237 247 mb	GUS., 2009
Zasoby wodne Cel: Poprawa jakości i ochrona zasobów wód powierzchniowych i podziemnych. Zapewnienie wszystkim mieszkańcom gminy odpowiedniej jakości wody do picia.	- potencjał ekologiczny wód powierzchniowych – San w punkcie pomiarowo-kontrolnym San-Mrzygłód	Bardzo dobry	WIOŚ Rzeszów 2008
	- długość sieci wodociągowej	42,6 km	GUS, 2009
	- długość sieci kanalizacyjnej	135,2 km	GUS 2009
	- liczba mieszkańców podłączonych do sieci kanalizacji sanitarnej	6 099	GUS, 2009
	- stosunek długości sieci kanalizacyjnej do sieci wodociągowej	3,6	GUS, 2009
	- ilość ścieków dostarczonych do oczyszczalni ogółem	153 007 dam ³ /rok	UG Sanok, 2009
	- udział mieszkańców korzystających z sieci wodociągowej	19,9%	GUS, 2009
	Liczba przyłączy wodociągowych	783 szt.	GUS, 2009
	Liczba przyłączy kanalizacyjnych	1834 szt.	GUS, 2009
	- udział mieszkańców korzystających z kanalizacji sanitarnej	36%	GUS, 2009
	- zużycie wody ogólnie	4,8 dam ³ /1 mieszkańca	GUS, 2009
	- liczba mieszkańców podłączonych do sieci wodociągowej	3377	GUS, 2009
Środowisko glebowe Cel: Ochrona środowiska glebowego.	- % powierzchni zalesionej	39%	GUS, 2005
Zasoby przyrodnicze Cel: Zachowanie i ochrona bioróżnorodności. Rozwój systemów ochrony przyrody.	- liczba pomników przyrody	17	UG Sanok
	- liczba użytków ekologicznych	1	UG Sanok
Edukacja Cel: Edukacja ekologiczna społeczeństwa	- rodzaj prowadzonych działań	Konkursy, szkolenia, ulotki, akcja „Sprzątanie Świata”	UG Sanok

Poza głównymi miernikami przy ocenie skuteczności realizacji programu mogą być brane pod uwagę również wskaźniki społeczno-ekonomiczne, wskaźniki presji na środowisko i stanu środowiska oraz wskaźniki aktywności państwa i społeczeństwa. Wskaźniki te ze względu na ich opisowy charakter oraz trudności w definiowaniu ich wartości należy traktować, jako fakultatywne.

Wskaźniki społeczno-ekonomiczne:

- poprawa stanu zdrowia obywateli, mierzona przy pomocy takich mierników jak długość życia, spadek umieralności niemowląt, spadek zachorowalności,
- zmniejszenie zużycia energii, surowców i materiałów na jednostkę produkcji oraz zmniejszenie całkowitych przepływów materiałowych w gospodarce,
- coroczny przyrost netto miejsc pracy w wyniku realizacji przedsięwzięć ochrony środowiska,

Wskaźniki stanu środowiska i zmiany presji na środowisko:

- zmniejszenie ładunku zanieczyszczeń odprowadzanych do wód lądowych, poprawę jakości wód płynących, stojących i wód podziemnych, a szczególnie głównych zbiorników wód podziemnych, poprawę jakości wody do picia oraz spełnienie przez wszystkie te rodzaje wód wymagań jakościowych obowiązujących w Unii Europejskiej,
- poprawa jakości powietrza poprzez zmniejszenie emisji zanieczyszczeń powietrza (zwłaszcza zanieczyszczeń szczególnie szkodliwych dla zdrowia i zanieczyszczeń wywierających najbardziej niekorzystny wpływ na ekosystemy, a więc przede wszystkim metali ciężkich, trwałych zanieczyszczeń organicznych, substancji zakwaszających, pyłów i lotnych związków organicznych),
- zmniejszenie uciążliwości hałasu, przede wszystkim hałasu komunikacyjnego,
- zmniejszenie ilości wytwarzanych i składowanych odpadów, rozszerzenie zakresu ich gospodarczego wykorzystania oraz ograniczenie zagrożeń dla środowiska ze strony odpadów niebezpiecznych,
- ograniczenie degradacji gleb, zwiększenie skali przywracania obszarów bezpośrednio lub pośrednio zdegradowanych przez działalność gospodarczą do stanu równowagi ekologicznej, ograniczenie pogarszania się jakości środowiska w jednostkach osadniczych i powstrzymanie procesów degradacji zabytków kultury,
- wzrost poziomu różnorodności biologicznej ekosystemów leśnych i poprawa stanu zdrowotności lasów,
- zmniejszenie negatywnej ingerencji w krajobrazie oraz kształtowanie estetycznego krajobrazu zharmonizowanego z otaczającą przyrodą.

Wskaźniki aktywności państwa i społeczeństwa:

- kompletność regulacji prawnych i tempo ich harmonizacji z prawem wspólnotowym i prawem międzynarodowym,
- spójność i efekty działań w zakresie monitoringu i kontroli,
- zakres i efekty działań edukacyjnych oraz stopień udziału społeczeństwa w procesach decyzyjnych,
- opracowanie i realizowanie przez grupy i organizacje pozarządowe projektów na rzecz ochrony środowiska.

8.8. Ocena i weryfikacja Programu. Sprawozdawczość.

Ocena realizacji celów i zadań ochrony środowiska winna być realizowana:

- co 4 lata ocena skuteczności realizacji polityki ekologicznej państwa z wykorzystaniem określonych mierników,
- co 2 lata ocena realizacji wojewódzkich, powiatowych i gminnych programów ochrony środowiska sporządzonych w celu realizacji polityki ekologicznej państwa,
- ocena realizacji programów naprawczych poszczególnych komponentów środowiska przez organy inspekcji ochrony środowiska.

Bezpośrednim wskaźnikiem zaawansowania realizacji zadań Programu będzie wysokość ponoszonych nakładów finansowych oraz uzyskiwane efekty rzeczowe. Uzyskiwane efekty rzeczowe, zweryfikowane przez ocenę stanu jakości i dotrzymywania norm komponentów środowiska, dokonaną w ramach systemu monitoringu, ilustrować będą zaawansowanie realizacji Programu w skali rocznej i umożliwiać dokonywanie niezbędnych korekt na bieżąco.

W nawiązaniu do wykonywanych ocen realizacji celów i zadań ochrony środowiska oraz na podstawie Ustawy Prawo Ochrony Środowiska będą sporządzane 2 rodzaje raportów:

- raporty Rady Ministrów z realizacji polityki ekologicznej państwa przedkładane Sejmowi,
- sporządzane co 4 lata, na szczeblu ponadpowiatowym;
- raporty organów wykonawczych województwa, powiatu i gminy, z realizacji Programów Ochrony Środowiska przedkładane odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu i radzie gminy co 2 lata.

Do niniejszego Programu Ochrony Środowiska tyczy się obowiązek oceny wdrażania Programu poprzez opracowanie raportu przez organ wykonawczy Gminy Sanok, który powinien być przedkładany Radzie Gminy Sanok w cyklu dwuletnim.

8.9. Upowszechnianie informacji o stanie środowiska i realizacji Programu

Duże znaczenie dla możliwości upowszechniania informacji o stanie środowiska i realizacji Programu daje ustawa z dn. 3 października 2008 r. O udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa, w ochronie środowiska oraz ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. Nr 199, poz. 1227). Ustawa ta nakłada na organy administracji obowiązek udostępniania każdemu informacji o środowisku i jego ochronie znajdujących się w ich posiadaniu lub które są dla nich przeznaczone.

Informacja ekologiczna w Polsce dostępna jest poprzez:

- publikacje Głównego Urzędu Statystycznego,
- publikacje Ministerstwa Środowiska,
- publikacje służb państwowych: Inspekcję Ochrony Środowiska, Państwowy Zakład Higieny, Inspekcję Sanitarną,
- programy i plany strategiczne, opracowania jednostek samorządu terytorialnego,
- prasę popularnonaukową o tematyce ekologicznej,
- programy telewizyjne i radiowe,
- publikacje o charakterze edukacyjnym i popularyzatorskim jednostek naukowo-badawczych,
- publikacje opracowane przez organizacje pozarządowe,
- targi i giełdy ekologiczne,
- akcje i kampanie edukacyjne i promocyjne,
- internet.

Spis tabel:

Tabela 1 Wyciąg z podstawowych wskaźników realizacji Strategii rozwoju kraju	14
Tabela 2 Drogi powiatowe w Gminie Sanok.....	21
Tabela 3 Drogi gminne w Gminie Sanok.....	21
Tabela 4 Stan drogi nr 28 na terenie Gminy Sanok.....	22
Tabela 5 Natężenie ruchu na drogach Gminy Sanok w 2005 roku w wg GDDKiA.....	23
Tabela 6 Ludność Gminy Sanok w latach 1999-2008 wg GUS (stan na 31.12.2008) ...	23
Tabela 7 Ludność Gminy Sanok wg miejscowości.....	23
Tabela 8 Przedsiębiorstwa w Gminie Sanok wg GUS (stan na 31.12.2008)	24
Tabela 9 Zatrudnienie w Gminie Sanok wg GUS (stan na 31.12.2008)	25
Tabela 10 Podmioty gospodarcze w Gminie Sanok w 2008 roku wg GUS.....	26
Tabela 11 Użytkowanie gruntów w gminie Sanok (dane GUS, 2005r.).....	26
Tabela 12 Surowce mineralne w gminie Sanok (źródło: PIG 2008)	28
Tabela 13 Pomniki przyrody w Gminie Sanok.....	31
Tabela 14 Podział gruntów leśnych w Gminie Sanok.....	33
Tabela 15 Ocena eutrofizacji wód powierzchniowych spowodowanej odprowadzaniem zanieczyszczeń ze źródeł komunalnych w latach 2004-2007 na terenie gminy wiejskiej Sanok.	34
Tabela 16 Obiekty mogące stanowić zagrożenie dla jakości wód podziemnych w gminie Sanok	35
Tabela 17 Zużycie wody w gminie Sanok w 2008 roku	36
Tabela 18 Ujęcia wody w gminie Sanok	37
Tabela 19 Skanalizowane miejscowości w gminie Sanok.....	37
Tabela 20 Oczyszczalnia ścieków w gminie Sanok.....	38
Tabela 21 Stan jakości powietrza w gminie Sanok, poziomy dopuszczalne wg Rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 3 marca 2008 w sprawie poziomów niektórych substancji w powietrzu (Dz. U. Nr 47, poz.81)	39
Tabela 22 Prognozowana struktura finansowania wdrażania Programu	53
Tabela 23 Plan przychodów i wydatków Gminnego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej gminy Sanok na 2010 r. w zł	56
Tabela 24 . Wykaz instytucji uczestniczących w realizacji Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko.....	60
Tabela 25 Indykatywny podział środków Mechanizmu Finansowego EOG (MF EOG) oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego (NMF) na priorytety dot. ochrony środowiska (w mln euro)	68
Tabela 26 Jednostki finansujące działania w zakresie ochrony środowiska wraz z adresami.....	79
Tabela 27 Harmonogram realizacji przedsięwzięć na lata 2010-2013 w zakresie " Zasoby przyrody"	83

Tabela 28 Harmonogram realizacji przedsięwzięć na lata 2010-2013 w zakresie "Zasoby wodne"	84
Tabela 29 Harmonogram realizacji przedsięwzięć na lata 2010-2013 w zakresie "Powietrze atmosferyczne"	86
Tabela 30 Harmonogram realizacji przedsięwzięć na lata 2010-2013 w zakresie "Powierzchnia terenu i środowisko glebowe"	87
Tabela 31 Harmonogram realizacji przedsięwzięć na lata 2009-2012 w zakresie "Edukacja ekologiczna"	89
Tabela 32 Harmonogram wdrażania Programu Ochrony środowiska dla gminy Sanok	94
Tabela 33 Mierniki realizacji Programu Ochrony Środowiska.....	95

Literatura

1. Bank Danych Regionalnych, GUS;
2. Borys T. [red.], Wskaźniki ekorozwoju, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok, 1999;
3. Dobrzański G. [red.], Aplikacyjne aspekty trwałego rozwoju, Wydawnictwo Politechniki Białostockiej, Białystok, 2002;
4. Kistowski M, Staszek W., Poradnik do opracowania gminnego i powiatowego programu zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska, Pomorski Urząd Wojewódzki, Gdańsk, 1999;
5. Kondracki J, Geografia regionalna Polski, PWN, Warszawa, 2000;
6. Miłaszewski R. [red.], Nowoczesne metody i techniki zarządzania trwałym i zrównoważonym rozwojem gminy, Wydawnictwo Politechniki Białostockiej, Białystok, 2001;
7. Ochrona Środowiska 2008, GUS, 2008;
8. Ocena poziomów substancji w powietrzu oraz wyniki klasyfikacji stref województwa podkarpackiego za 2008 rok, WIOS, Rzeszów 2009;
9. Ocena jakości powietrza na terenie województwa podkarpackiego w 2008 roku, WIOŚ, Rzeszów 2009;
10. Polityka ekologiczna państwa na lata 2002-2010, Warszawa, 2002;
11. Polityka ekologiczna państwa na lata 2003-2006 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2007-2010, Rada Ministrów RP, Warszawa, 2002;
12. Polityka Ekologiczna Państwa w latach 2009-2012 z perspektywą do roku 2016, Rada Ministrów RP, Warszawa, 2009;
13. Poradnik. Jak własnymi siłami opracować gminny lub powiatowy program ochrony środowiska, Regionalne Centrum Edukacji Ekologicznej w Płocku oraz starostwo Powiatowe w Płocku, Płock, 2003;
14. Program Ochrony Środowiska dla Województwa Podkarpackiego na lata 2008-2011, z uwzględnieniem lat 2012-2015; Rzeszów; 2008;
15. Program ochrony środowiska gminy Sanok na lata 2004-20015, Urząd Gminy Sanok, 2005;
16. Program Ochrony Środowiska Plan Gospodarki Odpadami dla Powiatu Sanockiego na lata 2005-2012, Zarząd Powiatu Sanockiego, Sanok, 2004;
17. Program Wykonawczy do II Polityki Ekologicznej Państwa na lata 2002-2010, Rada Ministrów RP, Warszawa, 2002;
18. Przez Edukację do Zrównoważonego Rozwoju – Narodowa Strategia Edukacji Ekologicznej, Ministerstwo Środowiska, Warszawa, 2001;
19. Raport z przeprowadzenia wstępnej oceny jakości powietrza pod kątem arsenu, kadmu, niklu i benzo(a)piranu w pyłe PM10 na terenie województwa podkarpackiego, WIOŚ, Rzeszów, 2009;
20. Raport z przeprowadzenia pięcioletniej oceny jakości powietrza na terenie województwa podkarpackiego, WIOŚ, Rzeszów, 2008;
21. Regionalny Program Operacyjny dla Województwa Podkarpackiego na lata 2008-2011, z uwzględnieniem lat 2012-2015, Zarząd Województwa Podkarpackiego, Rzeszów, 2008;

22. Sobiecki, M. [red.] Powiatowe Fundusze Ochrony Środowiska, Białystok, 2000;
23. Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2020, Sejmik Województwa Podkarpackiego, Rzeszów, 2006;
24. Strategia Rozwoju Kraju 2007 - 2015, Rada Ministrów RP, Warszawa, 2006;
25. Strategia Rozwoju Powiatu Sanockiego na lata 2004-2013, Sanok, 2004;
26. Wytyczne sporządzania programów ochrony środowiska na szczeblu regionalnym i lokalnym, Ministerstwo Środowiska, Warszawa, 2002;
27. Źródła i zasady finansowania ochrony środowiska w Polsce – informator, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok, 2005.

Strony internetowe:

www.fundusze-strukturalne.gov.pl

www.wios.rzeszow.pl

www.pgi.gov.pl

www.stat.gov.pl